

182

Azra Erhat - MAVİ YOLCULUK

AZRA ERHAT

mavi yolculuk

Bilgi Yayınevi

b

BİLGİ YAYINLARI : 182
GEZİ, RÖPORTAJ DİZİSİ : 2

Birinci Basım 1962

İkinci Basım
Haziran 1973

BİLGİ YAYINEVİ

Gökdeğir 8. kat
804. Telf.: 17 80 19
Kızılay - Ankara

Tunah Hilmi Cad.
94 /B Telf.: 12 81 31
Kavaklıdere - Ankara

Sakarya Caddesi 8
Telf.: 177403-125067
Yenişehir - Ankara

Babıâli Cad. 19/2
Telf.: 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

AZRA ERHAT

Mavi Yolculuk

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni: fahri karagözoğlu

«Yalnız deniz bilir denizlerin derinliğini.»

Hint Atasözü

Daha yirmi dört saat olmadı mavi yolculuktan döneli. Bakır tepsinin üstünde serili duruyor getir-diklerim. Odada bir deniz, bir yosun kokusu. Gök-ova'nın yellerine karışınca açıklık, sağlık soluyan bu koku apartman odasının dört duvarı arasında can çekişiyor, ağlardan güverteye sıçrayan balıklar gibi keskin fırlayışlarla çevresini arıyor sanki.

Bekçileri çifte karideslerle birlikte solucan gibi etleri çıkarılalı beş gün olmayan pinalar, kestaneye benzeyen deniz fareleri, içine üflenince boru gibi öten mor, beyaz, kızıl benekli şeytan minaresi azmanları, deniz kestanelerinin iğne başından ince

deliklerle yol yol bezenmiş, biri filizi, öteki tozpembe kabukları, ak sedefli midyalar, bir pavuryanın kirpi kirpi sarı kabuğu, hepsi duruyor tepsinin üstünde.

Bir tuzluk dolusu kum var bu öteberinin arasında, öyle bir kum ki, tanelerinin her biri aynı boyda, irmik taneleri gibi yusuvarlak. Kumsalında ak ışınlar saçan bu kum radyoaktif mi ne, içine yarım saat gömüldünüz mü, bacağınızın kolunuzun hastalık ya da yorgunluk sızısı geçiveriyor. Tuzluğun yanı başında bir parça mermer, yumurta motifleri oyulmuş. Knidos'ta kimbilir hangi tapınağın kalıntısı. Daha ötede bir parça ağaç, tıpkı bir fotin biçiminde. Cilâlı taş gibi kat kat renkli nice tuhaf, yaşlanmış ağaç yumukları bulduktu, taşlara, testi kırıklarına kök salmış; denizin dibinde püfür püfür salınan nice olağanüstü bitkiler; kara iğneli deniz kestaneleri ak kayalar üstünde ponponlar gibi. Ayağa battı mı, insanın canını yakan bu kirpi sudan çıkmayagörsün, ıslak parıltısı bir iki saat daha sürer, sonra tıpkı can soluyan balık gibi onun da ışıltısı söner, iğneleri birbirinin üstüne kapanır ve ölür.

Karşımda tahta sehpa üstünde testim duruyor. Göbeğinin ortasına kan kırmızısı bir deniz yıldızı yapışmış, iki kulpunu deniz canlıları bürümüş, kara meşinden bir kabuğun içinde makarna gibi beyaz girintileri, mürekkep balıklarının yer yer mora boyadıkları lekeleri ile bu testi kocaman, esrarlı bir deniz çiçeği taşıyor başında. Adalar denizinde en azından iki bin yıl yatmıştır bu amfora. Batan bir gemiyle mi gömülmüş engine, yoksa için-

deki şarapla birlikte deniz tanrısına mı sunulmuş, kimbilir? O da kokuyor, alabildiğine kokuyor. Alıp getirdiğime üzüleceğim nerdeyse. Para ile satın almadım onu. Satıcısına sekiz tane «Mavi Anadolu» verdim. Düşünün bir kere: sekiz kitaba iki bin yıllık bir testi, müzelik bir amfora! İşte böyle cömert kıyılardan, böyle mutlu bir yolculuktan dönüyoruz biz, mavi yolcular. Derimiz güneşten bakır rengi, kollarımız bacaklarımız pekleşmiş, ciğerlerimiz on günlük temiz havadan yaylanmış, gözlerimiz ışık dolu, gönlümüz sevinç, övünç dolu.

Doğanın özenerek yarattığı ülkeler, bölgeler vardır. Oralara güzel deriz. Ama güzellik kavramı insana göre değişir. Mavi yolculuğumuz sırasında Kıran dağlarının dikine inen, koca çamların yalın kayada tutunmak için pençe salarak tırmandıkları yamaçlarını kıyı kıyı izlerken «Ne güzel!» diye bağırıyorduk bizler. Oysa gemimizin kaptanı ya da yanımıza kılavuz olarak aldığımız Paluko güzel demiyordu buralara. Nerde suyu, yemişi, balığı bol bir koy, insanların barınıp yaşadıkları bir köy varsa ona güzel diyorlardı. Havası suyu iyi diye bir deyim vardır ya, yaradılıştta sırf faydayı arayan insanlar doğal güzelliği görmezler bile. İşin tuhafı, Gökova boyunca insanların yerleşip yaşadığı yerler girintili çıkıntılı bükler, çeşit çeşit ağaçlı, hem de eşine az rastlanan buhur ormanlarının gölgelediği kuytu koylar değil de, ağaçsız, yalın, verimsiz gibi görünen kıyılardı. İnsanlar bu yoksul kıyıları mı seçmişler yerleşmek için, yoksa bu koylar insanlar oraya yerleştikten sonra mı yoksullaşmış, ağacını süsünü, insana asıl çıkarı sağlayacak verimini yi-

tirmiş? Gökova'da ormanların yer yer yakıldığını görünce, ikinci şık daha akla yakın geliyordu. Güzelliği korumak, böylece doğanın bütün verilerinden gereğince faydalanmak bir bilgi, bir kültür işidir. Günlük ekmek kaygısı içinde bunalan köylüden bunu beklemek yersiz olur.

Fransa'nın bugün dillere destan Rivyerası, Akdeniz kıyısında birtakım yoksul köylerdi bir zamanlar. Kuzeyin sisli ufuklarından bezmiş birkaç İngiliz zengini değerlendirdi orayı, turizmin cenneti haline getirdi. Bir bölgeyi kendi yerlileri dışarıya doğru değerlendiremez, dışardan gelip o bölgenin güzelliğini, elverişliliğini yeni gören ve görünce de dile getirmek, anlatmak, yaymak hevesine kapılan şairler, yazarlar, aydınlar değerlendirir. Bizde bu çeşit aydın parmakla gösterilebilecek kadar azdır. Aydın, dört duvar arasında İstanbul'da yaşar, mahallesini, bilemediniz adasını —o da Marmara adalarından biriye— anlatır. Yok köy romanı yazıyorsa, Anadolu'nun onbinlerce köyünden birinin ötekine tıpatıp benzeyen çetin koşullu yaşayışını anlatır. O koşulları değiştirmek, o köyü kaldırmak isteğini uyandırır bu romanlar okuyucuda; şair gözüyle görülmüş, şiir diliyle yazılmışsa, oralarını tanıtır, belki sevdirebilir bile bize, ama orada yaşamak şöyle dursun, sanmam ki anlatılan yerleri gitmek görmek hevesini versin birimize. Nasıl versin ki, bu gerçekten yüzbinlerce tanıkları arasında bir tanık olmaktan ileri gidemeyeceğimizi anlar, tek başına ülkücülükle yirminci yüzyıl dünyasında bir fayda sağlanamayacağını biliriz. Köy romancıları da, bir iki kitapları tutunduktan sonra, köye

bir daha dönmemesine şehirde yerleşmiyorlar mı?

Turizm yirminci yüzyılın moda yaptığı oldukça anlamsız bir sözdür. Hele biz bu kavramın anlamını hiç de açıklayamamışızdır. Yurdumuzu gelip gezen, bu arada bol döviz getiren yabancı diye anlarız turisti. Ama bu adam Türkiye'ye niçin gelir, ne görmeye, ne aramaya gelir, gelmesi için ne yapmalı? Bu yönleri aydınlatamayız, yahut da yetersiz, yanlış görüşlerle aydınlattığımızı sanırız. İtalya'nın, Fransa'nın, komşumuz Yunanistan'ın turizmle elde ettikleri milyonluk dövizlerin altın parıltıları gözlerimizi kamaştırır, kendi yurdumuzun gerçeklerini göremez oluruz.

Bize özge koşullarla aynı kazanç yoluna nasıl girebileceğimizi bilemeyiz, bulamayız bir türlü. Turist bizim gözümüzde hep aynı kalıba göre dökülmüş, tek yönlü, belli istekli bir tiptir. Bir tip de, insan değil sanki. Lüks otellerle, pahalı lokantalarla her isteğini karşılayabileceğimizi sanırız. Onun içindir ki, «turistik» bizde basbayağı «kazık» demektir; turistik denilen yerler de üç beş yabancıyı çekmekten başka, asıl pahalı yerlerde vakit geçirmek isteyen paralı yurttaşlarımızın eğlenti ve gösteri merkezleri olmuştur. Bütün bu çaba da İstanbul'a sınırlanmış kalır. İzmir kendi yağında kavrulur ve ilkçağ uygarlığının eşsiz kalıntılarını yakın çevresinde topladığı için, bir çeşit turizmi İstanbul'dan daha ileri götürebilmiştir. Ne İstanbul'da, ne İzmir'de, ne de yurdumuzun başka köşelerinde sürekli, verimli bir turizm politikasına gidilememiş, gidilememesinin nedeni de bence turisti bas-

makalip bir insan sandığımız gibi, turizmi de yurdumuzun her köşesine aynı kalıplaşmış çerçeveler içinde yaymaya çalışmamızdır. Her yerde temiz oteller olsun —hele hele temiz helâlar— her yerde düzgün yollar üstünde sağlam taşıtlar işlesin. Ol-sun ve işlesin, ama bunlar yerli yabancı yolcu çek-menin ana koşullarındandır. Asıl turizm diye bir şey varsa, ondan sonra başlar.

İlk iş yerli yabancı turisti —buna turist değil de gezgin desek olmaz mı— hep aynı ilgileri olan belli bir tip saymaktan vazgeçmektir. Eski zaman-lardan kalmış anıtlarla ilgilenen tarih ve sanat meraklıları vardır, kış sporlarından, deniz spor-larından, dağcılıktan hoşlanan, açık havada, güzel kıyılarda kamp kurup tatilini geçirmekten zevk du-yan, otomobille yabancı bir ülkeyi bir boydan bir boya dolaşmayı eğlence bilen gezginler vardır. Tu-rizmle para kazanan, döviz sağlayan ülkelerin ba-şarı sırrını gezginin çok çeşitliliğini bilmesinde ve her türlü gezgine isteğine uygun olarak nerelerde nasıl gezebileceğini bildirmesinde aramalı. Yalnız turistik oteller yapmakla turist çekebileceğimizi sanmıyorum. Yurdumuzun her köşesinde ne gibi imkânlar olduğunu açık seçik öğrenmek bilmekle ve bunu bütün dünyaya açık seçik öğretmek, bil-dirmekle çeşitli gezginleri, yani önemli bir gezgin kalabalığını Türkiye'ye çekebileceğimize inanıyorum. Türkiye'nin her çeşit turisti ilgilendirebilecek son-suz zenginlikler dolu bir ülke olduğu artık tartış-ma götürmez bir gerçektir. İş turizm endüstrisini kurmakta. Turizm banka ve kurumlarını bu yolda faydalı kılmak için esaslı ve çok yönlü araştırma-

lara yöneltmek doğru olur bence. Her kurum bir bölgeyi için için taramalı, o bölgenin bütün turistik imkânlarını ortaya çıkarmalı. Böylece Türkiye'nin turistik bir haritası meydana gelir. Devlet de bu haritaya göre Türkiye'nin turizmini planlayabilir. Bu iş için kitap, broşür ve hele siyah beyaz ve renkli fotoğraf ve filmlerden alabildiğine faydalanmalı. Basın Yayın ve Turizm Müdürlüğü'nün bugünedek yaptığı işlerin yetersiz olduğu apaçıktır. Bir ara İstanbul Üniversitesinin çevirdiği dökümanter filmler bu yolda atılmış olumlu, verimli birer adımdı. Üniversite geçirdiği buhranlar sonucunda bu filmleri gereğince yayamadığı gibi, çalışmalarını da sürdürmedi. Başlanan bir işi yarıda bırakıp da, aynı işe yeni baştan başlamak gelişmeyi kösteklemek demektir. Başlayan kim olursa olsun, işte nereye varılmışsa varılsın, varılan sonuçlara bağlayıp daha ileri gitmek gerek.

2

«Güney illerinin geceleri başka gecelerden daha koyu, daha derin olur. Yıldızlar el uzatılıncaya kadar yakındır.»

Halikarnas Balıkçısı

Halikarnas Balıkçısı Bodrum'u kendine yurt edinmişti. Talihin cilveleri arasında mutluları da olur. Balıkçı Bodrum'a sürgün gitmişti. Adı yeraltı derinliğini, karanlığını yansıyan Bodrum meğer onun çocukluktan beri özlediği mavi sonsuzluğa açık, taşı ak, toprağı verimli bir ışık ve renk cennetiymiş. Balıkçı burada bir destan yazar ve bir destan yaşar. Dinleyin «Mavi Sürgün»ün kapağında Sabahattin Eyüboğlu nasıl anlatmıştır bu destanı: «Zindan karanlığını hürriyet mavisine döndürmüş bir yaman insan soluğudur bu kitaptaki. Bu soluk

otuz yıldır, gittikçe daha gür, daha dolgun, bir Batı Anadolu destanı savuruyor bize: Ege tanrılarının ve insanların yenmiş haklarını arayan bir destan.»

«Denizlerin en mavisikle sarmaş dolaş olan bu destanda tanrılar bir insan sıcaklığı, insanlar bir tanrı yüceliği kazanır, kara günler içinde ak günler doğar, yoksul ellerden bereket saçılır, en mutsuz yaşantılardan en mutlu ötelere yollar açılır, yürekler acısı gerçekler Tabiat Ananın gülümser bakışında erir, topraklar yeşerir, sürgünler mavileşir.»

«Bu destanda insanoğlu zaman zaman kirinden pasından arınıp yalın yürek sonsuz evrenin karşısına dikilir, bu canım dünyayı cehenneme çeviren savaşımlara yuf diye, ekmeği, şarabı ve sanatı yaratan barışlara merhaba diye seslenir.»

Halikarnas Balıkçısı demin bizde çok az olduğunu söylediğim aydınlardandır. Doğanın kendisine bağışladığı sanat soluğunu kitap sayfalarına kapatmakla kalmamış, yaratıcılığını içten fışkıran tükenmez bir hızla çevrenin canlı cansız tekmil yaratıklarına üfürmüştür. Deniz mi dersin, denizde denizci, balıkçı olmuş, toprak mı dersin, toprakta tarımcı, bağcı, bahçıvan olmuş ve denizciye de, balıkçıya da, bahçıvana da koşullarını düzeltmek, çabasını verimlendirmek, yaşayışını insanca süslemek, aydınlatmak, güldürmek çarelerini öğretmiştir. Antalya'dan İzmir'e Akdeniz kıyıları boyunca diktiği ökaliptüs, bellasombra ya da palmyelerin birçoğu kesilmiş olabilir, yetmişlik Balıkçı gelin gibi süslediği pareketasıyla balık tutamaz olabilir

bugün, Kuşadalı Ali Rıza Kaptan ona «Sen kitap yaz, asıl balıkçı benim» deyip doğru söyleyebilir, ne var ki Bodrum Halikarnas Balıkçısı'yle yaşayışa uyanmıştır, Gökova körfezi bükleri adalarıyle, dağları burunlarıyla, orfosu, skarosu, vlahosu, turnası, binbir çeşit balığıyle Halikarnas Balıkçısı var oldu diye vardır. Bu varlıksa, dünyada tek gerçek varlıktır. Descartes'ın «Düşünüyorum, demek varım» demesi gibi. Balıkçı engin düşüncesiyle bu varlıkların hepsini kavramış ve kültüre açmıştır. O, Türkiye'de az, çok az adamın yaptığı bu büyük işi yaptığı içindir ki, biz yirmi kişilik bir grup Kuşadası'ndan Gökova'ya açıldık. Gökova'ya ilk yolculuk değil-di bu. Kimimizin beşinci, kimimizin üçüncü yolculuğuydu. Balıkçının çağrısına uyarak Gökova'yı özleyenler bugün yirmi kişiye Türkiye'de, yarın iki yüz, beş yıl sonra iki bin kişi olacaktır. Bir yaratıcının izinden gitmek de öncülüktür. Güzele, iyiye varan yolda öncü olmak doyumsuz bir sevinçle, bir övünçle doldurur insan yüreğini.

*

Bir sirküler dağıtmıştık —başlığında mavi bir gemi boyalı— yolculara geminin adını, tonajını, kalkış yer ve gününü, yolculuğun süresini, yolcuların yanlarına almaları gereken eşyayı bildirmek için. Altı ayı aşkın bir zamandan beri hazırlanıyordu bu yolculuk. Samim Kocagöz sağ olsun, Kuşadası'nda bir gemi bulmuştu bize. «Macera»nın kırk tonluk olduğunu, elli kadar yolcu alabileceğini, içinde ranzaları, kamarası, mutfak, helâsı bu-

lunduğunu bildirmişti. Gemi ağustos ayında 10 - 15 günlüğüne, kaptanı tayfası ile emrinizdedir diyordu. Kalkış Kuşadası'ndan olacaktı.

Hazırlıklarla birlikte sevincimiz de artıyordu. Bir Gökova yolculuğu biter bitmez, ikinci bir yolculuğa burkucu bir özlem yerleşir insanda. Zamanla bu özlem günlük hayatın hayhuyundan kaçına kaçına gönlünüzün kuytu bir kıvrımına saklanıverir. Yeni bir yolculuğun müjdesi bir borazan gibi ötünce, özlem dışarıya fırlar, yayıldıkça yayılır, kavrar bütün benliğinizi. Mutluluğa bir daha ereceğinize inanamaz, umudunuz gerçekleşsin diye sabırsızlanırsınız. Bir yandan da kafanızı olanca varlığıyla işletmeğe çalışırsınız. Mavi yolculuğa yeni dostlar katılacaktır, onlara her türlü bilgiyi vermek boynunuzun borcu, hazırlıklarını tam yapmaları için her denemeden alınan derslerden faydalanmak gerek. Kumanyayı düzmek de önemli bir iştir. Eyuboğlu kumanyayı kaba kumanya, yani buz, su ve balık tutma araçları ile ince kumanya, yani yiyecek diye ikiye ayırmış, birincisini alabildiğine mühimsediği halde, ikincisinin lafını bile ettirmiyordu dost meclisinde.

Balıkçıyla aramızda özel ulak mektuplar İzmir'den İstanbul'a uçup geliyor, uçup gidiyordu. Altmışar kulaç uzunluğunda iki paraketa hazırlanıyormuş. Sütbeyaz naylon ipliğinden bedene bağlanan yüzlerce iğneli köstek güzelim düğümlerle sepetlerin kenarlarındaki mantarlara dizilmişti. Balıkçı gelin gibi süslü iki sepetiyle İzmir'de karşımıza çıkageline, ağzımız bir karış açık kaldı. Sirtiller de bir yandan hazırlanıyordu. Boyalı ya da düzbeyaz

madenden balık biçimindeki sirtiye büyük balıklar vurur. Derin koylarda motor yavaşlatılır, sirti atılır ve motorun arkasından sürülür. Sirtinin balığı başka, paraketaninki başka, ağa gelen balıklar başkadır. Kırk tonluk Macera motoruyla yolculuğumuz bugünedek yapılan yolculukların en mükemmel olacaktı. Av için her şeyin tamamlanması gerekti. Palukoya mektup yazılmıştı, ahtapot tutmak için ayna, pina çıkarmak için pinologos getireceğine o söz vermişti. Kayaya saplanan oltaları kurtarmak için üç dört metre uzunluğunda bir gönderimiz bile olacaktı.

Yolculuğa katılacak dostlara gelince... Dost var, İstanbulludur, denizi, balığı, yelkeni Boğaz'da, Adalar'da, Marmara'da bulur, üstelik rahatını da burda bulduğu için, Akdeniz kıyılarını, Bodrum'u, Gökova'yı merak etmez. Gökova'da lâcivertin mora karıştığı çivit mavisini, Homeros'un menekşe ya da şarap rengi dediği denizi göreceksin dersiniz, renkli fotoğraf çekeceksiniz ya, sürgelerinizden görürüm karşılığını verir. Her şeyin iyisi, güzeli İstanbul'da var, İstanbul dışı yolculuk rahatsızlığına değmez bir maceradır, açlık, pislik, sefalettir kanısı öylesine yerleşmiştir ki birçoklarının kafasında, söküp atamazsın bu önyargıyı, hiç bir güzelliğe, hiç bir yeniliğe kımıldatamazsın alışkanlığın pamuğuna gömülmüş bu bedenleri. Öylesi İstanbullular içtendir hiç olmazsa. Bir de mavi yolculuğun övüldüğünü duyup da coşan, coşar gibi görünen, altı ay öncesinden geleceğine söz veren, hazırlık konuşmalarına candan katılıp da son dakikada herhangi bir güçlük karşısında cayan dostlar var. Öylesi ve

böylesiyle 10 ağustosa bir hafta kala kaç kişi olacağımızı bilmiyorduk daha. Uzun laf etmeden yolculuk haberini alır almaz geleceğim diyen, sirküle-re peygamber sözü gibi harfi harfine uyan, görme-ğe, gezmeğe hevesli yolcular toplanmış, hazırды. Bir de gelemeyenler, işleri güçleri yüzünden gelemeyip de fotoğraf ve film makineleri ile, lüle lüle renkli filmleriyle katılmak, mavi yolculuktan pay almak isteyenler vardı. Bu cömert dostlar sayesinde sekiz ve on altı milimetrelik kameralarımız üçe yükseldi. Teleobjektifli, geniş açılı cihazları ile fotoğraf makinelerimiz beş altıyı buldu.

3

*«Şarap rengi denizi allak bullak edince
rüzgârlar...»*

Homeros

10 ağustos perşembe günü saat 11'de İzmir'in Babadan otelinin holünde mavi yolcular toplanmıştı. Otelin önündeki kaldırım bavullar, denkler, torbalar, sepetler, deniz ve kara avı tüfekleri, sirtiller, oltalar, pareketalarla dolmuştu. Bir göç var sanırdınız. Balıkçıyla Eyüboğlu bir gün öncesi Kuşadası'na gitmiş, gemiyi görmüşlerdi. Sözüünü ederken ağızları kulaklarına varıyor, bizi büyük sürprizler bekliyormuş gibi göz kırpmıyorlardı birbirlerine. Macera'nın yalnız helâsı değil yıkanmak için bir de teneke ile musluğu varmış. Hanımlar için, bir ayna asmak kalmış. Ama hanımlar, «Biz ayna iste-

meyiz, olsa olsa size lâzım, tıraş olmak için» dediler. Sonunda ayna alınmadı ve aranmadı da, çünkü yol boyunca kadınlar aynaya bakmadığı gibi erkekler de tıraş olmadı.

Eşyalarımız, kumanyamız ve 17 kişilik grubumuz koca bir otobüse zor sığıdı. Kuşadası'na öğleden sonra varabildik ancak. Kuşadası yusuvarlak bir koyun yamacına konmuş, Söke'nin sayfiyesi, şirin bir kasabadır. Koyun ortasında yıkık bir Osmanlı kalesiyle bir adacık görülür. Kuşadası işte budur. Kuşları bir zamanlar bol muydu ki Kuşadası denmiş bu adaya? Bugün adada kuşa pek rastlanmaz, birkaç yıl önce uzaktan dikkati çeken biri kalem gibi, öteki toparlak iki ağacı bile göze görünmeyecek kadar keleş olmuş. Kuşadası'nda birkaç kumsal, kıyı kahveleri, lokantaları, iki üç tane de temiz otel var. Bir koy ötede Kadınlar Hamamı denilen plajın son iki yılda epey geliştiğini gördük. Ama Öküz Mehmet Paşa hanı olduğu gibi duruyor. 18'nci yüzyıldan kalma bu güzel yapı bir onarılsa, Kuşadası kumsalları, kıyıları bir de tarih anıtlarıyla önemli bir gezgin yeri olabilecek.

Iskeleye bağlı Macera'yı görünce, gözlerimize inanamadık. Ne büyük! Tıpkı bir korsan gemisi. Çoktandır boya görmediği için teknesi aşınmış gümüşî renkte. Bordasında MACERA adı koca bir levha üzerine yazılmış. Otobüsten iner inmez, ilk işimiz rıhtıma koşup gemiyi gezmek oldu.

Kemanbaş pruvası dört beş adamı uzanmış olarak barındıracak kadar geniş. Flok direğinden kaptan köşküne kadar uzanan tentesi güverteyi iyice örtüyor. Başaltı dambuçosuna büyük bir su

deposu dayalı. Deponun üstüne bukkaportanın birini örttük mü, amerikanbarı biçiminde yemek masamız oluyordu burası. Çevresine koltuklar sıralayabilecek kadar da çok yer vardı. Güvertenin iki yanında dolap gibi birer kamaracık. Sancaktaki mutfak, iskeledeki helâ imiş meğer. Eyüboğlu iki balık resmi çizdi sonradan, birinin üstüne GELİR yazıp mutfağın, ötekine GİDER deyip helânın duvarına yapıştırdı. Güverteye yol yol renkli ketenden yapılmış on kadar koltuk konmuştu. Geminin sahibi Haşmet Akdoğan bunları bizim için almış. Ayrıca ambara inip çıkmak ve denize motordan girebilmek için iki tahta merdiven yaptırmış. Ambardaki ranzalara erkek arkadaşların bavul ve yatakları dizildi. Ambar kaba kumanyanın kileriydi. Oraya Kuşadası'ndan alınan sekiz kâlip buz talaşla döşeli bir tahta sandığa yerleştirilip esaslı bir buzdolabı oluverdi. Gene Kuşadası'ndan aldığımız 150 kilo karpuz ve 35 tane kavun —ki hepsine 67 lira vermiştik— ambara kondu. Kaba kumanyanın önemi Eyüboğlu'nun dediği kadar varmış. Buzdolabı yol boyunca soğuk su ve buzlu içki içmemizi sağladı, karpuzlarsa en fırtınalı anlarda bile susuzluğumuzu giderdi, midemizi serinletip, yüreğimizi şenlendirdi. Kuşadası'ndan bal gibi tatlı karpuzlarını ne kadar övsek azdır. Karpuz yunanca meyve, tohum anlamındaki «karpus»tan gelir ya, karpuzun gerçekten meyvelerin meyvesi, yemişlerin şahı olduğunu bu yolculukta anıadık.

Macera'yı turistik bir gemi haline getirmek için Haşmet Akdoğan'ın Kuşadası'nda, deniz üstünde yaptırdığı büyük kamara hem yatak odamız, hem

de salonumuz oldu. Güverteye bakan sekiz pence-
resiyle, iki kanat kapısı ve çepeçevre tahta sırala-
rıyle bu kamara kadın yolculara ve geceleri dam
altında yatmak isteyenlere ayrıldı. Kamaranın bir
köşe pencereleri renkli kâğıtlarla örtüldü, iki ipe
iki çarşaf gerildi ve orası giyinme, soyunma yeri-
miz oluverdi. Dış duvarlarındaki muşamba yastık-
lı sıralar gemi yürürken rahat oturma yerleri, ge-
celeri de tayfaya yatak oluyordu. Kaptan köşkünün
yanından bir tahta merdivenle çıkılan kamaranın
güvertesi büyük bir taraçaydı. Babayiğitler, yelden
çiğden korkmayanlar geceleri orda yatıyordu. İz-
mir - Selçuk yolunda Sazlıköy'den aldığımız hasırı
oraya serdik, portatif şezlong da oraya konunca,
güneş banyosu için Moda Kulübünün raftından gü-
zel bir raft olacaktı bu güverte. Ama pek tekin ol-
madığı ilk gecesinden anlaşıldı.

Gemiye gezdikten sonra mürettebatı ile tanış-
tık. Trabzonlu İsmail Kaptan kırçıl gözleri fıldır
fıldır, orta boylu, zayıf bir adamdı. Her denizci gi-
bi onun da yol yol kırışmış yüzüne bir yaş biçmek
zordu. Kara, tıknaz makinistin de adı İsmail'di.
Fahrî kaptanımız Halikarnas Balıkcısı'yle Eyüboğlu
yanımıza başka tayfa almayı lüzumsuz görmüşler.
Büyükçe kayığı ve ağılarıyla Ali Rıza Reis ve oğlu
Mustafa bizimle geliyor, onlar yeter diye düşünmüş-
lerdi. Yemeği kim pişirecek, bulaşığı kim yıkayacak
diye bir soruma Haşmet bey, «Bilmem, tayfa iste-
mediniz!» karşılığını verdi. Sonra Mustafa'yı çağı-
rıp, dolgun bir bahşiş verecekler sözüyle bu işi ona
yükledi. Mustafa on iki, on üç yaşlarında görünen
uzun kirpikli, iri dudaklı, geminin bir direğinden

öbür direğine maymun çevikliğiyle sıçrayan kara kuru bir çocuktur. Mutfak ve bulaşık işini görebileceğine hiç aklım ermedi. Kadınların işi hiç de kolay olacağı benzemiyordu. Bir karış is ve yağ kaplı mutfak olacak dolapta kırık dökük bir gazocağı ve iki güveçten başka kap kacak yoktu. Neyse ki İzmir’de düzelttirdiğimiz gazocağı, büyük küçük birer çaydanlık ve kocaman bir tepsi getirmiştik. Renk renk plastik tabak, çanak, çatal, bıçak, fincan ve bardaklarımızı gazete ile döşediğimiz bir tahta sandığa doldurup başaltına indirdik Mustafa’yla.

Saat altıya doğru hazırlığımız bitti. Motor çalıştırıldı, demir alındı. İskeleye birikmiş, mendil sallayan tanıdık tanımadık kalabalıktan yavaş yavaş uzaklaşarak denize açıldık. Kaleli adayı geçmemiştik ki, koca dalgalar çıktı karşımıza. Hiç şaşmadık, Darboğaz’ı bilen bilirdi, boşuna Domuz Burnu dememişlerdi Anadolu kıyısının Sisam adasına bakan çıkıntısına. Darboğaz’da deniz gece gündüz çalkantılıdır. «Soluganlar, ölü dalgalar –diyordu Balıkçı-. Bunlar hepsinden beterdir, tâ Mataban’dan buraya yuvarlana yuvarlana gelirler.» Ponent esi-
yor, ama Sisam’ın yüksek dağları rüzgârı toplayıp toplayıp sert sağnaklar halinde fırlatıyorlardı.

Gemide ilk yemeğimizin parlak olmasını istemiştim. Başaltından en güzel konserveleri çıkarttırdım Mustafa’ya. Ambar kapağına serili mavi muşamba örtümüzün üzerine zeytin, peynir, üzüm, incir, şeftali ile bir sürü çerez dizdik. Ama çok geçmeden tabaklar bardaklar oynamaya başladı, fırtıya kayıp küpeşteye vuruyor, içinde ne varsa güverteye boşaltıyordu. İşin şakası kalmamıştı. Bu şö-

leni uzun zaman sürdüremeyeceğimizi anladık, başımızı tabağımıza eğip çabucak yedik yemeğimizi. Hırkasını, battaniyesini alan durumuna göre bir kol-tuğa yerleştiriyor, şiltesini üfürdükten sonra güverteye seriyor, ya pruvaya, ya da kamaraya gidip uzanıyordu. «Deniz tutmasına karşı ilâç var mı?» diye bir ses duyuldu. Dört beş kişi birbirimize baktık. «Mavi yolcuları deniz tutmaz ki!» diyecek oldum, ama bu sözün yakışık almadığını hemen anlayarak sustum. Aylarca düşünüp planladıktan sonra, bu çeşit ilâcı unutmamanın özürü yoktu doğrusu.

Karanlık, dalgaların gürültüsü, yelin uğultusu bizi dağıtıverdi. Şurda burda küme küme insanlar olmuştuk. Pruva bir salıncak gibi bir salkım kara gölgeyle birlikte şimdi havaya çıkıyor, şimdi denize iniyor, bir yükseliyor, bir batıyordu. Kamara güvertesinde de birileri vardı, pide gibi yamyassı olmuş mavi yolcular. Suat'ın elindeki transistörün sesi duyuldu bir ara. Motor horultusuyla dalga güm-bürtüsüne kaldı kulaklarımız. Bu ölü dalgalar ama da canlıymış!

Sırtım sancak alabandasına dayalı, lastik şilte-min üstünde kuştüyü torbama sarılmış, yıldızlara bakıyordum. Adalar denizinin ıslıl ıslıl göğü tepemizde yaniverince, rahatsız olanlar bile gözlerini açmış: İşte Çobanyıldızı! Kutupyıldızı bu mu? Kasiopeye bak! Bu da Vega! Sütyolunun böylesini hiç görmemiştim! Yıldızdan gök görülmüyor! sesleri yarmıştı sessizliği. Sonra baka şaşa dalmışlardı gene.

Sisam'ın feneri bir yanıyor, bir sönüyordu. Şarabı ile ün salmış Samos! Bağları acaba ilkçağ şairlerinin anlattığı kadar cömert mi bugün de? Şu

komşumuz On iki Adalar'a, Anadolu'nun şu birkaç deniz mili ötesindeki çıkıntısına hep uzaktan mı bakacağız böyle? Işıkları pırıl pırıl, kıyıları bizimkinden aydın bu adaların. Güzel şehirleri, köyleri var herhalde, ama gidip görmek için bir pasaport lâzım, bir pasaportla bir sürü muamele. Milyonlarca yıldızın bu kadar yakın durduğu, bir yıldızın çat diye göğü yararak uzaya kaydığı bu açık evrende ne anlamsız bir nen!

Samos'ta bir Polykrates varmış, adanın zorbası olmuş bir zengin, bir mutlu adam. Polykrates övünürmüş zenginliği, mutluluğuyla, Mısır kralını çağırılmış sarayına bunca varlığını görsün diye. Firavun şaşmış, doğrusu da Polykrates'in talihi çok güçlü anlamına gelen adı kadar varmış: ordusu düşman Miletos'u yenmiş, donanmasına karşı gelen Girit filosu daha çarpışmadan fırtınada kırılmış, yok olmuş. Talih hep gülermiş Polykrates'in yüzüne. Ama talihin ne kadar dönecek olduğunu bilen firavun dostu Samos zorbasına, «Tanrılar seni ergeç kışkanacak, iyisi mi en büyük varlığın neyse, onu ada tanrılara ki mutluluğunu sürekli etsinler» demiş. Polykrates'in zümrütlerle süslü bir altın yüzüğü varmış, onu en değerli varlığı bilirmiş. Firavunun öğüdüne uyarak, tanrılara bağışlamış, denize atmış bu yüzüğü. Ertesi günü adamlarından biri denizde tuttuğu kocaman bir balığı getirmiş Polykrates'e. Zorba sevinmiş, misafirine güzel bir balık yedirecek diye. Aşçısına balığı pişirmesini buyurmuş. Birazdan aşçı koşagelmış ve telâşla, «Bak efendim, yüzüğünü balığın karnında buldum» demiş, uzatmış Polykrates'e zümrütlü yüzüğünü. Samos zorbası bu

tanrısai olaya sevinecekken, firavun: «Kötü, çok kötü, tanrılar armağanını bile geri çeviriyorlar, seni günün birinde yerden yere çarpacaklar,» demiş ve gitmiş. Herodotos, firavun Amasis'in bunun üzerine Samos'la Mısır arasındaki dostluk andlaşmasını bozduğunu yazıyor. Öyküyü tüyler ürperten bir drama havası içinde anlatan Schiller ise: «Tanrılar ölümünü istiyor, gidiyorum seninle birlikte ölmek için» dedirtiyor firavuna. Dost sandığı adamın bir düzenine kurban giden yaban ellerde çarmıha gerilip can veren Polykrates'in sonu gerçekten korkunç olmuş. Ömrü tükenmeden bir insan mutlu mu mutsuz mu bilinmez, asıl mutluluk acıyla tatlının, iyiyle kötünün ölçülü karışımıdır görüşünü savunan ilkçağ halk felsefesi gemide Leylâ'nın yaydığı ve bir grup mavi yolcunun dilinden düşmeyen şu türkümüze ne kadar yakın:

*Şaşkın gezme gafil bir gün ölürsün
Dünya fermanında olsa ne fayda
Şu dünyada üç beş arşın bezin var
Harun gibi malın olsa ne fayda*

Darboğazı geçmiş, Sisam'ın karaltısından da çıkmıştık. Rüzgâr azalmıştı, ama deniz durulacağına azıyordu. Kalın, ağır dalgalar iskele bordamıza güm güm vuruyor. Fena yalpalyordu gemimiz. Bukaportanın karşısında minderine bağdaş kurmuş, birbiri ardına sigara tüttüren Balıkçı durumu şöyle açıkladı:

«Oluklama esiyor Menderes ovasından.» Samsun dağları ile Beşparmak silsilesi arasında sıkış-

miş bir düzlüktür ya Menderes ovası, yeller çukurda toplanır, oluktan akarcasına boşanırlarmış denize. Anladık, ama şu dalgaları bordadan değil de pruva veya puppadan almanın çaresi yok muydu? Biz bunu konuşurken, kaptan köşkünden aşağı bir gölge süzüldü, yalpa vura vura kamaraya doğru seğırtti. Bir an yüzüne ışık vurdu: epey bozulmuştu. Üst güvertedekilerin hali yaman olmalıydı. Motorumuz en ufak aksaklık yapmadan çalışıyor, tekne büyük ve sağlamdı. Korkmanın yeri yoktu. Ama bu dalga da kaç saat sürecekti? «Burası açık deniz, Mandalya körfezine bir gelelim, Karakuyu'ya sığınırız. Bilirsin ya, hani güzel bir plaj vardı. Sabah Didyma'ya gideriz,» diye konuşuyordu Balıkçı. «Hee, bak şu karşıkı ada Eşek adası, Gaydaros, korsanlar Caesar'ı oraya esir etmişlerdi.» İyi ama, insanı yoruyordu bu dalgalar. Birden, «Hop! Hooooop! Sandal! Mustafa! Sandal!» diye yırtıcı bir çığlık deldi havayı, başaltından bir karaltı kurşun gibi fırladı. Kıça doğru bir koşuşma. Gemi durdu. «Sandal batıyor! Ağlar! Hoop Mustafa!» ve cump, bir gövdenin denize batması. Güvertede, «Ne var? Ne oldu?» diye tutuna tutuna koşuşanlar, taraçadaki pideden yükselen bir iki kafa. Maymun Mustafa, yiğit Mustafa denize dalmış, uğraşüyor ağları kurtarmaya. Sandal suya gömülmüş, ağlar da dağılmıştı koca bir yüzeye. Mustafa azgın dalgalar arasında şeytan gibi çırpınıyor, bir yandan ağları çekip topluyor, öte yandan da sandaldan su boşaltıyor. İn midir, cin midir, korku duymaması bir yana, böyle ters bir durumda bu kadar becerikli insan da görmemiştim ömrümde. Sandalın bodosla-

ması geminin kıçaltına girmiş, küt küt çarpıyor. Puppada birikmiş kaptan, makinist, sandalcı ve daha kim varsa; bağrıışmaları dinmiyor. Başiboş kalmış gemi de ceviz kabuğu gibi sallanıyor, ver-yansın açılıyor denize. Birdenbire Balıkçı minare gibi dikildi: «Yahu, dümen bırakılır mı! Dümene baksanız a! Çoluk çocuk var! Olur iş mi bu? Aa...» Sesi gök gürültüsüne benziyor, kolları yeldeğirmeni gibi dönüyordu. Derken dümene biri gelmiş olacak ki bağırması bir perde alçaldı. Direğe tutunmuş, sallana sallana söyleniyordu: «Bir şey değil, alabora oluruz. Dümen bırakılmaya gelmez. Na, açıldık işte. Nerdeyiz Allah bilir. Deniz bu, şaka gö-türmez.» Bir ara korkmuştum, sonra gene o bıkkınlık yerleşti içime. Daha ne kadar sürecekti bu sallanma?

Açığa atılmamız bir bakıma faydalı oldu. Ağ-lar gemiye alındıktan, sandal da yarı buçuk boşaltıldıktan sonra, motor gene işletildi. Dalgaları kıç-tan alıyorduk artık. Bu sallantıya dayanılırdı. Si-garaları yaktık. Bir saat, iki saat derken, Tekağaç Burnunun feneri gözüktü. «Kovela'yı geçtik mi?» - «Geçtik.» - «Niçin girmedik Kovela'ya? Orası Didyma'nın limanı Panormos değil mi?» - «Evet, ama açık köy, barındırmaz.» - «Saat kaç?» - «Üç, daha beş mil kadar var Karakuyu'ya.» Hava biraz durulmuştu. Her gelen daha hafif çarpıyordu. Fır-tınadan sonra şaşakalır insan, anlayamaz o az-gın denizin ne kerametle, nasıl durulduğunu. Saat dörtte Karakuyu göründü. Gün doğmamış, ama ortalık ağarmıştı. Koya girip, demiri attık. Birlik duygusu yerleşiverdi gene içimize. «Vedat nerde?»

- «Kamarada uyuyor.» - «İsmet nasıl?» - «İyi, ötmüş biraz, şimdi iyi, çocuk da uyuyor.» Derken kamara güvertesinden sendeleye sendeleye biri indi; başında bir kırmızı yün takke, tepesinde kocaman bir beyaz ponpon: «Mahvoldum, be ağabey, uçuyordum, oğulların tutmasaydı, uçup gitmiştim. Kahrolsun şu üfürüklü şilteler, yelken mübarek, bir de onu tutacaksın. Ölüyorduk, ölüyorduk...» Ziya deminden beri arayıp da göremediğimiz dost. Ziya Taci gibi vaktinde inememiş güverteden. Pruvadaki beş mavi yolcu güler yüzle çıkageldiler: Leylâ, Batur, Cevat, Özcan, Güngör... «Epey sallandık, ama yıldızlar çok güzeldi!» Sandal faciasının farkına bile varmamıştı onlar: «Bir şeyler duyduk, ama kımıldamayalım dedik.» Herkes güle oynaya bir yatacak yer buldu kendine. Daldık, iki saat uyuduk.

«Taşlar seslenin bana, konuşun yüce saraylar...»

Goethe

Akdeniz kıyılarında plaj olmaya elverişli, eşsiz güzellikte nice nice kumsallar var. Seç seçebildiğini! Ama seçtikten sonra da kumsalın doğal koşullarına uygun oturma, denize girme, dinlenme, eğlenme yerleri yapmak gerek. İşte bu işi başarmakta güçlük çekiyoruz bizler. Üç dört yıl önce evleri yapılmaktayken uğradığım Karakuyu adı kadar çirkin bir yer olmuş. Dikenli arsalara gelişigüzel serpilmiş beton yapılar. Ne bir yeşillik, ne bir ağaç, ne bir çiçek, kupkuru direkler üstünde gazino olacak bir dam, iskele yok, rıhtım yok. Deniz taşlarla dolmuş, kum pislenmiş, denizin mavisi bile solmuş

sanki, bir yoksulluk, bir zevksizlik manzarası ki insana yakışmaz. Şehir kurup ev yapıyoruz ama bilmiyoruz ki şehir ve ev beton, tuğla ve kiremit, taş ve tahtadan ham yapı yapıldıktan sonra kurulur asıl, insanın cansız dört duvar arasına girip de oturma yerini insan havasıyla canlandırdıktan sonra. İnsan evi bir canlandı mı, bu canlılık taş veya beton yapıya siner, zamanın aşımına karşı koyar. Karakuyu'da oturanlar birkaç kilometre ötedeki Priene'yi gidip gezseler, iki bin yıllık bir evin kalıntılarında bugün bile duyulan insan varlığına şaşacaklar, Karakuyu'yu da insanlaştırmamanın yolunu bulacaklardır belki.

İsmail Kaptan'ın oğlu meğer Karakuyu'da çalışmış. Bir motorla bordamıza yanaşıp karaya çıkardı bizi. Orada ak saçlı, pijamalı bir bay kamyonetiyle bizi karşıladı. Ne konuşuldu, nasıl oldu bilmiyorum, kendimizi kamyonetin içinde Didyma yolunda bulduk. Ayakta, birbirimize tutunarak, yutduğumuz toz bulutlarından aksıra öksüre konuşuyorduk:

«Nereye gidiyoruz?»

«Didyma tapınağına.»

«İlkçağdan kalma kutsal yol bu mu?»

«Hayır, o Panormos'a, yani Kovala'ya çıkar. O yolun iki kıyısında mermerden arslanlar dikiliymiş. Didyma'da Apollon'un bilicileri vardı ya, bilicilere fal baktırmağa gidenler kutsal yolu yaya yürürlermiş.»

«Bizim kadar toz yutmazlardı hiç olmazsa!»

Yoran'ın topografyası bir tuhaftır. Bir tepe görürsünüz, Bizans'tan kalma bir bazilikanın çevre-

sinde yamru yumru köy evleri, karşıda selvili bir bahçe içinde manastıra benzer uzun bir yapı. Tepenin ortasında koca bir çukur açılır: Didyma tapınağı bu çukurun içindedir. Besbelli ki tapınak yıkılınca, bir höyük meydana gelmiş, Hieronda kasabası —Rumca kutsal yer, tapınak anlamına gelen Hieronda Türkçe Yoran olmuş— bu hüyükün üstüne kuruludur. Didymeion tek başına bir hüyük meydana getirecek kadar büyük bir tapınaktı. 15'nci yüzyılın ortalarında Anadolu'yu gezen Ancona'lı Cyriacus adında bir İtalyan, tapınağı ayakta gördüğünü yazar. Ondan sonra Didymeion yer sarsıntısıyla yıkılmış ve zamanla biriken kat kat toprakların altına gömülmüştür, öyle ki 1897'de kazıya başlayan Alman arkeoloğu Theodor Wiegand Yoran'a gelince, yel değirmenlerinin döndüğü bir tepe ve topraktan biraz yükselen, binek taşı olarak kullanılan iki İon sütunundan başka bir şey görememişti. Gene de bazı İngiliz, Fransız gezginleri gafil padişahlarımızdan kopardıkları izinlerle bugün British Museum'da, Louvre'da görülen güzelim heykelleri, kabartmaları, sütun başlıklarını alıp götürmek yolunu bulmuşlardı.

Tapınağı yıkan yersarsıntısına şükürler olsun! İlkçağ tapınaklarının en büyüğünü yıkık da olsa yurdumuzda görmeyi ona borçluyuz. Koca bir tarihi vardır bu tapınağın. Didymeion adı neden? İlkçağ yazarları bu adın kaynağını vermiyorlar, ikiz tapınak, ya da ikizler tapınağı anlamına gelen bu ad iki doruklu bir dağdan, ya da tanrı Apollon'un sevdiği ikizlerden gelmedir diyenler var. Bence ne o, ne bu: Didym —kökü Yunanca değil, Anadolu

yer adlarının çoğu gibi yunan öncesi bir zamandan kalma olsa gerek. Nitekim Apollon'a —Apollon adı da Yunanca değil, onu Yunan diline bağlamak amacıyla yapılan tekmil açıklamalar da yetersizdir— Greklerin Anadolu'ya gelmesinden önce tapılırdı Didyma'da.

Didyma'nın rahipleri kurnaz adamlarmış, bilicilikle, falcılıkla kendilerine bir kazanç kaynağı açmak için, dört başı mamur bir efsane uydurmuşlar: ataları Brankhos tanrı Apollon'un sevgilisiymiş. Brankhos'u doğurmadan anası bir düş görmüş, güneş ışınları ağzından, boğazından girip karnına varıyormuş. Bu düşü hayra yoran biliciler doğan çocuğa «Brankhos» yani «boğaz» adını vermişler. Brankhos çok güzel bir çocukmuş, ovada sürülerini otlatırken bir gün, onu Apollon görmüş ve sevmiş, bilicilik hünerini bağışlamış ona. Miletos'un güneyinde kurduğu tapınakta Brankhos bu ustalığından faydalandığı gibi, soyu soppu da Brankhidai, yani Brankhosoğulları adıyla falcılığı sürdürmüşler. Didyma Yunanistan'daki Delfi'ye rakip bir bilicilik merkezi olmuş. Herodot, Lydia kralı Kroisos'un Delfi'ye verdiği kadar bol ve ağır armağanları Didyma'ya da bağışladığını söyler. Tapınak o kadar zenginmiş ki, Milet Pers savaşlarına girişecekken Didyma'nın hazinesiyle bir donanma kurmayı düşünmüş.

Karadeniz'den Mısır'a kadar doksan tane sömürge kuran Milet işlek bir liman, zengin bir şehirdi. Milet'ten Panormos'a gemiyle —kara yolu yokmuş— oradan da kutsal yol boyunca Didyma'ya fal baktırmağa gelen devlet adamları, işadamları bilici-

leri elbette ki memnun ediyorlardı, ama her müş-
terinin nabzına göre şerbet vermek, yani falını ar-
zuladığı sonuca yöneltmek de biliciye düşen ödevdi.
Kolay iş değildi. Nitekim Lade yenilgisiyle Milet
Perslerin eline düşünce, şehirde ne kadar erkek
varsa hepsi öldürölüp, kadınlar çocuklar köleliğe
sürüklenince, Didyma tapınağı da yağmaya uğra-
mıştı. Brankhosoğulları bu durumda Pers kralıyla
anlaşmayı yeğ görmüş olacaklar ki, tapınak hazi-
nesini Serhas'a verip, onunla birlikte İran'a göç-
müşler. Bir gün İskender'in çıkageleceğini bilememiş
Brankhosoğulları. İssos savaşından sonra Büyük
Makedonyalının ilk işi Milet'e gelmek olmuş. Emeli
Anadolu'da Yunan uygarlığını kalkındırmaktı. İon
şehirlerinin öcünü alacaktı. Bu amaçla Milet'te kal-
mış ne kadar Brankhosoğlu varsa hepsini kesmiş.
İşin tuhafı, Milet'in, başına gelecek felâketi Delfi
bilicileri önceden haber vermişti, hem Miletlilerin
kendilerine değil de, kendi şehirlerinin akıbetini
öğrenmeğe gelen Argos'lulara. Aşağıdaki dörtlük-
ten fışkıran sevinçten Delfi'nin Anadolu'daki zengin
rakibini ne kadar kıskandığı belli olmuyor mu?

*Ve o gün, Miletos, işte o gün, sen ey kötü dü-
zenli kent,*

Bereketli bir av olacaksın düşmanlara,

Bir şölen sofrası sürü sürü insanlara!

Saçlı sakallı savaşçıların

Ayaklarını yıkayacak kadınların.

Ve senin de, ey Didyma,

Yabancılar el koyacak tapınağına.

İonya'nın yeniden kalkınmasıyla Milet de Didy-

ma tapınağını bir daha kurmak ve bilicilik merkezini canlandırmak yoluna gider. Bu iş çok büyük çapta tutulur: mimarlığı, Efes'te yanan Artemision'u —İskender'in doğduğu gece Herostratos adında bir deli ünlü Artemis tapınağını ateşe vermişti ya— yeniden yapan Panionios'la Milet'li mimar Daphnis'e verilir. Bitince Didyma tapınağı sekizinci dünya harikası olacaktır. Ne var ki yeni Didymeion 150 yıl boyunca Milet'in hazinesini yıprattığı halde bir türlü tamamlanamamış, tapınak hiç bir zaman doğru dürüst bir çatıyla örtülememiş. Roma İmparatorları da işi ele almışlar ve bitirememişlerdir. Hristiyan Ortaçağında Didyma'nın hâlâ ortada durduğu ve belki de canlılığını sürdürdüğü tapınağın tabanlarında çizili görülen haçlardan belli. Işık-tanrının gücünü Hristiyanlar da kolay kolay söndürememiş olacaklar ki, hemen arkalarından gelen putperestler haçları birer daireyle çevirmişlerdir.

Kamyonetten inip, tapınağın karşısına dizilince, mavi yolcuların gözleri kamaştı. Bir mermer tarlası seriliydi önümüzde. Bu tarladan yükselen beyazlık, döne döne renklerin yedisini de birleştiren tayfın tâ kendisiydi. Birden anladım Delfi'nin Didyma'yı niçin kıskandığını. Phoibos Apollon, güneş-tanrı Didyma'da olanca varlığıyla yaşıyordu. Apollon iynin de kötünün de kaynağıydı. Toprak ananın karnında canlı varlığın her türünü yaratan, hayat ve bereket doğuran ışınları zaman zaman kızgın oklar olup salgın ve ölüm saçarlardı. Nesnel ve öznel varlığı o aydınlatırdı insanlara, evrenin sırlarını çözme yolunu o gösterir, en koyu karanlığa da o bürürdü gözlerini. Troya önünde Akha or-

dusunu kıran salgın onun bir okuyla tutuşmuştu, onun okları altında can vermişti Niobe'nin bir düzine çocuğu, çalgıda kendisiyle boy ölçüştü diye, gövdesini çam ağacına asıp, derisini yüzmüştü Marsyas'ın, çoban kavalının sesini tanrı Lyra'sından çok beğenen kral Midas'a eşek kulakları takmıştı. Ama hastalar sağlığı ondan bekler, açıklığa varmak için her işte yol göstericiliği tanrının gelecegi delen güçlü gözünde okumak isterlerdi. Onun için gelirlerdi Panormos'tan dört kilometre yol yürüyerek Didyma'ya kadar. Tapınağın tumturaklı aydınlığı güven serperdi herhalde bu hacıların yüreğine. Topraktan yirmi metre yükselen ak sütunların ormanından, bilicilerin saklandığı iç tapınağa inen üstü örtülü, daracık, yokuşlu geçitten tek tek yürürken, Bergama'daki Asklepion'da olduğu gibi yankılar, sesler gelirdi kulaklarına. Duvarlarda tapınak mimarlarının kabartma imzaları sır dolu harflerdi. Dışarda iki metre kutrundaki sütun tabanlarının yılanlı, ejderli, Medusa'lı, kanatlı, yuvarlak, dört köşe, beyzi, yol yol, yaprak yaprak, diken diken kabartmaları esrarlı bir çeşitlilik havasına sokmuştu artık geleni. Önünüzde köpüklü dalgalar gibi kat kat açılan basamaklardan inince üstü örtülü iç tapınağa vardınız mı, ak duvarları göklere yükselen bir mahpushanede bulursunuz kendinizi, İşte onun ortasında tanrı uşaklarından gayrı kimse-nin ayak basmadığı gizli bir oda ve içinde Apol-lon'un dev heykeli vardı. Serhas birkaç ton ağırlı-ğındaki bu heykeli tapınak hazinesiyle birlikte Su-sa'ya götürmüş. Kıyamet de bundan kopmuş ola-cak. Brankhosoğullarının asıl suçu yeryüzünde hiç

bir ölümlünün göremeyeceği tanrı heykelini düşmana vermekti. Yoksa tapınak paralarını yurdun çıkarı uğruna harcamayı göze alırdı İonyalılar.

Bilici bu beyaz hapisanede karşılardı soru sahiplerini. Delfi'de olduğu gibi Didyma'da da falcılar kadınmış. Elllerinde kutsal bir değnek, bir kuyunun üstünde oturur, kara sularda gördükleri ışıltıları yorumlar, bilicilere fısıldarlardı. Tanrı sarhoşluğuna kapılmış kadının ağzından gelişigüzel çıkan sözleri de vezinli diziler halinde dile getirmek bilici rahiplerin ödeviydi.

Bugün, biz mavi yolcular Didyma tapınağının, İlkçağ Apollon taparlarıymışız gibi, havasını duya-bilmişsek, bunu Wiegand'a ve onun yıkık tapınağı yeniden kurmakta gösterdiği başarıya borçluyuz. Didyma bize daha yakın bir çağın, Yunan ile Roma Batı ile Doğu etkilerinin karıştığı bir sanatın eseri olmakla birlikte, varlığını bütün dünyaya duyurmayı hak eden ilginç bir anıttır. Böyle iken gezginler Parthenon diye ayılıp bayılırlar, ama Apollon tanrının bilicilik merkezi diye Delfi'ye koşarlar, binde bir de yolları düşerse Didyma'ya uğrarlar. Ne sihirdir, ne keramet, nedeni besbelli: Atina'dan günde en az dört otobüsle bilmem kaç turist otokarı gider Delfi'ye, Delfi'de büyük palaslardan tutun da ucuz, tertemiz pansiyonlara varıncayadek her türlü otel bulunur, gezgini aydınlatacak bilgili, güler yüzlü kılavuzlar —çoğu kadın— yığın yığın kitap, albüm, broşür, kartpostal, renkli sürge, film vardır, bir de —asıl nedenini de burda aramalı— Türkiye'yi Doğu, Yunanistan'ı Batı sayan, uygarlığın kaynağını Yunan mucizesi dediği gökten inme

bir kavrama inanan görüşte ve bu yanlış, bizim için çok zararlı görüşün yüzyıllardır silinememesinde aramalı. Ama doğrusunu ister misiniz, biz de suçluyuz. Batı uygarlığının kaynağı Anadolu'dadır, en değerli kalıntıları bizdedir. Bu gerçeği dünyaya yaymak, kafalara yerleştirmek için gösterdiğimiz çabalar yetersizdir. Kendimiz yeterince bilmiyor, ilgilenmiyor, uğraşmıyoruz ki başkalarına anlatalım. Didyma'dan faydalanmadıkça, turizmden dem vurmaya dilimiz varmamalı.

Gemiye döndüğümüzde beyaz mayolu bir deniz perisi çıktı karşımıza kotrası ile. Düş mü görüyorum, Suadiye'de miyim? diye bakındım. Ama kimbilir, nerden geldi diye sormağa vakit kalmadı. Mavi yolcular cump! cump! atlıyorlardı denize. Bu haç yolculuğunun tozundan arınmak gerekti.

5

*«Deniz bilimini o tadına doyulmaz, ge-
veze Herodot'un açtığı çığıra borçluyuz.»*

Edouard Herriot

Sirtiller, paraketalar, oltalar mostralık duruyordu. Balık diye, mutfakla helânın duvarına asılı resimlerden başkasını görmemiştik daha. Gerçi Balıkçı'nın İzmir'den aldığı bir kova dolusu yemlik gümüş balığı vardı, ama onlar da güvertede fena bir koku salmaya başlamıştı.

«Bu balıkları pişirelim de yiyelim.»

«Yok efendim, hiç yenir mi! Onlar kokuyor bile.»

«Tuzlanmıştır kokmaz. Senin memişhaneye astığın nesne kokuyor.»

Gemimizde helâ olduğunu duyunca, sevinçle

eczaneye koşmuş, iyi koku veren o kâfurulu kalıplardan bir tane satın almıştım. Memişhane adını taktığımız helâyı gene de kimseye beğendiremiyor-duk.

«Çok dar, dönecek yer yok, olmuyor.»

«Tepedeki deliği biraz daha açsak, başımı dışarıya çıkarırdım bari. Boğulacağız bu medenî koku-
kudan!»

«İbrikte su kalmadı.»

«Kalmadıysa doldurun.»

«Sakın depodan su alma. Denizden çek.»

«Neyle çekeyim. Kovada balık var.»

«Öbürünü al.»

«Onun içinde de Leylâ çamaşır yıkadı.»

«Yahu, bırakın şu temizlik merakını! Daha dün çıktık yola.»

«Sendeki de pislik merakı.»

Böyle çatışıyordu mavi yolcular. Geceki fırtınanın etkisi olacak.

«Osman paşa nasıl?»

«Çıkmam diyor.»

«Ben tam tersine ekoztit oldum.»

«Sulfaguanil var, vereyim mi?»

Mavi yolcuların gözünde İstanbul'daki apteshaneleri, banyoları tütüyordu besbelli.

Akşam sağa sola dağılan bulaşıklar olduğu gibi duruyordu. Geceki kahramanlığından sonra Mustafa bir başka Mustafa olmuştu: burnu Kafdağında, durmamacasına konuşuyor, iri dudaklarından laflar hallaç pamuğu gibi savruluyordu.

«Heey, Mustafa, hani bulaşık yıkayacaktın?»

«Peki ablacığım, olur ablacığım, başüstüne

ablacığım...» diyor ve punya deliğine kaymış bir tabağı kaldırıp kirli kap kacak sandığına atmasıyle, hop ambara, hop darbukasıyle birlikte küçük Cevat'ın yanına zıplaması bir oluyordu. İkisi birden avaz avaz:

«Mustafaaya Muuustafa!» diye bağıyorlar, güle oynaya patlatıyorlardı darbukayı.

Bir işbölümü yapalım diye düşünmüştük kadınlar arasında. Her gün idareyi birimiz alacak, öbürlerini yardımcı olarak çalıştıracak, bir gün önceki idareci hanım da yan geçip oturacaktı. Yedi kadın olduğumuza göre haftada bir dinlenebilecektik her birimiz. Ama bu program hiç de gerçekleşeceğe benzemiyordu. Gemide bulaşık yıkamak kolay iş değildi. Motorun eksoz borusu iskele bordasının altındaydı. Kapkara dumanlar ellerimizi yüzümüzü yıkadığımız su tenekesini yaladıktan sonra, güverteye doluyor, ötede beride sürtünmesini bir türlü önleyemediğimiz kap kacağı ise boyuyordu. İlk ortaya çıktığı zaman gözümüze çok şirin görünen renk renk plastikten tabak, fincan ve bardaklarımız birkaç gün içinde balık, kahve ve yağ kokularının karıştığı mide bulandırıcı şeyler olmuştu. Motor yolculuğunun koşullarına alışamamıştık daha.

Bodrum'a doğru yol alıyorduk. Deniz gene dalgalıydı. Mavi yolcularsa yorgun, her biri güvertenin bir köşesine serilmiş uzaktan bakıyordu kıyıya. Sıralova yarımadası... Kütür Burnu... Sandama... Gümüşlü... Karabağlar... Kefaluka... bir film şeridi gibi geçiyordu gözümüzün önünde. Balıkçı Turgut Reisin yurdunu gösterirken, bu yiğit denizcinin

menkıbelerini anlatıyordu. Biraz ötede İsmail Kap-
tanla Karadenizli iki mavi yolcu konuşuyordu: «Bu
kıyılarda ne var ki? Akdeniz'i yamyassı bir deniz
sanırlar. Değil efendim, değil, hep fırtına yapar.
Seneye sizi Karadeniz'e götürelim. Çok güzel yerler
var. Kıyı kıyı gider görürüz.» Bu çeşit konuşmalar
Halikarnas Balıkçısı'ndan gizli oluyordu. Antalya'ya,
Alanya'ya bile dudak büken Balıkçı'ya Karadeniz'i
övmek bir öfke sağnağna fırsat vermek demek-
ti.

Çatal adalarına geldiğimizde ortalık canlanır
gibi oldu. Film ve fotoğraf makineleriyle koşuşma-
lar, «Şu kaya arslana benziyor!» - «Picasso gör-
meliydi, yaradılış ondan güzel yapmış heykeli!» di-
ye bağrışmalar.

Bodrum bembeyaz bir çizgi gibi göründü ufuk-
ta. Beş mil, dört mil, saat üçte, saat üç buçukta
varırız derken, dördü biraz geçte yaklaştık. Kale
pembe beyaz parlıyordu. Uzaktan bir kulesi çarpık
göründü gözümüze.

«Bir şey mi oldu? Pisa kulesine benzemiş. Yı-
kılacak gibi.»

«Yıkılsa iyi olur. Hem bence, kuleleri değilse
de duvarlarını yıkmak lâzım. Şövalyelerin Mozole-
den çıkıp duvarların içine ördükleri kabartmalar
çıkartır meydana.»

Bu sözleri Balıkçı söylüyordu. 14'ncü yüzyılda
Rodos'tan Halikarnas'a gelen Sen jan şövalyeleri
Kral Mausolos'un yedi harikalardan biri sayılan
anıt-kabrini, yani Mausoleum'u söküp, taşlarını Pet-
ronium kalesinin yapısına kullanmışlardı. Şövalye-
nin biri hatıra defterinde putataparlık çağından

kalma anıtın nasıl yıkıldığını, işe yarayan mermer taşlarının alınıp ötekilerin param parça edildiğini vahşî bir zevkle, övünerek anlatırmış. Mausoleum'a acımamak elden gelmez, ama Bodrum'a adını veren Petronium da yabana atılacak bir yapı değil, aynı şövalyelerin Rodos'taki kaleleriyle birlikte Akdeniz'de Hristiyan Ortaçağından kalma en güzel anıtlardandır. Din savaşlarına yaradığını bir türlü affedemeyen Balıkçı mavi yolcular fotoğraf çekerken, Halikarnas'ın kraliçesi Artemisia'yı anlatıyordu bize. Eseri yıkılan bu yiğit kadını anmakla öcünü almağa çalışıyordu.

Artemisia'nın hikâyesini Halikarnas'ın daha eski bir yurttaşından, Herodot'un ağzından dinlemeli: Serhas eşi görülmedik ordusunu Boğaziçi'ne kurulan gemi köprülerinden Trakya'ya geçirdikten sonra, Yunan şehirlerini silindir gibi ezer. Yunanistan'a kan ağlatan yenilgiler sonucunda Atina halkı şehri boşaltmak zorunda kalır. Atinalılar, Pers kralının Akropol'daki tahtında kurulduğunu sığındıkları Salamis ve Aigina adalarından seyrederken, İran donanması da Yunan sularına demirlemiştir. İki filo karşı karşıya durup beklerler. Ama Serhas deniz savaşına girsin mi, girmesin mi diye ikirciklidir. Donanması, kendine zorla ortak ettiği Anadolu kıyı şehirlerinden devşirilmiş gemilerdir. Bir karara varmak için ortak filo komutanlarına danışmak gerek. Serhas bu ödevi başkomutanı Mardonios'a yükler. Mardonios komutanları bir bir dolaşır, hepsi aynı fikirdedir, hepsi deniz savaşına girmeli derler. Sıra Halikarnas kraliçesi Artemisia'ya gelince, aldı Herodot, bakalım ne dedi:

«Artemisia'ya, Hellas'a karşı savaşa katılan bu kadına çok şaşıyorum doğrusu. Kocasını ölmüş, yöneticilik kendisine kaldığından, erkekliğinden girmişti savaşa, hiç bir zorunluğu olmadığı halde. Adı Artemisia idi onun, Lygdamos'tu babası, baba soyundan Halikarnas'lı, anadan Girit'liydi. Halikarnas, Kos, Nisyros ve Kalyndos onun buyruğundaydı. Beş gemiyle katılmıştı savaşa ve bütün donanmada Sidon'lulardan sonra, en ünlü gemiler onun getirdikleriydi, tek mil savaş ortakları arasında en iyi öğütleri o vermişti krala.» Artemisia Mardonios'a şöyle der: «Benden yana krala şunları söylersin, Mardonios, ben ki Euboin önünde en korkak, en az yararlık gösteren ortaklarından değildim, ben şöyle diyorum: «Efendim, düşüncem ne ise onu açıklamak, senin için en doğru gördüğüm yolu sana bildirmek boynumun borcudur. Ben derim ki gemilerini esirge, girişme deniz savaşına. Çünkü bu adamlar denizde seninkilerden üstündür, erkekler kadınlardan ne kadar üstünse o kadar. Hem ne diye atılacakmışım ille de deniz savaşının tehlikesine? Atina'yı ele geçirdin ya —onu almak için çıkmıştın bu sefere— Hellas'ın öbür topraklarını da aldın. Hiç bir engel kalmadı yolunda. Sana karşı koyanları silip süpürdün, nasıl süpürülmeleri gerekse. Hellenler sana dayanamaz uzun zaman, onları bir dağıttın mı, her biri kaçır, kendi şehrine sığınır. Bu adada yiyecekleri de yok, duyduğuma göre. Hem yaya orduyu Peloponez'e sürersen, oradan gelenler gönül rahatlığıyla burada kalmazlar elbette. Atina uğruna deniz savaşına girmeyi akıllarından bile geçirmezler. Yok hemen girişirsen deniz savaşına,

korkarım ki donanman bozulur ve yayaların da yok olur. Bir de şunu koy aklına ki, çokluk, en iyi adamların buyruğunda aşağılık köleler vardır, oysa kötülerin iyi köleleri olur. Sen dünyanın en üstün adamısın, ama uşakların beş para etmez, ortak deniliyor şu Mısırlılara, Kıbrıslılara, Kilikyalılara, Pamphyialılara... Oysa ki hayır gelmez onlardan.»

«Mardonios'la böyle konuşurken, Artemisia'nın iyiliğini isteyenler kaygılanıyorlardı, deniz savaşına girmesin dediği için kraldan yana ona bir kötülük gelir diye. Onu sevmeyenler, tekmil ortaklık arasında en çok saygı görüyor diye kıskananlar seviyordu bu sözlerine, gözden düşmesine yol açar düşüncesiyle. Ortaklarının görüşleri Serhas'a bildirildiği zaman, Artemisia'nınki çok hoşuna gitti, öteden beri akıllı bildiği bu kadını daha da çok övdü, ama son kararı çoğunluğun fikrine uymak oldu.»

Bizim Halikarnas'lı tarihçi, Salamis savaşını sonradan Aiskhylos'un gösterdiği gibi İranlılar için ezici bir yenilgi, korkunç bir yıkılış diye anlatmaz. Barbarların, Greklerin çoğu nasıl savaştı, iyice bilmiyorum deyip, sözü hemen Artemisia'ya getirir: Kral donanması en kötü bir durumdayken, Artemisia üç sıra kürekli kalyonunun peşine düşen bir Atinalı gemiden kurtulmak için manevra yapmış, bakmış ki yol tıkalı, önünde yurttaşı Kalyn'da kralı Damasithymos duruyor. Ne yapsın, gemiyi mahmuzlamış, batırmış ve geçmiş. Arkadan gelen Atinalılar da Artemisia'yı dost sanarak vazgeçmişler kovalamaktan. İş bununla da bitmez: savaşta uzaktan bakan Serhas'a biri: «Efendim, Artemisia'

nın yiğitliğine bak, bir düşman gemisini batırdı!» demiş. Bahtsız Kalynda gemisinden tanıklık edebilecek bir tek adam kurtulmadığı için Serhas da aldanmış ve dillere destan şu sözleri söylemiş: «Er kişilerim birer kadın oluverdi bugün, kadınlarım birer er kişi!»

*«Korkunçtur sünger avcılarının çabası,
insan için bundan güç iş olamaz.»*

Oppianos

Rıhtıma çıkınca, tunçtan bir zırh giymiş gibi olduk. Böylesine sıcak görmemiştik. Yapılacak işler vardı: postaya gitmek, bize mektup telgraf var mı diye bakmak; evlere telgraf çekilecek, telefonlar edilecekti. Bize Bodrum'da katılacak dostlardan haber bekliyorduk. Asıl Gökova yolculuğu Bodrum'dan sonra başlayacaktı. Ne var ki birçok engeller yüzünden bu yolculuğun programı çizilememiştii daha. Biraz sinirliydik.

Sendeleye sendeleye yürürken, birden şaşakaldım: liman meydanı değişivermiş: solda bir dükân, önünde tahta sehpalara oturtulmuş dizi dizi

amforalar, camında süngerinden tutun da el işle-
melerine kadar güney kıyılarımızda tabiat ve insan
eli neler yaratırsa, hepsi serili. Karşıda bir dük-
kân daha, kartpostal, fotoğraf, pul, kitap, gazete,
kabuklardan yapılmış kolyeler, küpeler... turistik
satış yerleri, hem de İstanbul'da bile eşine az rast-
lanan bir zevkle döşenmiş! Fahri Şakar'ın liman
kahvesine dayalı dükkânına girdim, içerde iki Fran-
sız, bir de İtalyan pazarlık üzerindeydiler. Bod-
rum'a otomobille geldikleri anlaşılan Fransız karı
koca bir heybeyle, fil kulağı denilen pahalı cinsten
bir sünger almak istiyorlardı. İtalyan kocaman, yus-
yuvarlak bir pembe kabuğa göz dikmişti. Yaban-
cıların testi alması yasak, müzelik mal sayılan
amforalar Türk gümrüklerinden dışarıya çıkarı-
lamaz. Ama testiler güney denizlerimizde öyle
bol ki, isteyene 30-40 liraya satılıyor en büyükleri.
Limanda daha biraz bakınacak olduk: Rodos'tan
gelmiş bir İtalyan kotrası; kahvede, birinde Alman-
ca, ötekinde İngilizce konuşulan iki masa... bir de
ne göreyim: yalınayak, tığ gibi bedenleri sımsıkı
pantolonlar içinde ahenkle salınan iki kız. Sıcak
başına vurmuş, sarhoş gibiydim: Saint-Tropez'de
sandım kendimi.

Meğer züppe B. B.'ler değilmiş bu kızlar, yur-
dumuzda yepyeni bir bilim kolunun kurulması için
ağır işçi gibi çalışan sualtı arkeologlarıymış. Kur-
bağa adamlarla birlikte dalar, batık gemilerin çi-
zimlerini yapar, denizaltı çalışmalarına esas olacak
haritaları hazırlarlarmış. Bu güç işin dünyada tek
tük uzmanları var, en ünlüleri de kadın, daha doğ-
rusu yirmisini geçmemiş çiçek gibi kızlar. Koynuna

giren her varlığı alacalı, gizli bir güzellik parıltısıyla süsleyen deniz, bu kızları da denizcilerin düşlerine giren Sirenlere benzetmiş!

Bodrum'da deniz arkeologu olarak çalışan iki Fransız dostumuz var. Onları bulmağa gittik. Fenerin karşısındaki bir yokuşu gösterdiler, tırmandık, kuytu bir narenciye bahçesi, dibinde ada evlerine benzer beyaz bir ev. Pennsylvania  niversitesinin bu yıl Bodrum'a gönderdiği heyet burada kararg h kurmuş. Heyet başkanı George Baz adlı genç bir Amerikalı karşıladı bizi. Üç yıl önce Bodrum'da rastladığım Peter Throckmorton gibi bunun da çocuksu, mavi bir bakışı, çekingen bir davranışı var. Sualtı arkeologları dalđıılıđın dışında yerine göre fotoğrafçılık, filmcilik, makinistlik, ya da yazarlık yapan çok yönlü genç ve sporcu insanlardır. Bunların prototipi 1958'de Türkiye'nin güney sularında araştırmalara başlayan Peter Throckmorton'du. Bu genç Amerikalı İzmirli kurbağa adamlarla birlikte bir gangava tutmuş ve Bodrum, Marmaris, Fethiye sularını Finike'ye kadar taradıktan sonra, çeşitli çağlardan kalma kırk  şkın batığa rastladıklarını bildirmişti. En eskisi Finike'nin Anadolu Burnundaki tunç ağlı Minoen gemiydi. Batık deyince akla suyun dibine gömülmüş bir gemi gelir, oysa ki gemi diye bir şey kalmamıştır. Ağaç tekne zamanla yok olmuş, yalnız gemi güvertelerinde maddeden ya da pişmiş topraktan zeytinyağ, buğday ve şarap taşımaya yarayan testiler, küpler kuma gömülerek kalmıştır. Testilerin yanyana dizilişinden geminin boyu, biçimi kestirilebilir. Sualtı arkeoloğunun  devi, batığı bulup yükünü yeryüzüne çıkar-

madan önce denizin dibindeki durumunu çizimlerle kesinlemektir. Finike batığı için bu yapılmış, 3300 yıl öncesinden kalma olduğu anlaşılmıştı. Bu geminin testileri ve ölçek olarak kullanılan tunç külçeleri Bodrum kalesinin müzesine aktarılmıştır. Pennsylvania Üniversitesi bu müzeyi geliştirmek, giderek, Bodrum kalesini onarmak niyetindeymiş.

Bodrum'daki kurbağa adamlar bugün Bizans çağından bir batık üzerinde çalışıyorlar. Şehrin 12 mil kuzeybatısındaki Yassıada, Throckmorton'un dediği gibi bir amfora tarlasıdır; Halikarnas'a, Knidos'a, Kerme Körfezine giden gelen teknil gemiler bu adanın önünden geçer, ama oraları çoğu zaman fırtınalı, adanın açığında da bir sığ bulunduğundan, birçok gemiler burada karaya çarpıp batmışlardır. Roma, Bizans, Rodos ve Arap batıklarının onbinlerce amforası arasında, 18'nci ve 19'ncu yüzyıllardan kalma kalyonların da izleri görülür.

Bugün Yassıada'ya bir şat bağlıdır, arkeologlar günlük çalışmalarında kullandıkları araçları bu şatin üstünde bıraktılar. Her gün motorla Yassıada'ya gidip, akşam geç vakit dönerler. Bizans batığı da kurtarılmış, kalıntıları müzeye aktarılmış gibidir. Arkeologlar, hele sualtı arkeologları, buluntuları gün ışığına çıkmadan, çok konuşmazlar. Ama Yassıada bir define yatağı olsa gerek. Geografic Magazine'de yayınlanan fotoğraf ve yazıların Amerika ve Avrupa'da uyandırdığı ilgi, bizim de sualtı arkeolojisini benimseyip bu alandaki araştırmalara destek olmamız Bodrum müzesine parlak bir gelecek müjdeliyor.

İbrahim Kaptan bizi rıhtımda karşıladı. Dalgıç

elbisesine alışık gövdesi üfürölmüş gibi, kolları bacakları açık, sallana sallana yürüyen, Deli İbrahim süngercilikle epey para kazanmış, ne var ki fırsat düştükçe, süngeri, balığı bırakır, tirandilini alıp dostlarıyla Gökova gezintilerine çıkar. Ağzı kulaklarına vararak anlatıyordu Balıkçıya: «Bir yeni motor yaptırıyorum, adını Halikarnas Balıkçısı koyacağım. Gel sana göstereyim.»

Akdeniz limanlarının çoğu gibi, Bodrum'un da başlıca özelliği canlılık. Limana giden gelenleri, kahveye giren çıkanları seyretmekle insan oyalanıyor, bir an olsun içi sıkılmıyor. Paluko daha görünmemiştir. Hani aynalar, paraketalar? Bunca mektuplaşma boşa mı gidecekti?

«Yok, yok, gelir, korkma gelir,» dedi ihtiyar bir süngerci. Demesiyle Paluko'nun sokak köşesinden çıkagelmesi bir oldu.

Bodrum'da Paluko diye bilinen Mustafa Esin gök gözlü, keskin bakışlı, kırçıl bıyıkları ağzının üstüne sarkan yetmişlik bir balıkçıdır. Gergin, düğüm düğüm kasla kiriş demetlerinden oluşmuş yağsız gövdesi, ömrünü denizde balıkçılıkla geçiren insanların çetin gücünü taşır. Paluko'suz bir Bodrum, bir Cova düşünülemez. Bu kıyıların koparılmaz bir parçası olduğunu kendi de bilecek ki, altı çocuğunu da İzmir'de evlendirip yerleştirdiği halde, Bodrum'dan ayrılmaz. Ahu gibi güzelmiş Paluko'nun kızları. Kendisine söyleyecek olsanız: «Eh, güzeldirler! Güzellikten ne çıkar, namuslu, doğru insan olsunlar» karşılığını verir. Paluko akıllı adamdır. Kızlarını memurlardan, subaylardan isteyenler oldu, vermedi. Marangoza, hallaca, bakkala verdi.

Bana yüksekten bakacak damat istemem» diyordu o zamanlar. Paluko Giritlidir. Balıkçıyla başbaşa verip konuştukları zaman, kullandıkları dil türkçe mi, rumca mı, italyanca mı, kestiremezsiniz; yer yer ingilizce denizcilik terimlerinin de sızdığı bir dil karması olsa gerek, binlerce yıl boyunca çeşitli ırk ve ulusları oynak, ışıltılı bir uygarlık içinde birleştirmiş Akdeniz'in dili. Paluko'ya sevgimiz, başına korsanca sardığı mendilden, ayaklarının nasırlaşmış esmerliğine kadar Akdeniz balıkçısını bütün özelliğiyle canlandırmasındandır. Geçen yılların birinde Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki Antibes'deydim. Bir akşam üzeri, balkondan aşağı bakarken, rıhtım duvarına oturmuş esmer yüzlü, uzun bıyıklı, ensesi kat kat kırışik bir ihtiyar görmüş: «Aa, Paluko!» diye bağırmıştım. Arkadaşım anlattı: «Köyün ihtiyar balıkçısı. Zavallı denize çıkamıyor artık, köy halkının yardımıyla yaşıyor. Bir de ressamlara modellik eder.» - «Bizim Paluko bundan çok, çok güzeldir,» deyip içeriye girdim.

Paluko köşe başından olanca güzelliğiyle geliyordu. Bayrammış gibi siyah pantolon, siyah fotin ve yaz kış üstünden çıkarmadığı tiftik yününden beyaz kazaklarının en yenisini giymişti. Çoktandır görüşmemiş dostların sevinciyle selâmlaştık. Liman kahvesine oturup yolculuğumuzu konuşmağa koyulduk.

Halikarnas Balıkçısı'nın Bodrum'a her gelişinde dükkânlardan, evlerden, sokak köşelerinden adamlar koşagelir, eline sarılırlar, öpmek isterler, kolunu koparırcasına sallarlar:

«Hoş geldin, Cevat bey, nasılsın?»



Paluko, 1946 Mavi Yolculuğunda (*Bedri Rahmi*)

Aşırı saygı ve sevgi belirtilerinden hem sevenen, hem sıkılan Balıkçı da:

«Eh, nasıl olacağız, iyiyiz,» deyip bir «Merhaba» ile sivişir.

Kahvede de masamıza gelen gelene. Derli toplu bir konuşma olamıyordu. Nasıl olsa, daha bir gün Bodrum'da kalacağımız anlaşılıyor. Füreya'dan beklediğimiz telgraf geldi: «Yarın ilk uçakla İzmir'e gidiyorum, akşama Bodrum'dayım» diyor. Ankara'dan Bodrum'a bir günde gelinir mi, gelinmez mi, biz kahvede bunu tartışırken, Tosun'la Baskın çıkageldiler. İkisi de sakallı.

Tosun'la Baskın Bodrum'un avladığı İstanbul çocuklarıdır. 1958'de Et ve Balık Kurumunun bir vapuruyla güney kıyılarında süngercilik ve balıkçılık üzerine incelemeler yapmak için Bodrum'a gelen Tosun Sezen, Peter Throckmorton'un araştırmalarına katılmıştı. Sualtı arkeolojisini sevmişti, ama onu Bodrum'da asıl çeken süngercilikti. Sünger avının yapıldığı ilkel koşullara üzülen bu Tosun gibi delikanlı vurgun belâsına uğramamak için nasıl davranmak gerektiğini her önüne gelen süngerciye anlatmış, modern dalma araçlarıyla gösteriler yapmış, süngerciliği birkaç zenginin tekelinden kurtarıp, süngercileri kooperatiflerde toplamak, böylece ekmeğini arslan ağzından çıkaran dalgıcın hem kazancını düzenlemek, hem de kaçakçılığı önlemek üzere çareler düşünmüş, sonuç alamadığı birçok çabalardan sonra İstanbul'a dönüşünde şöyle demişti. «Askerliğimi yapmaya geldim. Bitirir bitirmez, Bodrum'a döneceğim. Süngercilik yapacağım. Uzaktan laf etmekle olmaz bu iş.»

Tosun sözünü tutmuş. Baskın Sokullu ile birlikte aylığı 70 liraya kiraladıkları bir evde oturup süngercilik yapıyorlar. Bodrum'un vurgun yemiş ünlü süngercilerinden Gâvur Ali'yle ortaklaşa çalışıyorlar. Biri tirandil, öbürü piyade iki kayıkları var. Tirandilin adı Gâvur Ali, kırmızıya boyalı piyade-ninki Tımarhane. Tosun da, Baskın da sağlık, neşe saçıyorlar. İşleri iyi gidiyormuş. Bu varlıklı İstanbul çocuklarının Bodrum'da işleri nedir diye düşünenler çıkabilir. Bugün bir bankada, bir şirkette memur, yarın müdür olabilirler. Oysa ki Tosun'la Baskın şehir gençliğimize örnek diye gösterilmeli bence. Bir gerçeğe dayanmayan kuru ülkücülükle Anadolu'da bir adım bile atılamadığı nice nice deneylerle gözümüzün önünde. Ama bir insan Anadolu'da bir yere gider de, o yerin yaşayışından hoşlanır, kazanç yollarını benimserse, üstelik kendi ekmeğini çıkarırken, oranın yerlisine daha yeni, daha verimli çalışma yolları gösterip onun da yetişmesine meydan verirse, buna gerçek ve faydalı ülkücülük denir. Ne gariptir ki, ülkücülüğün bu çeşidine aileler karşı koyar, aman oğlumuz İstanbul'a dönsün diye direnirler.

*

Bodrum'da iyi bir lokanta kurulamamış daha. O sıcakta pazar meydanındaki Muradın lokantasına gidilemezdi. Deniz kıyısında bir çınaraltı var, ama İbrahim Kaptanın bize verdiği balıkları pişirmek için bile saatlerce bekletti. Bu balıklar da buzhanede saklanmış ufak tefek şeylerdi. Son günler-

de balık çıkmamış Bodrum'da. Sirkülerde balık hasretiyle, gelin deniyordu. Hasret gelmiş, hasret gidecektik galiba.

Ertesi sabah hedef Karaada'ydı. Karaada'nın kükürtlü su kaynayan mağarası mavi yolculuğun başından beri dillere destan olmuştu. Nerdeyse bilenler bilmeyenlere değil de, bilmeyenler bilenlere anlatacaktı. Hanımlarda bir hazırlık, bir telâş, sabunlar, taraklar, havlular çıkarıldı. Hamama gidiyordu.

«İyi ama nerde yemek yiyeceğiz?»

«Merak etme, bugün Leylâ'nın günü, kız tedbirli davrandı: Bodrum'dan kıyma aldı, köfte yapacak.»

«Balık yok mu?»

«Ağlardan çıkmadı. Anlaşılan balık kalmamış buralarda. Dinamitle kökünü kurutmuşlar.»

Yolculuğumuzun üçüncü günü hanımların ev hanımlığı birden çıktı ortaya. Hem ne çıkış! Mıntakslar, faylarla köpüren sıcak sularda bulaşıklar yıkıyor, kovalar dolusu deniz suyuyla güverte süpürüyorlar, memişhanenin tavanı, duvarları, kurburu, su tenekesinin içi dışı, her şey gıcır gıcır temizleniyor. Mustafa'dan hayır yok. Gözünde korkunç irilikte bir arpacık çıkmış. Ziya'nın sürdüğü sarı merhem irin gibi akıyor gözkapağından.

«Mağaranın kükürtlü suyuna girsin, bir şey kalmaz.»

«Aman aman, çocuğa geçer, istemem.»

Karaada'nın kıyısında kaymakamın biri bir kaplıca yaptırmıştı bir zamanlar, tek katlı, çok odalı, uzun bir yapı. Kaymakam gittikten sonra, bu ya-

pıyı bırakmışlar yıkılsın, bir duvarları kalmış ayakta. Bir köşesinde de köylüler oturuyor. Evin önüne çardak kurmuşlar, kahve işletiyorlar, çocukları da mağaraya girenlerden para alıyor. Ama ne kadar para! Onbeş yirmi kişi girdik de bir lira mı ne verdik!

«Ah, ah, biz böyleyiz! –diye dövünüyor kadınlar–. Başka memlekette olsa, bırakırlar mıydı bu güzelim yeri! Bizim paramız yok ki tamir ettirelim de işletelim.»

Mavi yolcuların ikisi bu meseleyi uzun uzadıya konuştular, tartıştılar, sonunda Karaada'yı işletmek için bir plan kurduklarını bildirdiler.

«Sen bana bırak, seneye görürsün,» dedi Ziya.

«Ağzını seveyim, bu işi yaparsan, sen yaparsın.»

«Biz de müşteri oluruz. Her birimize bir oda kiralarsın.»

Mavi yolcuların mağaradaki neşesini anlatmak öyle kolay işlerden değil. Elektrik feneri, deniz gözlükleri vardı yanımızda. Deniz gözlüklerini takıp, suyun akıntısınca mağaranın ağzına kadar yüzenler, fenerlerle mağarayı tarayanlar ve, «Buldum, kaynağını buldum!» - «En sıcak yeri burası!», ya da «Bir tünel, çocuklar, burdan gelin!», biraz sonra da, «Dikkat, başınızı eğin! Dibine geldik!» diye bağrışanlar, türkü çağırانlar, gülenler, birbirlerini kovalayanlar... Kükürtlü su gözlere iyi gelir diye, suyun altında gözlerimizi mi açmadık, tek köpüren sabun o diye, Celile'nin tül şampuanı ile baş mı yıkamadık! Hastalıkların tümünden kurtulduk, gençleştik diye güle oynaya çıktık mağaradan. İstanbul'a döndükten sonra, iki mavi yolcunun ağzından şunları duydum: «Ayağımdaki nasır düştü. Çok

zahmet verirdi, hep pediküre giderdim. Kendiliğinden düşüverdi bir gün. Ilıcanın işi...»

O gün akşama kadar Karaada'da kaldık. Bizden kaplıca parası alan çocuklar uydurma birer zıpkınla üç küçük ahtapot tuttular. İnsana bir sürü deniz faciası hatırlatan ahtapot sevimli bir hayvan değildir. Ama eti istakoz kadar lezzetliymiş, üstelik de sirti ile balık tutmak için ondan iyi yem olmazmış. Suat ahtapotları kafalarından tutup, lâmiselelerini yumuşatmak için yerden yere çarptı. Toz toprak içinde kapkara kesilen ahtapotları ısgara ettikten sonra yiyebilirsen ye. Ahtapottan yana görüp göreceğimiz bu kadarmış. Yolculuk boyunca başka ahtapot tutulamadı.

O gece Füreya Bodrum'a saat dokuzda vardı. Ertesi sabah Gökova'ya açıldık.

«Deniz mavi mavi yanıyordu...»

Halikarnas Balıkçısı

Coğrafya haritalarında Kerme Körfezi diye gösterilen körfeze Bodrum'da bu adın verildiğini bir defacık olsun duymadım. Cova diyorlar. Balıkçı'ya göre Cova Gökova'nın kısaltılmasıdır. Ne var ki Balıkçının İzmir'den aldığı portolana (büyük gemici haritası) ve almanca bir kitaptan fotoğrafını çekip gemi kamarasının camına yapıştırdığımız haritaya bakılırsa, ingilizce portolanda ve almanca haritada «Djova» yazılan Cova, körfezin yalnız dibine verilen bir isimdir. Cova Gökova'dan gelsin gelmesin, körfez için bundan daha uygun bir ad bulunamaz. Göz alabildiğine uzanan bir ovaya benzer, rengi göktür, yani sözlüğün şu açıklamasına

tıpatıp uyar: «Gökyüzünün, denizin, büyük suların rengi, mavi veya yeşile çalan mavi.»

Cova'ya ilk gelen, denizin maviliğine şaşar: «Ömrümde bu kadar mavi bir deniz görmedim» der. Baktıkça, mavilerin binbir çeşidi serildikçe gözü'nün önüne, lâcivert, çivit rengi, mor, menekşe, yeşil, zümrüt yeşili, diye renk adları bulup sıralar, türkçeleri yetmeyince, indigo, Saks mavis, Prusya mavis, gibi teknik terimlere başvurur, durmadan başka bir maviye boyanan denizin karşısında o da yetmeyince, dünya dillerinin yoksulluğunu anlayıp susar. Susar ve bakar. Ressamsa, bir iki gün baktıktan sonra, boyalarına sarılır, mavi, yeşil, mor harerlerin arasında gökten fırlatılmış paralar gibi pul pul altınların ışıltısını yakalamağa, renkle ışığın ta kıyıyadek oynaşımını boyayla fırçayla vermeğe girişir. Yakalar da verir mi, bilmem, bir bildiğim varsa, Cova mavisinin —gelin bundan böyle isim aramayalım da Cova mavis, diyelim buna— insan gözünden öte gönlü, canı aydın, sürekli, derin bir mutluluğa boyadığıdır. Öyle bir sevinç mavis, ki ressamı ressam, sanatçıyı sanatçı, insanı insan etmeye yeter.

Körfez beş altı günde gezilebilir. Ne var ki her köyünde demirmek, her bükünü gereğince görmek için en azından on gün ister. Bu on günü hiç bir yolculuğumuzda ayıramadık Cova'ya, onun için heryolculuktan yüreğimiz özlemle sızlayarak döndük. Macera'yı on günlüğüne tutmuştuk, günlüğüne epey kira verdiğimiz, göre, on günü geçmemiz tartışma konusu bile olamazdı. Kuşadası'ndan Bodrum'a iki günde gelmiş, bir gün de Bodrum'da kalmış-

tık. Dönüşe de iki gün ayıracak olursak, beş gün gibi kısa bir zaman kalıyordu Cova'yı gezme-
ğe.

Kuzey kıyılarından başlayarak dolanacaktık Co-
va'yı. Artık ilk amacımız balık tutmak olmalıydı.
Çünkü balığa katık diye kurulan kumanya göz gö-
re göre erimişti. Paluko aynası, gönderi, pinologosu
ile katılmıştı bizlere. Rengi uçuk, yamalı iş pantolo-
nu, başına tepesini açık bırakırcasına sardığı men-
dili ile geçti geminin pruvasına. Çıplak ayaklarının
birini bastona dayamış, sol eliyle flok direğine ha-
fifçe tutunuyor, gevşek sarkan sağ eliyle kaptan
köşkündeki dümenciye yol gösteriyordu. Geminin
kılavuzu, asıl , kaptanı Paluko'ydu bundan sonra.
Yarım asırlık balıkçılık hayatı ona Cova'nın her ka-
yasını, her sığını öğretmişti. Gene de dikkat kesil-
miş, suları delen gözlerini denizin dibinden ayır-
mıyordu. Eli, havada dengeye gelen kuşun durgun
kanadı gibi kıpırdanıyor, boğum boğum parmakla-
rının birazcık kalkmasıyla, «Sancak, açıl!», birazcık
inmesiyle, «İskele, yanaş!» işareti veriyordu.

Orak Burnunu dönerken, motor yavaşladı. Kı-
yıya iyice yaklaşmıştık. Sirtinin tam sırasıydı. Ba-
lıkçının iki sirtisini iki oğlu attı. İlk sirtimizdi bu:
mavi yolcular kıça biriktiler, pervanenin çalkaladı-
ğı sular arasında zıp zıp zıplayan sandala ve deni-
ze telgraf telleri gibi uzanmış, vakit vakit birbirine
değecek kadar yaklaşan mesinalara bakakaldılar, on
on beş dakika. Sonra güvertedeki yerine döndü
herkes. Orak adaları karşımızda yemyeşil seriliydi.
Oturun yok mu bu güzelim adalarda? Derken bir
Hoop! duyuldu pupadan. Motor zincir şakırtısıyla

durduruldu. Mesinaların biri ha babam çekiliyor. Ama hangisi? Pupaya üşüşen gövdelerden bir şey görülmüyor ki.

«Nedir? Ne tutuldu?»

«Bir balık.»

«Ne balığı?»

«Sinagrit, ufak bir sinagrit.»

«Kimseyi doyurmaz bu.»

Sirtiller gene atıldı. Motor gene çalıştırıldı. İkinci hop sesine aldırان olmadı. Oysa ki bu balık başka balıkmış: sirtinin biri takılmış. Paluko ile Sina sandala atladılar, gemi direğine dayalı duran uzun gönder kayığa uzatıldı. Paluko aynayla denizin dibini tararken, Sina da elinde gönder, sirtiye kurtarmağa hazırlanıyordu. Dolandılar durdular. Yarım saat mı, bir saat mı ne sürdü. Mavi yolcuların kimi denize girmiş yüzüyor, kimi kitap okuyor, kimi üst güvertede güneşleniyor. Güngör ile Özcan ambar kapağının üstündeki satranç oyunlarına başlamışlar. Sancak sırasına oturmuş üç dört kişi, ellerinde tüfek, denize attıkları bir kibrit kutusuna nişan atıyorlar. Sirti kurtulamadı, mesina dizine dolanan Sina bacağı kanlar içinde döndü gemiye.

«Balıktan yana talihimiz yok,» dedi biri.

«Elbette olmaz, deniz-tanrı Poseidon'a sunu sunmadık.»

«Ne sunabiliriz ki? Testi dolusu şarabımız yok bizim.»

«Memişhanedeki kokulu nesneyi sunalım,» dedi Balıkçı, ve yarısı erimiş kâfuru kalıbını fırlattı attı denize. Poseidon bu sunudan hiç hoşlanmamış ola-

cak ki, Balıkçıya bir tek balık tutturmadı bundan böyle.

*

Çökertme. Fesleğen Yaylasının eteğinde bir koy, adına benzeyen yoksul bir köy, gümüşî beyaz birkaç ev, kıyıda bizi karşılamaya koşan beş on çocuk. Dürbünle bakıyorduk.

«Çakır Ayşe'nin evi hangisi?»

«Na bak, solda, sondan bir evvelki ev. Duvarına kırmızı biberler asılı.»

«Kapısı örtülü. Geldiğimizi duymamış olacak.»

Duymaz olur mu? Çakır Ayşe evde olsa çoktan kapıyı açar, sütbeyaz yemenisiyle evin önünden el sallardı bize. Yoksa... kötü bir fikir çaktı kafamda. Paluko'ya koştum:

«Çakır Ayşe nerde? Ne oldu?»

«Bilmem.»

«Git Paluko, çabuk git bak.»

Paluko gene böyle sandalla karaya çıkmıştı bundan önceki yolculuğumuzda. Takılıyorlar ona: «Eh, Paluko, Cova'ya açıldın mı, ilk işin buraya gelmek. Çakır Ayşe'ye ha?» - «Yok, yok, köyden su alırsız, yumurta var taze.» - «Yutturma, biz biliriz.» Kadınli erkekli bir kalabalık karşılıyor Paluko'yu. Cova köylerinde onu tanımayan, sevmeyen yok. Cıvıldaşan çocuk çocuk arasında, mavi beyaz çiçekli pazenden bir entari giymiş küçük, incecik bir kadın, ikide bir yüzüne dökülen ak kâkülleri yemenisiyle örtüyor. Paluko onunla konuşuyor, o Paluko'yla, Paluko ona gü-lümsüyor. Gözleri hep güler Çakır Ayşe'nin, çakır,



Çakır Ayşe (Foto A. Erhat)

gözleri, Cova gibi gök gözleri. Yüzünün kırışık derisi pembe beyaz. Saygıyla öptüğüm eli ince ve yumuşak.

«Ayşe teyze, sana misafir geldik.»

«Hoş geldiniz, yavrum, sefalar getirdiniz.» Her birimize ayrı ayrı elini uzatır. Aramızda Fransızlar, Almanlar var. Çakır Ayşe her türlü misafire alışmış bir hanımefendi rahatlığıyla hatır sorar. Sözlerinin yabancı dile çevrilmesini, onun karşılığını memnun bir gülümsemeyle dinler.

Biz kumsalda ateş yakıp Marsilya usulü balık çorbası pişirirken, Çakır Ayşe top sakallı köy muhtarı ve daha başka birçok köylülerle biraz uzakta oturur. Sonra kahve içmeğe evine alır hepimizi. Yerde yumuşak kilimler serili geniş odasına bağdaş kurup yerleşiriz. Köyden açılır. Çökertme'nin büyük bir derdi var: akrep. Yılda on, onbeş çocuk akrepten ölür. İlâcı, aşısı yok mu? Var, bir ara iğnesi Çökertme'ye gelmişti, ama şimdi gelmiyor. Çocuklar kırılıyor. Ne yapmalı? Fransız arkadaşımız Unicef'in Türkiye temsilcisidir. Onun kanısınca çocuklar gürbüz olsa, akrep sokmasına karşı koyabilirler. İlk iş çocukların dayanma gücünü arttırmak, iyi beslenmelerini sağlamak. İctikleri suyu kaynatmalı, diyor, tam besili süt içirmeli, diyor. Çakır Ayşe ile çevresindeki köylüler dinliyorlar sessizce. Çökertme köyünde sterilize su ha? Zenginden sadaka iste, sana akıl öğretsin. Milletlerarası kurumların Türkiye gerçeklerini kavramaktan ne kadar uzak oldukları belli, ama misafire bir şey diyemezsin ki. Çakır Ayşe konuyu değiştiriyor:

«Sazınız var, bize bir türkü söyleyin.»

Başlayacak oluyor, sonucu getiremiyoruz hiç bir türkünün. Şehirlinin köylüye türkü söylemesinde sırtan bir şey var.

«Siz daha iyi bilirsiniz, siz söyleyin.»

Onlar da sıkılğan. Derken Çakır Ayşe sedirin altından eski bir gramofon çıkarıyor, bir plak koyuyor, kuruyor: bir şarkının cırlak sesi dolduruyor odayı.

Bu köylü hanımefendinin oğulları, kızları, torunları var. Herkes saygıyla bakıyor ona. Muhtarın gözünde bir şeyler daha parlıyor ona bakarken. Cova'nın altmışlık yosması bugün bile sapına kadar kadın. Paluko ile Çakır Ayşe... yıllar geçmiş, ikisi de yaşlanmış. Ama bu hava, aralarında sezilen bu hava ne? Cova, dalgalara karşı pençeleşmekle geçen bir ömür, lâcivert bir koyun dibinde dinlendirici bir gece serinliği, yumuşak bir kadın varlığı...

Sandal Paluko'yla geri geldi:

«Çakır Ayşe yok. Dün Bodrum'a gitmiş, mahkemesi varmış.»

«Leva demir! Çakal büküne! Paraketa koyacağım!»

Balıkçı'nın buyruğunu yerine getirmek için koştu herkes.

•

Yemler Bodrum'dan alınmış iyice tuzlanmıştı. Paraketalar altı yüzer kulaç uzunluğunda olup bedenlerine dört kulaç arayla birer köstek takılıydı. Bıçakla kesilen istavrit dilimleri de her kösteğin çengeline üç defa geçiriliyordu. Çakal Bükünde se-

petlerin çevresine oturmuş Balıkçı, Paluko ve Ali Rıza bu işi başarmak için iki saatten fazla uğraştılar. Güneş batmak üzereydi ki sandal paraketaları koymağa gitti. Bir grup mavi yolcu karaya çıkmış, ötekiler gemide kalmıştı. Sandal yoktu ki gelsinler. Gemide fenerler yanıyordu. Motor çalışmayınca elektrik yanmazdı. Macera bir tayf gibi sallanıyor uzakta. Niçin bu kadar açıkta demirledi? Gece, denizin insanlar arasına serdiği ayırıcı karanlık sonsuz gibidir. Bir gariplik çökmüştü. Çalışıklarda çakalların ulumasını duyacaktık nerdeyse. Batur koyda korkusuzca dolaşüyor, birbirinden tuhaf biçimli taşlar, ağaç parçalarıyla çıkageliyordu. Elllerinde cep fenerleri üç dört arkadaş çalı çırpı taşıyorlar. Koyun dibinde Suat bir ateş yakmıştı bile. Nişanlısıyla baş başa vermişler, sabah tutulan sinagridi ve paraketalardan artakalan tektük balıkları kızartmağa koyulmuşlardı.

«Sandal! Hee, sandal!»

Paluko, Ali Rıza ve Mustafa karaya yanaşıyorlar.

«Gemidekileri gidip alın yahu. Yiyecekleri sepetlere doldurup getirsinler.»

«Rakıyı unutmasınlar. Donduk biz burda.»

«Aman benim hırkamı da al, Mustafa.»

«Benim muşambamı, kamarada asılıdır.»

«Bana pabuçlarımı getir, suya battım, ayaklarım ıslak.»

Derken ateş harladı. Kızıl alevler çalıların boyunu aşıyordu.

«Aman bir orman yangını çıkarmayalım!»

Mavi yolcular ateşin önünde toplanmış ısını-

yorlardı. Yanan odunun karşısında insan göz kesilir, kulak kesilir. O harıl harıl değişen renkler, o cıtırdı, o uğultu en canlı var oluşun, en hızlı yok oluşun ta kendisidir. Şu varlık felsefesini kuran ilkçağ düşünürleri neden ateşe hiç önem vermemişler? Bir Prometheus efsanesi: Zeus insanların fazla güçlü olup da tanrılara karşı gelmesinden korktuğu için ateşi saklar onlardan. Prometheus tanrısal ateşten bir parça çalar ve insanlara verir. Bütün uygarlık bu ateşten doğar. Ama Zeus Prometheus'u korkunç bir cezaya çarpar: Kafkas dağının doruğunda bir kayaya mıhlar, bir akbabaya didikletir karaciğerini. Kanatları budanmış bir efsane değil mi? Uygarlığın kaynağından gördükleri ateşi niçin şiirlerine konu etmemiş ilkçağ şairleri? Homeros Hephaistos'u topal, çirkin, gülünç bir demirci olarak anlatır. Yaradılışı sınırlar içine almağa yeltenen, insan çapındaki ölçülerin dışında dengeleri bozulur diye ödleri kopan bu düşünürlerin, bu şairlerin karşısında ateşe tapan ilkel insanın hayal gücü ne kadar daha üstün! Evet ama, iç açmıyor, neşe vermiyor ateş. Biz de ürkek hayaletler gibi dolaşıyoruz çevresinde. Haydi, ateş dansı yapalım, deniyor, el ele verip bir halay çekiyoruz, ne varki sesimiz cılız, horonumuz sönük kalıyor. Biraz sonra kopup çöküyoruz yere.

Paraketaları toplamaya giden sandal gelmiyor da gelmiyordu. Ateşin doymazlığına dal mı yetişir? Kor yığınının çevresinde halka olmuştuk. Gece, ateşten öç almak istermiş gibi, gitgide daralan bir soğuk çemberiyle sarıyordu bizi. Yüzümüz yanıyor, sırtımız donuyordu. Sandalın feneri göründü koyun

ucunda. Kara dalgaların üstünde sallana sallana yanaşıyor. Hepimiz kıyıya koştuk:

«He Paluko? Ne var? Ne çıktı?»

Çakıllara vuran kayıktan atlarken Paluko kısık bir sesle, «Bir şey yok –dedi–, paraketalar boş çıktı.» Bu söz gecenin ayazından da daha dondurucuydu. Artık bir tek düşüncemiz vardı: dönelim, gemiye dönelim, sıcak, aydınlık bir insan çevresinde bulalım kendimizi. Sandala üşüştük. Ali Rıza: «Kıça oturmayın, iskorpit var, çarpar!» diye bağıırıyordu. Beş altı kadın buruna oturduk. Ötekiler ateşin yanına döndüler hemen. Yüklü sandal kıyının çakıllarına iyice oturmuş, kıpırdamıyordu. Küreklerde çabalayan Ali Rıza seslendi: «He, itin, arkadan itsenize!» Kimsenin itmesine vakit kalmadan sandal devrildi. Birkaç kişi suya döküldü. Bir bağırışma, çocuğun hüngür hüngür ağlaması... O gece sırlıklam gemiye dönen yolcuların değişip yatabilmesi için motor çalıştırıldı, elektrikler yakıldı. Çakal Bükü, etkisini ancak rahat bir uykuyla giderebileceğimiz kötü bir oyun oynamıştı bize.

*«Koştum benek benek ıııkla sarılı teknem,
Çılgın teknem, ardımda yağız deniz atları.»*

Rimbaud

Neşeli uyandık. Daha gün doğmadan tatlı bir pembelik bürümüştü Çakal Bükünü. Geceki faciadan sonra Ali Rıza ağları atmağa gitmiş. Sabah onları toplamağa çıkarken,

«Ben size balık getireyim de bir güzel çorba pişireyim,» diye sarıldı küreklere. Hanımlardan Celile ile Perihan kıyıdan kurtarılabilen bulaşıkları köpüklü sularda yıkadıktan sonra, kahve, çay, galeta, peynir ve reçelle nefis bir kahvaltı yedirdiler bize.

«Bu sabah banyomuzu denizde yaparız,» dedi Eyuboğlu.

Macera'nın merdiveninden sıra ile denize ini-yorduk ki,

«Heey! bakın, yunus balıkları!» diye bağırdı biri.

Bir mil kadar ötede üç yunus balığı ardı ardı-na hopluyor, su yüzünde bir yarım ay çiziyor, dalıyorlar, gene çıkıp, gene dalıyorlar. Güvertede bir koşuşma, denizde bir bağışma oldu:

«Bize doğru geliyorlar!»

«Korkmayın, insancıl hayvanlardır, bir şey yapmazlar.»

Yüzenlerden merdivene yaklaşanlar oldu. Derken üst güverteden biri denize atladı.

«Kimdir? Kim daldı?»

«Kim olacak, Midas'ın kulakları.»

Güngör var gücüyle yüzüyordu yunuslara doğru.

«Aman, bir şey olmasın.»

«Ne olacak? Şairdir o. Yunuslarla bir selâmlaşır, hoşbeş eder, döner. Soluğu kesilirse, yunusun sırtına biner. Unuttunuz mu Arion'un hikâyesini?»

Herodot'un anlattığı masallar arasında Arion'un masalı kadar sevimlisi yoktur. Hem tarihçi onu bir masal diye değil, gerçekten olmuş şaşılacak bir olay diye anlatır: Şairler anası Lesbos'ta Arion adlı bir ozan yaşamış. Dili öyle tatlı, çalgısı öylesine dokunaklı ki, ünü Midilli'den çok ötelere yayılmış. Günün birinde adası dar gelmiş Arion'a, dünya göreyim deyip Korinthos'a göçmüş. Ora halkını da büyülemiş, üstelik Korinthos'un yöneticisi Periandros'u dost edinmiş kendine. «Kitara çalmakta eşi

yoktu –diyor Herodot–, duyduğuma göre de, Dithyrambos’u ilk söyleyen odur.» Dithyrambos tanrı Dionysos’a bir övgüdür, bu tür tragedyanın kaynağı sayılır. Arion onu yarattıysa, tragedyanın babası odur demek.

Her neyse, Arion sanatıyla yalnız ün değil, çok da para kazanmış, İtalya’yı, Sicilya’yı gezmek hevesine kapılmış. Orada da servetler topladıktan sonra, dostu Periandros’un yanına dönecek olmuş. Tarento’da gemiye binmiş, yolculuk için Korinthos’lu bir geminin tayfasıyla pazarlığa girişmiş, çünkü en çok bu şehir adamlarına güvenirmiş. Ne var ki denize açılınca, gemiciler onu suya atıp paralarının üstüne oturmayı kurmuşlar. Arion fiskoslarını duymuş ve varımı yağumu alın, bana hayatımı bağışlayın, diye yalvarmış. Herifler hiç oralı olmamışlar. Arion bakmış ki kurtuluş yok, en güzel rubalarını giyip son bir defa güvertede denize karşı saz çalmayı dilemiş. Sonra da denize atacakmış kendini. Öyle olmuş, ne var ki kitaranın sesine gelen bir yunus balığı Arion’u sırtına almış. Korinthos’a kadar sağ salim götürmüştü.

Balıkçı hikâyeyi bitirince, dinleyenlerden biri,

«Bizim şair Arion’a çok benziyor, şu farkla ki parası pulu yok» dedi biri.

«Belli olmaz, bakarsın denizaşırı yolculuğundan bir servetle döner. Hem Arion’u parası değil, sanatı kurtarmış.»

Bu arada yunus balıkları artık görünmez olmuştu. Güngör yüzerek dönüyordu. Hikâyeyi dikkatle dinlemiş olan küçük Cevat:

«Dede, niçin onu almadılar?» diye sordu.

*

Homeros'un ürün vermez, bereketsiz dediği deniz bize bereket saçtı o gün. Sarı ağlar balıktan hopluyordu. Sancak bordasına yanaşmış kayıkta Ali Rıza'nın balıkları ilmiklerden bir bir koparıırken, «İşte balık böyle tutulur» diyen bir hali vardı. Fotoğraf makineleri elimizde, balıkların cinslerine göre dizilmesini bekliyorduk. Neler, ne balıklar! Melanurlar, zmirinalar, vlahoslar, fangriler, skaroslar, piçulalar, turnalar, uzun bir yılan balığı, işe yaramayan iskorpitler, kafaları ezilip atılan deli sarpalar, yem için alıkonan sparoslar. Adını duyduğumuz, duymadığımız cinsten balıklar. En çok da barbunya, boy boy pembe barbunyalar.

«Bunları nasıl pişireceğiz? Tenceremiz yok.»

«Siz bana bırakın, ben pişiririm,» dedi Ali Rıza,

Demir vincin makarasına dolanıp leva edilirken, bir zafer havası esiyordu gemide. Eyuboğlu kaptan köşküne MERHABA yazılı koca bir levha asmıştı. Bunca macerayı üstümüze çeken Macera adına paydos. Merhaba diyorduk artık mavi Cova'ya ve balıklarına.

Saat dokuzu biraz geçe Keramos'a vardık. Keramos diyorum, çünkü ilkçağda çanakçılığıyla ün salmış, adını bütün bir körfeze verecek kadar önemli bu şehrin biz adını değiştirmiş durmuşuz. Bodrum'da Gereme deniyor ona, oysa resmî adı Ören olmuş. Viran, ören, eski şehir kalıntıları bulunan yerlere denir Anadolu'da. Ama nerde bir harabe

varsa, halk arasında yüzyıllardan beri kullanılagelen adını değiştirip de, ona ören'li, hisar'lı, kale'li bir isim takmanın bugün bir anlamı, bir lüzumu olmasa gerek. Yoran'ı Yenihisar, Gereme'yi Ören yapmak adlarını türkçeleştirmek midir? Bu gidişle kökleri Türkçe değil diye, adlarını değiştirmemiz gereken şehirlerimizin birkaçını sayayım size: Ankara (Ankyra'dan), Kayseri (Kaesarea'dan), Trabzon (Trapezus'tan), Giresun (Kerasus'tan), Sinop (Sinope'den), Konya (İkonion'dan), Bursa (Prusa'dan), Manisa (Magnesia'dan) ve saire, ve saire. Anadolu'nun adını bile değiştirmeğe varır bu gidiş. Kaldı ki, yunanca sandığımız bu adların çoğu Anadolu'nun yunanöncesi çağlarından kalmadır. Bu Anadolulu köklere Yunanlılar yalnız yunanca ekler takmışlardı. Biz de aynı şeyi yapıp türkçeleştirdik bu adları, Ankara, Kayseri, Trabzon, Konya gibi Gereme ve Yoran da özbeöz Türkçe adlar oldu. Bunları ne diye değiştirelim? Bilgisizliğin ve yanlış bir anlayışın ürünü olan bu davranış yurdumuzun binlerce yıllık tarihini silmeğe, Türkiye topraklarının yüzlerce ırk ve ulusu barındıran eşsiz bir uygarlık beşiği olduğunu bile bile unutturmağa varır.

Gereme kıyıdan yarım saat ötede yeşil yamaçlara dayalı şirin bir kasabadır. Limanda bostanlara, bahçelere açılan birkaç ev görülür. Koyun dibinde de işletilmekte olan bir maden. Demir madeninin işkelesine bir şilep dayalı. Dağınık bir yüzey üzerine kurulu eski Keramos'tan koca taş duvarlar, kapılar, kemerler kalmış, mağaza mı, hamam mı, ne olduğu pek kestirilemeyen yapılar,

tek tük yazılı, kabartmalı taşlar. Bizans çağı ile ilgili görünen bir fresk bugün kümes olarak kullanı-
lan dört duvarın arasında saklıdır. Gereme'de ne kazı yapılmış, ne arkeolojik araştırma. Mavi yolcu-
lardan Üniversite doçenti Özcan güzel bir düşünce
ileri sürdü: Türkiye'de çeşitli çağlardan, çeşitli uy-
garlıklardan kalma o kadar çok yer var ki, hepsinde
bugün kazı yapılamaz. Ama henüz kazı yapılamay-
an yerler üzerine arkeoloji doktora öğrencileri bi-
rer inceleme yapsalar, o yerlerin birer planını çı-
karsalar, açık seçik bir dille şurda şu var diye bil-
direseler dünyaya, fena mı olur? Kaç yıldır Cova'ya
gider, çok eski görünen bir tiyatro bulduğumuzu,
karşısındaki adada da eşine hiç rastlanmayan mo-
zaik gibi işlenmiş renkli taş motifli ilkel bir duvar
gördüğümüzü yazar dururuz. Aldıran olmadı, ola-
cağa da benzemiyor. Bizim arkeologlarımız bir tu-
haftır, her biri kendi alanı içinde kapalı çalışır, uz-
manı olmadığı her şeyi bile bile görmezlikten gelir.
Edebiyat Fakültesi uzmanlarından Mr. Bean'in Bod-
rum ve çevresinin yazılı taşlarını inceleyen bir
etüdünü okumuştum. Bölgenin yazılı taşlarını epig-
rafi denilen bilimin açısından öyle yalın, öyle so-
yut bir görüşle inceler ki, ne taş, ne bölge, ne de
tarih gerçeklerini meydana çıkarmak amacını gü-
den epigrafi diye bir şey kalır ortada. Böylesine
bilimden, canlı bilimi kurmak, bilimsel araştırma
isteğini uyandırmak, yaymak zorunda bulunan Tür-
kiye'ye hiç bir fayda gelmeyeceğini de yazar dururuz.
Ama bu görüşü benimseyen değil, tartışan bile çık-
maz bilimsel geçinen çevrelerimizde. Romantizm
der geçerler. Bu arada değerli kalıntılar zamanla

yok olup gider. İlk yolculuğumuzdan bu yana, Şehiroğlu adasının tiyatrosunu otlar, çalılıklar biraz daha bürümüş, birkaç sıra daha yıkılmış, tiyatroya ulaşmak bir cambazlık işi olmuş. Knidos da yarıdan yarıya yok olmuş. Tiyatrosunun yalnız birkaç sırası kalmış, orkestra yerini bir pamuk tarlasına çevirmiş sivri akıllının biri. Yürekler acısı bir tarla, bir kilo pamuk ya verir, ya vermez. Birkaç somun ekmek uğruna milyonluk değerinde tarih anıtları yıkılıp gidiyor. Yok olmaları köylünün karnını doyursa bari. Ama tıpkı yanıp giden ormanlarımız gibi bu yıkılış da olumlu hiç bir sonuç vermez. Orman servetimizi korumak için nasıl planlar, programlar yapmayı tasarlıyorsak, Türkiye için bugün değilse bile, ilerde büyük bir gelir kaynağı olabilecek tarih anıtlarımızın korunması yoluna gitmeliyiz. Arkeologlar kolları sıvayıp kazılmamış yerlerin çizimlerini hazırlasınlar. Müzeler Müdürlüğü tarih anıtları bulunan her yere bir bekçi koyamaz, bunu biliyoruz, ama radyo ile yapılacak bir uyarma kampanyası köylünün o yerleri kendiliğinden benimseyip korunmasını sağlayabilir. Köy öğretmenleri bu ödevle görevlendirilebilir. Yeter ki bu kampanya açılsın ve iyi düzenlenmiş olsun. İtalya'da, Yunanistan'da nasıl yapıldı. Dünyanın hiç bir köylüsü kültürlü olarak doğmaz, yazma okumanın da bütün yurda yayılıp birkaç kuşak sonra umulan olumlu sonucu vermesini bekleyemeyiz. Bodrum sualtı servetlerinden faydalanmak yolunu tutmuş bile: kalesini, müzesini görmeğe gelen gezginlere testiler, kabuklar, süngerler satıyor. Bodrum bu yolda canlanmayı bir Amerikalıya borçlu. Kim olursa ol-

sun, bu alanda yurdumuza canlılık getiren, çığır açan her insanın işini kolaylaştırmalıyız. Arkeoloji ve turizmle uğraşan kurumlarımızın bir daha dikkatini çekmeyi borç biliriz. Knidos ve Şehiroğlu adasının çok değerli tarih anıtları var ve bunlar yok olmaktadır. Söylemesi bizden...

9

*«Gün olur başımı alır giderim,
Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda.
Şu ada senin, bu ada benim,
Yelkovan kuşlarının peşi sıra.»*

Orhan Veli

Bir gaz tenekesi uzunluğuna yarılmış, haşlanıp kılçıkları ayıklanan balıklar tuzlu, biberli, soğanlı kaynar suya atılmış, üstüne bir de terbiye dökülmüş. İşte size bir balık çorbası ki lezzetine doyulmaz! Kokusu, Gereme'yi gezdikten sonra gemiye yüzerek gelen mavi yolcuların burun direklerini öyle bir okşadı ki, aç kurtlar gibi üşüştük tenekenin başına. Kepçe kepçe çorba dağıtılıyordu. Karnımızın açlığından çorbayı ne kap içinde yediğimizin farkında bile değildik. Kimi bir salata tabağı, kimi bir yoğurt kâsesi, kimi bir konserve kutusu, kimi

de bulaşık leğenini almış, çorbaya galeta ya da ekmek doğramış, balık etlerini elleriyle ufalayarak atıştırıyordu. Dışardan gören, yamyam sanırdı bizi. Bir yarım saat kadar başımızı kaldırmadan yedik, sonra: «Öyle doydum ki!» - «Ömrümde bu kadar çok yemedim!» - «Amma da açmışım!» - «Patlayacağım!» diye sesler yükselmeğe başladı. Ali Rıza kahkahayı attı:

«Daha durun bakalım. Bu çorbası, asıl yemek sonra gelecek!»

Meğer İsmail Kaptan maden iskelesine dayalı şilebin kaptanı ile tanış çıkmış, bizde tencere yok diye, balıkları pişirmek üzere oraya vermiş. Balık pilâkisi hazırlanıyormuş.

Kızgın öğle güneşinde ısıldıyordu deniz. Altın pullar tabak tabak olmuş, mavi hareler incelmışti.

«Pişiyoruz yahu! Şu kaptan gelse de kalksak artık.»

Ama ne kaptan, ne balık pilâkisi. Şilep epey uzaktaydı. Perihan ve Batur ile giden sandal da sanki denize mihlanmış duruyordu vapurun açığında. Dayanamadık. Demiri kaldırıp şilebe doğru yol aldık. Vapuru bordalar, kaptanı da, yemeği de alı- rız dedik. Öyle oldu. Hemşerisinden ayrılamayan İsmail Kaptan istemeye istemeye geldi. Arkasından da iki tayfanın taşıdığı tencere. Tencere değil, kazan. Kırmızılı yeşilli zeytinyağında balıklar yüzüyor.

«Tencereyi boşaltın,» dedi tayfanın biri.

«Nereye boşaltalım?»

Bizim teneke pilâkiyi almağa yeter mi? Onu da, iki güveci de ağzına kadar doldurduktan sonra

sıra bizim tabaklara geldi. «Yahu yiyemem! Burnuma kadar doydum! Öleceğim! Mide fesadına uğrayacağız!» sesleri arasında tabaklar bir daha doldu boşaldı. Ne öldük, ne patladık, rahatsız bile olmadık.

«Balık fosfordur, salt kuvvettir,» diyor Balıkçı-

«Yok yok, balıktan değil, Kuşadası'nın galetasından. Ekmek gibi doldurmuyor mideyi, şişkinlik vermiyor. Tevekkeli değil, tekmiil kıyidan, adalardan gelirlermiş bu galetayı almağa.»

«Ya Cova'nın havası! Onun bir payı yok mu bu işte?»

Karpuzlar da kesildi yendi. Rahat bir gevşeklik içinde serildik güverteye.

*

Kıranlar.

Gereme'den körfezin dibine kadar uzanan Kıran dağları haritada 570 m, 1020 m. gibi sayılarla gösterilmiştir. Bin metrelik doruk denizin üstünde öyle bir hızla yükselir ki gölgesi körfezin ortasına dek yayılır, serilmeye yer bulamayan dalgalar yalçın kayalara çarpıp havalara savrulur, dik yamaçlara tırmanmış çamlar devrilmemek telâşı içinde-ler. Nefesimizi tutarak bakıyorduk. Halikarnas Balıkçısı Cova'da en çok Kıranları sever. Onları anlatmak için nice nice imgeler, benzetmeler yaratmıştır kitaplarında. Kıranları yakından görelim, bir tek manzarasını bile kaçırmayalım diye yavaş yavaş, kıyı kıyı gitmemizi istiyordu. Dizlerine serili portolandan denizin derinliklerini okuyor, iskele

küpeştesinde durup kaptana yol gösteren Paluko'ya bildiriyordu. Denizciler korkak adamlardır. Hele Giritlilerin «Opios fovate then fovate» diye bir sözü var, korkan korkmaz, yani tedbirini alan korkmaz anlamına gelir. Tayfa Kıranlara yaklaşmaktan korkuyordu besbelli. Güvertede bir aşağı bir yukarı koşan makinacı İsmail,

«Motor bir arıza yaparsa, gemi kayalara çarpar, paramparça oluruz. Öylesini çok gördüm, çok duydum,» diye geveleyip duruyordu.

Herkesin korkulu gözleri Paluko'ya dikiliydi. Paluko ise Balıkçı'nın isteğine uymakla Cova'yı bilmeyen ürkek tayfanın kendisine yüklediği sorumluluk arasında ne yapacağını şaşırılmıştı. İşaret veren eli havada donmuş gibi duruyordu. Gemi dümdüz rotasından ayrılmıyor, iskeleye sapmıyordu bir türlü. Kıranlar gözümüzden irak geçiyordu. Balıkçı,

«Paluko, korkma, yanaş! Yahu, bir şey olmaz. derindir, biliyorum!» diye sesleniyordu, ama boşuna. Paluko taş kesilmiş, kımıldamıyordu. Derken Balıkçı öfkeyle ayağa fırladı, kafese kapatılmış bir kaplan gibi dolandı güvertede:

«Ne biçim denizcisiniz! –diye haykırdı–. Korkulacak yerde korkmaz, korkulmayacak yerde ödle kesilirsiniz! Hadi, vazgeçtim, dönün doğru Şehir-adası'na!»

Herkes sinmiş bakınıyordu. Kıranların keyfi kaçmıştı. Covanın dibine kadar gidip karavides toplamaktan bile vazgeçildi. Saat dörde geliyordu, Beş altı mil ötedeki karşı kıyıya bir saatte varabilirdik ancak. Hep böyle olmamış mıydı? Yok deniz, yok motor, yok başka bir sürü engel yüzünden is-

teğimizi yerine getiremez, hevesimizi almadan dönerdik. Cova'da yaradılışla baş başa kalan insan büsbütün hür, özgür kendine buyruk olma umuduna kapılır bir an, bu özgürlüğün içinde açılmak; alabildiğine havalanmak, yükselmek ister, derken nesnel koşulların duvarına çarpar kafasını ve gerisin geri döner gerçeğin dar sınırları arasına.

Eski adı Cedrae olan Şehiroğlu adasının ilkçağda Rodoslular tarafından kurulduğu fransızca Guide Bleu'de yazılı. Cedrus latince sedir, dağ selvisi demek. Bugün çalılıklar, zeytinliklerle örtülü adada boyu kırk metreye varan dağ selvileri mi vardı? Olabilir. Biraz ötedeki büklerin dibinde buhur ormanları yok mu? Bu ada üzerine kaç yıldır bilgi arar bulamayız. Hayal gücümüzü kullanmaktan başka çare yok. Şehiradası bir sayfiye yeriymiş derim ben, bir çeşit Büyükada. Halikarnas'tan, Keramos'tan, Knidos'tan, Rodos'tan oraya dinlenmeye gelinirdi, kumsallarında denize girilir —ilkçağda deniz banyosundan dem vuran pek yok ama insan olur da Şehiradası'nda denize girmez mi?— sedirlerin gölgesinde Kıranlara baka baka oturulur, mermer revakların arasında dolaşılır akşamüstü, tiyatroya gidilir, iç açıcı komedyalar seyredilir. Bir sözle bir cennet hayatı yaşanır. Şehiradası'nda balayı geçirmeye gelmiş bir Alman karı kocaya rastladık nitekim. Orta boylu bir yelkenliyle ta Rodos'tan gelmişler. Motorları bozulmuş, bizi yedeğe alın diye yalvardılar.

Şehiradası'nın kıyı suları pina yatağıdır. Mavi yolcuların en iyi yüzenlerini bol pina çıkarmakla görevlendirdik. İstanbul pina bekliyordu. Tabla,

meze tabağı, meyve tepsi, duvara aplik diye kullanacakmış dostlar. Sandal sandal karaya çıkarken bir de ne görelim: kadınlı erkekli çocuklu köylü aileleri. İlk defa insana rastlıyorduk adada. Hepsi de selâm sabahtan sonra, «Sizi kumsala götürelim,» diyorlar.

«Olur, tiyatroyu gezelim de gideriz,» karşılığını veriyorduk.

Tiyatroya gidip geldikten sonra ayaklarımız şiş ve yorgun, kollarımız bacaklarımız tırmık içindeydi. İlk iş denize girmektir, ne var ki Şehiradası'nın ta içinedek uzanan sarı kumsalı çamurlu bir batağa dönmüş, daha açıktaki taşlı kıyılarsa deniz kestanesinde geçilmez olmuştu.

«Ordan girmeyin, batır,» diye bağıırıyordum avazım çıktığı kadar. Birkaç kişi dinlemedi, ertesi gününü ayaklarına batan kirpilerin iğneyle çıkarılması canlarını yaktı. Ziya'nın da iki saatini aldı.

Pina tarlasının üstünde deniz gözlüğüyle dibe baka baka yüzmek insana baş döndürücü bir haz verir. Vurgun yemeyi göze alıp denizden çıkmayan dalgıcın tiryakiliğini anlarsınız. Kendimi bu sarhoşluktan kurtarayım diye gözlüğümü başkasına verip kıyıya çöktüm. Ayaklarım öyle fena sızlıyordu ki.

«Haydi gel kumsala gidiyoruz.»

«Siz gidin, ben arkanızdan gelirim.»

Deminden beri sözü edilen bu kumsal neydi? Yarım saat sonra biçilmiş bir mısır tarlasından, ayaklarım seke seke, kumsala vardım. İsmet kuma gömülmüş yatıyor, ihtiyar bir köylü de Balıkçı'ya bu kumun romatizmaya karşı birebir olduğunu,

ta bilmem ne köyünden çoluk çocukla kumdan faydalanmak için buraya geldiklerini anlatıyordu. Ama bu kum kuma benzemiyordu, kum rengi değil, gümüşye çalan bir beyazlıktaydı. Ben de ayaklarımı kuma gömdüm, bir de ne duyayım, elektrik cereyanı gibi bir şey yorgunluğumu yavaş yavaş aşağıya çekiyor. Güneş battıktan epey sonra gemiye döndüğümüzde koşup oynayabilecek kadar rahatlamıştım.

Ertesi sabah ilk işimiz bu kumsalın önüne demirlemek oldu. Kum bembeyaz, deniz zümrüt yeşiliydi.

«Bu kumdan İstanbul'a götürelim de tahlil ettirelim,» diyerek, bir naylon torbaya kum doldurduk. Kumsalda saat ona kadar eğlendik. Şehiroğlu adasının kumsalı programımızın altını üstüne getirdi: oradan bir türlü ayrılamadığımız içindir ki o günün akşamı Yedi Adalara varamadık.

İçme suyumuz bitmiş gibiydi. Yaramaz diye su almamıştık Gemere'den. Tenekeler bomboş, depoda da iki karış su ya var ya yoktu. Temizlik pislik tartışması habire alevleniyordu. Memişhaneyi deniz suyuyla yıkıyorduk, ama bulaşık da tuzlu suyla yıkanmazdı ki!

«Öf, şu plastik bardaklar ne fena kokuyor! Bu kadar kumanya düzdünüz de bir cam bardak almadınız.»

«Sabırsızlanmayın, Ballısu'ya gidiyoruz. Oradan su alıp gıcır gıcır yıkayacağız bardakları.»

Büklere gelmiştik. 8 ve 16 milimetrelik kameralar, renkli fotoğraf makinaları durmadan çalışıyordu. Bük denilen bir koydur, ama öyle dantelâ

gibi oyulmuş bir koy ki, gözünüzün önüne serilen manzara her an değişir, şimdi gördüğünüzü beş kulaç ötede bambaşka görürsünüz. Dermen Bükü Cova büklerinin en büyüğüdür. Çamdan buhur ağacına, çimenden sazlığa kadar her çeşitten, her perdeden yeşillikle süslü kıyıları meşe yaprağı gibi girintili çıkıntılıdır. Kaptanlar sözleşmiş mi, yoksa korkularını unutmuşlar mı, neydi, ağaçlara dokunacak kadar yakın geçiyorduk kıyıdan. Mavi yolcuların coşkunluğu son haddine varmıştı. Hayret, hayranlık seslerinden bir koro çınılıyordu gemide. Dermen Bükünden doygun ve yorgun çıktık. Başka bir güzellik görecektik tatımız kalmamıştı.

«Ama Longos, ne olursunuz Longos'a gidelim—diye yalvardım—. Bir defacık olsun giremedim içeri»

«Longos'ta dönülecek yer yok. Gemimizin de tornistanı yokmuş.»

Bana Longos'u göstermeyen gemilerin hepsine lânet okudum içimden.

Anılar zaman geçtikçe güzelleşir, bu bir gerçektir, ama Ballısu'yu biz mi olduğundan daha temiz, daha duru bir su gibi hatırlıyoruz, yoksa o mu üç yıl içinde değişti de bakımsızlık yüzünden her türlü ot ve yosunların yüzüştüğü bir kuyu oluverdi?

İlk kıyıya çıkan Taci katılıyordu gülmekten:

«Hele gelin görün, içinde kurbağa mı istersiniz, hayvan tersi mi, hepsi var.»

Her gelen de:

«Aa, ben bu sudan içmem!» diye tiksintiyle dönüyordu.

Paluko da, biz de alay konusu olmuştuk.

«A bre Paluko, sen söyle, bu su böyle miydi?

Pisletmişler yahu.»

Kemküm... Paluko bir şey demez. Bu konuda açık konuşmak işine gelmiyor besbelli.

«Ee iyidir, tatlıdır...»

Tenekeler doldu. Öğrenenler depoda kalmış suyu içsinler. Ama Bodrum'a kadar da su yokmuş. Ne yapalım, kavun karpuz yeriz.

Hedefimiz Yedi Adalar'dı. Bir bükün içinde yedi ada, düşünün, yedi adanın hangisine istersen çık... geri geri dönmek filan yok, hepsi tepsi üstünde serili... Biz böyle hayal kurarken rüzgâr çıktı. Akşam oluyordu.

«Daha kaç mil var?»

«On iki.»

«Kaçta varırız?»

«Belli olmaz. Rüzgâr dirizza etti.»

«Peki ne olacak?»

Cevap yok. Denizcinin ağzından bir şey koparamazsın ki. Ponent mi yıldıza, yıldız mı ponente dönmüştü, her ne hal ise buz gibi esiyordu. Kamaradan hırkalar geldi. Alışmıştık. Dalgada sigara tüttürmenin ayrı bir tadı vardı. Bir de baktık ki bir koya giriliyor, bük değil, yamyassı bir koy.

«Burası ne?»

«Tuzla.»

«Demirleyeceğiz. Yedi Adalar'ı tutamayız, geç oldu.»

Al sana bir hayal kırıklığı daha. Yedi Adalar'ı Longos'un yattığı özlem torbasına atmaktan başka çare yok.

Yeni ay doğmuştu. Balıkçı Cova'nın mehtaptaki güzelliğini anlatıyordu:

«Evet, ama aylı gecede yıldızlar o kadar parlamaz, yakamoz da olmaz.»

«Yıldızlar aylı gecede de parlar Cova'da.»

O gece mavi yolcular yıldızlarını kendileri yaratmak istiyorlardı. Ay battıktan hemen sonra üç dört kişi denize girdi. Hava serin ve nemliydi, gene de aldırıyorlar, kollarını bacaklarını silkeleyerek:

«Bakın, bakın, yıldız yağıdırıyorum!» diye bağırıyorlardı. Yakamozları biz de güverteden görüyorduk, ne varki fosforlu suyun içindekiler bir ışık denizinde yüzüyorlardı herhalde.

«İşte bu gökyüzüdür ki küçük Asya'daki Yunanlılar arasında ilk şairleri yetiştirmiş ve coşturmuştu. Yunan bilginleri bu toprakta doğdu. İlk tarih yazarları da bu ülkelerdendi.»

Winckelmann

Datça yarımadasının Kıranlardan da daha şaşırtıcı bir güzelliği var. Şahin Burnu, Körmendağı, Vurana, Lavoro uçurumlarla yarılmış, yarıklarından ağaçların, bitkilerin çığ gibi aktığı sarp tepelerdir. Kıyıya inince bu dağlar ya yumuşak dalgaların yaladığı ak kumsallara dökülür ya da dibe dalıp tarih öncesi azmanlara benzeyen kayalar biçiminde fışkırır denizden. Toprağın gitgide kızılışan rengi, rüzgârın gitgide kızışan esişi tropikal iklime yaklaştığımızı sezdiriyordu bize. Bu sıcak Bod-

rum'unkinden de başkaydı. Yakıcı sertliğinde güney okyanuslarının çıldırtıcı durgunluğu vardı.

Mersincik limanında demir attık. Koyda dağılmış boy boy evler görölüyordu, ama köy halkı kumsala koşuşmadı bizi karşılamaya, yalnız bir aile, yaşlı bir kadın, kızı, damadı ve torunu sandaldan inerken çiçek uzattılar her birimize: mersin ve defne dallarına sarılı kırmızı, turuncu yıldızçiçekleri, mis kokulu fesleğen, bir de kocaman ayçiçeği. Ne tatlı gülüyordu ihtiyar kadın bizi selâmlarken! Su mu, çeşme var dedi, torununu koşturdu tenekelerimizi doldurmaya, sebze meyva mı, kendi gitti eliyle incir, şeftali, biber, domates koparttı getirdi, yemekten sonra tatlı niyetine keçiboynuzu ikram etti. Yanımıza oturdu konuştu, çalı çırpı getirtti, ateş yaktırdı, elini yüzünü yıkamak isteyenleri çeşmeye götürdü. Her işimize baktı, her hizmetimize koştu. Nerden geldiğimizi, kim olduğumuzu sormadan, çoktandır beklediği misafirleri gibi dört döndü çevremizde.

Sabah Tuzla'da ağlardan çipuralar çıkmıştı. Bir de orfos tutulmuştu paraketayla. Orfos, balıkların şahı sayılıyordu gemide. «Sessiz dünya» filminde kurbağa adamlarla haşır neşir olan bir orfos vardır ya, adı Jojo, böyle büyük bir orfosa rastlamak başlıca emelimizdi. Artık balıkların her cinsini tatmıştık. Kleopatra'nın Antonius'a çektiği şöenlerde skaros barsakları yedirdiği anlatılır. Biz de balıkları temizlemeden yiyorduk çoğu zaman. Boklu balık deniyordu buna. Hele ateşte kızartılan skarosun yağlı etine doyum olmuyordu. Ali Rıza'nın makarnalı balık çorbası balık yemeklerinin en lez-

zetlisi diye övölüp duruyordu. Buzumuz kalmamış, reçelle süt tozu tükenmiş, peynir, domates, yumurta da bitmek üzereydi. Balıkla karpuzda kalmıştık.

Mersincik koyunu dönünce Arşipel'e girdik. Türkçeye Adalar Denizi diye çevirdiğimiz bu Arşipel (İtalyanca arcipelago, Fransızca archipel) sözü denize serpili birçok adalar anlamına gelen bir coğrafya terimidir. Kuruluşu özbeöz yunanca: arkhi —üstünlük gösteren ek— pelagos (denizi). Ama eski yunancada bu terime bir kere olsun rastlanmaz. Sözü ilk kullanan 16'ncı yüzyılda bir İtalyanmış. Denizlerin denizi, en üstün deniz ha? Yunanistan yarımadası ile Anadolu toprağı arasındaki deniz gerçekten de denizlerin şahı, öyle bir deniz ki dibinden fışkırttığı irili ufaklı adalarla enine boyuna köprüler kurarak, insanoğluna, toprak üstünde yürümeye alışık bu yaratığa: Korkma demiş, bir ağaç alıp yontarsan, üstüne bindin mi, bir adadan öbür adaya hoplaya hoplaya aşarsın denizi, önünde hiç bir engel kalmaz, toprağı ile, suyu ile senin olur bu dünya, demiş. İnsana denizciliğı öğreten insan-cıl deniz! Uygarlık yoğuran canım Ege, elbet denizlerin sultanısın sen. Koca uluslar adını taşırmış, Pelasgoi, yani deniz kavimleri diyor Homeros geçmişin sislerine bürülü en eski insan topluluklarına. Kimdi, nerden gelmeydi bu insanlar? Bilen yok. Yaman saldırışlarla koca Girit uygarlığına son verdiklerini, Mısır kıyılarına dek uzanıp Nil deltasına yerleştiklerini, Suriye ve Filistin'e kadar sızdıklarını anlatır tarih. Kazı buluntularını yazılı kaynaklarla karşılaştırarak bu kavimlerin adlarını, çıkış yerlerini, göç çağlarını kesinlemeğe uğraşır tarihçiler.

İki bin yıllarında Ege'de bir kaynaşma olduğu besbelli, ama bu akınlar Balkanlar'dan Adalara mı, Anadolu'dan Girit'e mi, Girit'ten Akdeniz kıyılarına mı, bunu tarih kesinleyemedi daha. Akha, Dor, Luku, Turş, Pulasati gibi adlar çıkar karşımıza, ne var ki bu adlar her yazılı kaynakta yazının kaleme alındığı dile göre değişir. Üstelik kaynaklarla olaylar arasında yüzlerce yıllık ara vardır: Homeros Akhalar'ı anlatır, ama Homeros İlyada destanını 8'nci yüzyılda yazmış, anlattığı Troya savaşıysa 1200 sularında olmuşa benzer. İşin içinden nasıl çıkılır? Tarihçiler arayadursun... Adalar denizinin göz önüne serdiği bir gerçek var, tarih gerçeği diye ona bakalım biz. Rodos'ta dünyanın yedi harikalarından biri, bir dev heykeli varmış ya, ayakta duran bu devin bir ayağı limanın bir mendireğine, öbür ayağı öbür mendireğine dayalıymış, koca liman da bacaklarının arasında. İşte bu heykel veriyor Arşipel'in gerçeğini: bu bir ülkedir ki deniz ülkesi, dalgalarla çalkalı dört bir yanı, gene de ayağı karadan kesilmiyor insanların. Homeros da aynı gerçeği dile getirmez mi? Anadolu varlıklı bir toprak, ürünü bol, madenleri var, tuncu demiri, en ilkel çağlardan beri devletler kurmuş, güçlü, sapasağlam, onbinlik orduların on yılda deviremediği kaleleri var. Karasularında da bir dizi ada, bir tanrının gökten denize serptiği yıldızlar tıpkı. Nerden olsa akın edilmez mi bu toprağa? Göçlerin asıl nedeni bu, arada kuzeyden gelme Dorlar Akhalar'a baskı yapmış olabilir, Hint-Avrupa bu soylar Adalar yoluyla Anadolu kıyılarına göçmüş, İonya bu akınlarla kurulmuş olabilir. Buraya kadar iyi, ama sonrası: İonyalılar geri-

sin geri dönüp Atina'yı mı kurmuşlar? Bu mesele fena terletir tarihçileri. Nasıl ne zaman ve ne diye olmuş bu iş? Oysa ki Adalar denizine baka baka kolay çözümlenir bu sorun. Bilimsel bir çözüm olmazmış, varsın olmasın. Yunanistan denilen yarım-adaıyla Küçük Asya kıtası arasında insanlar denize salla açılalı günden beri alışveriş süregitmiş. Troya savaşı bu alışverişin ilk dile gelişi: Bir feodal kiral, Mykene kalesinin güçlü efendisi Agamemnon Yunanistan'da ne kadar bey varsa hepsini sefere çağırır. Kaçırılan bir güzel kadının öcü alınacaktır sözde. Güzel Helene'yi kaçıırken birçok mallar da alıp götürmüştür Paris. Sefere çıkan Yunan kırılları Helene ile birlikte bu malları da geri almağa gelirler. Gerçek şudur ki, Troya seferi Akha başbuğları için angaryanın angaryasıdır: kimi katılmamak için saklanır, kimi para verip kaçınır, hiç biri serüvene seve seve atılmaz, ne var ki feodal kiralın buyruğuna karşı gelinmez, üstelik zengin Anadolu topraklarını yağma etmekle edinecekleri doyumluk altın ışıltılarıyla parlar Akhalar'ın gözünde. Katılırlar sefere binlerce erleri, koca karınlı gemileriyle. Aralarında yalnız Yunanistan'ın değil, Girit adasının da önderleri vardır. Anadolu'ya yöneltilmiş bir çapulculuk seferidir bu. Hedef gerçi Priamos'un kenti, Boğazların kilit noktasına kurulmuş olmakla egemenliğini Karadeniz'den iç Anadolu'ya dek yayan güçlü Troya kalesidir. Nitekim Trakya'dan Lykia'ya Troya'nın ne kadar ortağı varsa, hepsi gelmişlerdir merkez kaleyi savunmaya. Akha ordusundan daha da kalabalıktırlar. İlyon kalesiyle deniz arasındaki ovada iki kamp kurulmuştur. San-

mayın ki savaşın sürdüğü on yılı endam göstermek, boy ölçüşmekle geçirir iki ordu. Hele Akhalar her fırsatta karşı adalara, güney kıyılara uzanıp yağma ederler kentleri, buğday, şarap, tunç, demir, at, kadın, dişe dokunur, para eder ne varsa hepsini alıp götürürler. Kahramanlık süsü altında bir çapulculuk akını. Anadolu'nun alın yazısı oldum olasıya bu değil miydi? Nice yüzyıl sonra Haçlı Seferler diye korsanlığa çıkmadı mı Avrupa Hristiyanları? Şu cömert, şu ışıklı Asya toprağının —İlkçağda Asya Anadolu'dur, küçüğü büyüğü yok— etkisine bakın, hep o yardım etmiş Avrupa'yı Ortaçağ karanlıklarından çıkarmaya. Hep de şeşi beş gören tarihçilerin nankörce haksızlığına uğramış! Yunan mucizesi mi? Asya mucizesi demeli buna. Asya'yı da İlkçağdaki anlamıyla Anadolu ve Adalar diye anlamalı. Derin bir barbarlık uykusunda horluyordu Yunanistan İonya ve Aiolya'da parlayan uygarlık ışığı aydınlatıncaya dek kıyılarını. Hem Yunanistan'dan Asya'ya göçüp de geri gelen nedir, biliyor musunuz? Akha, İon ya da Dor kavimleri değil, yani uluslar, insanlar değil, Avrupa'da batıp da Asya'da doğan uygarlığın güneşi. Sözün her sesi için bir çizim gösteren alfabenin kurulmasıyla dil var olur, arkasından şiir gelir, daha arkasından nesir, dil kalıplarına dökülmüş düşünce, felsefe, tarih, coğrafya. Bu çığırı Fenikye'den gelip İonya'da uygulanan alfabe açar. Epos, yani destan türü Homeros'un İlyada ve Odysseia'sıyla İonya'dan, koro lu ve kişisel şiir diye ikiye ayrılan İyirizm Paros'lu Arkhilokhos'la, Lesbos'lu Alkaios ve kadın şair Sappho ile Adalardan, Sardes'li Alkman'la Lydia'dan

çıkıştır. Batılı sanatçının davranışına temel olacak bireyciliği bu şairler yaratmıştır. Tabiata bakıp evren düzeninin sırlarını çözmeğe girişen ilk filozoflar Thales, Anaksimandros, Anaksimenes Miletli, Batı felsefesinin babası Herakleitos Efeslidir, insan biçimli, çoktanrılı dinlere karşıt, yaradılıştan tek, sonsuz ve ölümsüz bir tanrı varlığı gören Ksenophanes Kolophon'lu, yani İonyalıdır. İlk coğrafyacı Hekataios Miletli, ilk tarihçi Herodotos Halikarnaslı, ilk hekim Hippokrates İstanköylü, ilk ressam Apelles Kolophonludur. İlk para Sardes'te basılır, ilk banka Efes'teki Artemis tapınağında kurulur. Hellenlere dinlerini, tanrılarını tanıtan, törelerini öğreten Homeros'tur, der Herodot. Homeros İzmirli değilse de herhalde İonyalıdır. Saymakla bitmez, kaynakların hepsi Anadolu'dan fışkırmıştır. Bu öyle bir aydınlıktır ki, Yunanistan tepir onu başlangıçta, dinsel, geleneksel geriliğinde direnir bir zaman ve doğudan gelen ışığı benimsedikten sonradır ki, Yunan mucizesi diye tarihe geçen parlak, çok yönlü uygarlığı ve kültürü yaratır. Gene de —Halikarnas Balıkçısı haklıdır— Anadolu'dan gelen ve insan aklını evrenin karşısına büsbütün hür ve bağımsız bir varlık olarak diken aydın görüşe kıyas Yunanistan'dan gelen sesler çatlaktır, fizikötesi idea kavramıyla Eflâton evrende akışı, bitimsiz değişimi yalnız akılla izleyen Herakleitos'a kıyas gerici, çünkü hür insan aklını yeni baştan dinle ah-lâk kiskacının içine sıkıştırmaya yeltenir.

Nietzsche'ye göre Yunan mucizesinin özünde iki öge vardır, birer tanrısal varlıkla kişilendirilmiş iki kavram: Apollon ve Dionysos, insan çapında-

ki ölçülerle sınırlanan aydın yaratıcılık ile sınır tanımayan, tabiatla haşır neşir, coşkun, taşkın yaratıcılık. Bu iki akımın kaynaşmasından tragedya doğmuştur, mucizenin sırrını da bu zıtların birleşmesinde aramalı. Ama Apollon da, Dionysos da Anadolu'nun yarattığı tanrısal kişilerdir. Apollon'un kaynağı Lykia, yani Fethiye'den Antalya'ya uzanan bölge olsa gerek, Dionysos da Asya'dan gelme, Yunanistan'ın neden sonra benimsediği bir tanrıdır, hem aslına bakarsanız, o Anadolulu Ana Tanrıça Kybele'nin erkek tanrı kılığındaki bir başka kişilenmesidir. Yunan'ın yarattığı en üstün sanat türü bu iki öğeden katışksa, öğelerin ikisi de Yunanistan'a Anadolu'dan gelmiştir. Birleşme, sentez Atina'da olmuş, tragedya Atina'da doğmuş, ona diyebilecek yok. Tragedya yüzlerce örnek arasında bir örnektir, felsefe, tarih, şiir için de öyle, hepsi Anadolu'da çıkıyor gün ışığına, Atina'da eriyor yetkinliğe. Düşünceye kusursuz bir düzen vermek, böylece geleceğe kalmasını sağlamak Atina'nın insanlığa bağışıdır. Humanizma çeşitli kaynaklardan gelen kültür öğelerini çığır açıcı yeni bir düzen içinde toplamaksa, Atina ilk Batılı humanizmanın merkezi oldu diyebiliriz. Ama yanılmamak, tek mil kaynakları Atina'da görmek yanlışlığına düşmemek gerek. Bugün Paris'te bir ressamalar topluluğu vardır, adı Ecole de Paris, her ülkeden, her ulustan, her ırktan sanatçılar toplanmıştır. Paris'te, bunlar doğuştan Parisli mi Fransız mı, değil, giderek pek azı Fransız ya da Parislidir, Paris bir sanat merkezi olmuştur o kadar. Zamanaşımı Yunan mucizesinin yalnız bir merkezden görülmesine yol açtı. Tarih de bu yanlışlığı

düzeltilmedi daha, elbette düzeltecektir bir gün, ne varki, düzeltilmesine yardım etmeli, çalışmalı. Bu çabaya en başta katılması gereken birileri varsa, Yunan mucizesinin kaynağı olan Anadolu topraklarında yaşayan biz Türkleriz. Anadolu'da bugün Sümer'den de daha eski bir uygarlığın kalıntıları bulundu, dün koca Hitit imparatorluğunun izleri meydana çıktı, yarın tarihin başka sırları da bizim topraklarımızda çözülecektir belki. Zincirin halkalarını birbirine eklemek için canla başla çalışmak bize düşer.

*«Tatlı Venus, Troya soyunun anası,
İnsanların, tanrıların sevinci!...
Sana gülümser durgun denizin suları,
Yaygın ışıklarla açılır sana gökler.*

Lucretius

Nerden nereye diyeceksiniz... İnsan kafasında da adadan adaya hoplanabilir. Mersincik'ten Tekirburnu'na varmıştık biz. Dağ doruğu gibi yüce, pembemsi bir kaya yükseldi iskelemizde. Bu yalçın duvar deniz ülkesinin göklere yükselen kalesi olmalıydı? Tepesine kartal yuvası gibi konmuş beyaz fener yanıp sönen ışığını rüzgârlara, dalgalara meydan okurcasına salıyor ufuklardan öte. Tekirburnu'na ilkçağda Triopion deniyordu. Triopion adı da Anadolu'ya göçüp Karia'da ilk Dor kolonisini kuran Tri-

opas'tan gelmemiş. Triopion Apollon tapınağı Dor kentlerinin merkezi idi, on iki İon kentinin birlik merkezi nasıl ki Mykale'deki Poseidon tapınağıysa. Adından da anlaşıldığı gibi Panionion (tekmil İonya tapınağı) Yunanistan kentlerinin bir türlü başaramadıkları birliği gerçekleştiriyordu. Dorların Triopion'u ilkin altı kenti, sonraları Halikarnas'ın işlediği bir suç yüzünden kovulmasıyla yalnız beş kenti içine almış. Kibirleriyle tanınmış Dorlar başka hiçbir kenti almazlarmış aralarına.

Boynuzlu bir boğa başı gibi denize uzanan Triopion Knidos şehrini her yönden gelebilecek saldırılara karşı korurdu. Burnun arkasında iki yuvarlak koy açılır, dar bir toprak şeridiyle birbirinden ayrılan bu tepsi gibi dümdüz koylar Knidos'un iki limanıydı. Yirmi gemi barındırabilen batı limanının koca taşlarla örülmüş mendireği bugün de durur. Rüzgârın esişine göre gemiler ya batı, ya da doğu limanına sığınmış. Bir ara komşuları ile geçinemiyen Knidos iki liman arasını bir kanalla yarmayı düşünmüş, böylece ada olup dünya ile ilişkisini kesecekmiş.

Knidos'un Halikarnas kadar sözü geçmez tarihte. Triopion'un arkasında saklanan bu şehrin pembe kayalara dayalı akropolu, tapınakları, tiyatroları, çeşit çeşit yapı ve anıtları olduğu halde, dış dünyayla alışverişi hor gören gururu bugün bile sezilmektedir. Knidos Dor kentiydi ve sonuna kadar Dor kenti kaldı. İonya dilini benimsemediği içindir ki, hiç bir şair, hiç bir yazar yetiştiremedi. Asklepios oğulları diye ünlü hekimleri varmış, ama İstan-köylü Hippokrat eski inanç ve geleneklere dayanan

sağlık bilgisini altüst edince, bu Asklepiosoğullarının da sözü geçmez olmuş. Ne var ki Batı uygarlığı durdukça Knidos'un adı unutulmayacak. Knidos ölmezliğini bir heykele borçludur. İsa'dan önce beşinci yüzyılda ünlü Atinalı heykeltıraş Praksiteles Halikarnas'a mozolenin yapılmasını görmeğe gelmiş. Bu ara Knidos ile Kos heykeltıraşa birer Aphrodite heykeli ısmarlamışlar. Praksiteles Knidos için çıplak, Kos için örtülü birer Aphrodite yapmış ve göndermiş. İkisi de birbirinden güzelmış, ama her nedense Kos'un heykeli fazla rağbet görmemiş, oysa Knidos Aphrodite'sini görmek, ona tapınmak için ziyaretçiler akın edermiş Knidos'a. Bir söylentiye göre Bithynia kralı Knidos'un bütün borçlarına karşılık Aphrodite heykelini satın almak istemiş de Knidos yanaşmamış bu işe. Halikarnas mozolesi gibi Knidos heykeli de Hristiyanlığın dar görüşlülüğüne kurban gider. Putataparlık çağından kalma sanat eserlerini ortadan kaldırmayı marifet bilen Bizans imparatoru Theodosius ünlü heykeli İstanbul'a getirtip Homeros'un elyazmaları ile birlikte yaktırır. Aphrodite'yi yok edememiş gene de. Praksiteles'in eserinden çıkarılan kopyalar dünyaya yayılmışmış. Theodosius'tan daha akıllı bir papa da İlkçağ sanat eserlerini yakmaktansa, onları saklayıp para karşılığında göstermenin daha kazançlı bir yol olduğunu anlamış olacak ki, Knidos Aphrodite'sinin bize kalan tek kopyası Vatikan müzesinde durur bugün.

Knidos'un büyük limanına demir attığımızda, batıya bakan küçük limanın ufkunda güneş epey alçalmıştı. Akşam olmadan çabuk gezmeliydik şeh-

ri. O gün sabahtan beri hep bir konu üstünde durmuştu mavi yolcular: Datça'ya, ya da Datça köylerinin birine telefon etmek ve bir ciple kumanya getirtme yolunu bulmak. Balıkçı'nın ortaya attığı ve gerçekleşeceğine pek inanmadığımız bu fikri boşalan sigara paketlerimize bakınca, iki geceden beri de ayaza karşı koymak için bir damla içki bulamadığımızı düşününce, ne yapıp yapıp gerçekleştirmeli diyorduk. Karaya ayak basar basmaz bir iki köylü ile karşılaştık. Nerden geliyorlar, nerde oturuyorlar, pek belli değil. Knidos bir yıkık taş alanıdır. İlkçağ şehrinin yıkıntıları arasında pek az ürün verdiği gözle görülen tarlaları birbirinden ayırmak için taş yığınları ile sınırlar çizilmiş. Bazıları insan boyunu geçen bu duvarlar ne işe yarar, anlamazsınız. Bir sürü taş, çanak çömlek, tuğla kırığı arasında biten üç beş dikenli bitki, birkaç düzine pamuk fidesini, ya da bağ kütüğünü birbirinden ayırmak için değer mi bu çabaya? Bu tarlaların kıskanç sahipleri kimdir, nerde yaşarlar? Tiyatronun pamuk tarlasına çevrildiğini görünce, o kadar öfkelenmiştim ki, bizi gezdiren ihtiyar köylünün dönmeyen dilinden cevap bile beklemedim bu sorulara. Bahtsız Aphrodite şehri, hep yıkılmakmış alınının yazısı! 19'ncu yüzyılda Mısır valisi Mehmet Ali Kahire'deki sarayını Knidos'tan götürdüğü gemiler dolusu mermerle yaptırmış. Birkaç yıl sonra Newton adlı bir İngiliz konsolosu Tekirburnu'ndan limana düşüp gömülen onbir tonluk mermer aslanı denizden çıkarmış ve haftalar süren bir çabadan sonra bir İngiliz harp gemisine yükleyip British Museum'a aktarmış. Knidos haşattan sonraki bir tarlaya benzer:

eşsiz sanat ürünlerini görmek için Avrupa müzelerini gezmekten başka çare yoktur.

Saat sekiz. Gözlerimiz Knidos'tan Datça'ya yeni açılmış yolda. Tekirburnu candarmalığı cipin geleceğini bildirmişti. Güngör bir kabakla çıkagelmiş, akla hayale sığmayacak bir olay anlatıyor: mesinayı kabağa bağlar, balık tutarmış köylüler, biri geçenlerde üç orfos tutmuş böylece. Oltanın üç çengel mi varmış, yoksa orfoslar birbirini mi yutmuş, orasını iyice anlayamadık. Ama Paluko kabağa mesinayı sapasağlam bağlayıp en taze balığımızı yem diye taktı ucuna. Şamandra kabağın altında salkım salkım orfoslar! Ağzımızı sulandıran bu manzara da hayal, özlem mi kalacaktı?

Knidos akropolunun tepesinde ufacık bir ışık yandı, kıvrıla kıvrıla iniyordu yamaçları. Anadolu'nun Akdeniz'e parmak gibi uzanan bu en son çıkıntısından, binlerce yıllık bu ıssız limandan haber salıp da üç saat içinde kumanya getirebiliyorduk gemimize! Bir büyük sepetle gelen üç kişiyi karşılamak için, Macera'dan ne kadar lamba varsa, hepsini yaktık. Noel gecesi şömine başına toplanan çocukların telâşıyla boşalttık sepeti: Bafralar, Yeniceler, Birinciler, Gelincikler, fırının sıcak soluğunu emmiş pideler. Ekmeğin bu kadar güzel kokulusu varmış demek. Ya o limonlar, ayva büyüklüğünde! Ve hediyeleri getirenler: bir öğretmen yedek su-bayla, Çeşme köyünün başöğretmeni. Tekirburnu'na bir gemi geldiğini duyunca hemen cipe atmışlar, misafirleri karşılar, iki laf ederiz diye. Öğretmenin İstanbul'da, Ankara'da çıkan dergileri okuduğunu, Türkiye'nin fikir hayatına uzaktan da olsa

katıldığını duyunca şaşmadık: Köy Enstitülüymüş. Saatlerce tatlı tatlı konuştuk, onlar gittikten sonra da türküler çınladı pruvada. Fenerler sönmüş, mavi yolcuların çoğu güverteye serili yataklarına uzanmışlardı ki nefesler, ilâhiler, ninniler yankılanıyordu daha kapkara koyun sularında. Bir hüznün çökmüştü içimize, yanık türkülerin etkisi mi, yoksa Cova yolculuğu bitiyor da ondan mı?

Zincir gıcırtiları ile uyandık uykudan. Daha gün doğmamıştı. İsmail Kaptanla Ali Rıza fır dönüyorlardı güvertede.

«Ne var, ne oluyoruz?»

«Demir alacağız.»

«Niçin? Daha çok erken.»

«Maestro çıktı. Kırk elli mil yolumuz var Bodrum'a, hemen gitmezsek, varamayız.»

«Ama kabak kaldı, Güngör'ün kabağı. Orfos tutacaktı.»

«Baktık, limanda aradık, yok. Dalga götürmüş-tür onu.»

Üstüste yığılan zincirin gürültüsüne Tekirburnu'nun ötesinden gelen bir uğultu karışıyordu. Akdeniz'in zorbası, gemicilerin Maestro, efendi dedikleri poyrazı orsalayacaktık ha? Poseidon'un denizaltı köşkünü Tekirburnu'nun açıklarından derlerdi. Deniz-tanrı bizi yadırgamıştı nedense, şimdi de oğullarının en korkuncu Boreas'ı (Poyraz Boreas'tan gelir) salıyordu üstümüze. Yorganımın altına sığınıp gözümü kapadım. Sallantıda kaç saat uyuduğumu bilmiyorum. Uyandığım zaman koca bir karaltı vardı önümüzde. Dostlar halka olmuş, çay içiyorlardı.

«E, hani fırtına? Bir şey yok.»

«Olmaz tabii, İstanköy'ün karantısına girdik»

«Boşuna telâş ettiniz, bari kabağımı arasaydım,» dedi Güngör.

«Madem buraya kadar geldik, İstanköy'e uğrayalım,» dedi Batur.

«Pasaportu olan uğrasın.»

Kimsede pasaport yoktu. Biri İstanköy'de çok güzel ve ucuz kumaş bulunduğunu söyleyince, hanımlar kulak kesildi. Bize yardım etmek için hiç bir fırsat kaçırmayan İsmail Kaptan:

«İsterseniz sizi götürürüm –dedi–. Mazotum bitti derim. Mecburlar vermeğe.»

Paluko da İstanköy'ün plajlarını, otellerini överken, Balıkçı:

«Yok efendim, gidilmez –diye kesip attı–. Rumca bir atasözü var, der ki: Ey Hippokrat'ı yetiştiren İstanköy, bir sürü eşek yetiştiriyorsun bugün!»

Gerçekten büyük adammış Kos'lu Hippokrates. Asıl büyüklüğü ilâçlar, tedavi usulleri bulmakla hekimliği kurmasında değil, hurafeler, batıl inançlarla savaşıp onları yıkmasında, yenmesinde. İlkçağ hekim-tanrı Asklepios'a tapar, her derde devâyı onun hastane haline getirilmiş tapınaklarında arardı. Parlak bir örneği Bergama'da bulunan bu Asklepion'lar gerçi yabana atılacak yerler değildi, çünkü oralarda çeşitli otlarla yapılmış ilâçlardan, madden sularından, ılıcalardan faydalanıldığı gibi, telkin usulünün de hasta tedavisindeki önemi anlaşılmış, ayrıca, sağlık sağlam bedende sağlam bir ruhtur, ilkesine uyularak, tiyatrolarla, kitaplıklarla hastanın aydın, iç açıcı bir kültür ve sanat çevresin-

de yaşaması da sağlanmıştı. Ne var ki Asklepioseverleri kendilerine hekim süsü veren, bilgilerini tanrıdan aldıklarını ileri süren birtakım rahiplerin elindeydi. Hippokrat'sa deney ve düşünceye dayanan bilimin temelini atmış olmakla çığır açar. Hastalık doğaldır, der, nedenini tabiatüstü kuvvetlerde aramamalı. Hekim bulunduğu çevrenin iklim, su, besi gibi koşullarını incelemeli, ancak bu yoldan salgınları da, kişisel hastalıkları da teşhis ve tedavi edebilir. Hastayı iyileştirmek için sert ve kesin çarelerden çok, akıl ve mantık yolundan gitmeli. Hippokrat bu görüşlerini yazdığı birçok kitapta dile getirmekle kalmamış, hekimlik ahlâkını da kurmuştur. Hekim hastasına ve çevresine karşı sorumludur, mesleğe ancak and içerek girebilir. İstanköy'ün tıp mektebinde bu ilkelere göre yetiştirilirdi öğrenciler. Hippokrat kendisi bu mektebi kurduktan sonra bilgi ve görgülerini artırmak için dünyayı dolaşmaya çıkmıştı. Eflâtun onu ideal bir hekim olarak anlatır: ağırbaşlı, akıllı, sabırlı, tedbirli, bilgin ve insan sever. Şu sözü dillere destandır: «Hayat kısa, meslek uzun, fırsat kaçıcı, deney aldatıcı, karar güç!» Hey gidi Hippokrat, binlerce yıl sonra da doktorlarımız bu senin sözünü söylemeyip de ne desinler?

«Deniz, hep yeniden başlayan deniz...»

Valéry

Bodrum gene yanıyordu sıcaktan. Kalmıyalım gidelim dedikse de, olmadı. Küçük Cevat'ın babasından, geliyorum diye bir telgraf bulduk. İki mavi yolcu Milâs yoluyla Denizli'ye gitmek üzere ayrıldılar. Bizler de dağıldık, şurda burda dolaşmağa gittik. Kimi testi, kimi sünger aldı, kimi hamama, kimi berbere gitti. Evdeki pazar çarşıya uymaz sözünün doğruluğu kahvenin bir köşesinde mavi deftere geçirdiğimiz hesaptan belliydi. Eldeki para gemi kirasını ödemeye yetmeyecekti. İstanbul'a telgraf çekip para getirtmekten başka çare yoktu. Sinirler gergin, hava elektrikliydi. Dönüş yolunda bir daha dalga yemeyi kimsenin gözü almıyordu. Ne yapalım

ki fareler gibi kaçamazdık gemiden. Cova yolculuğunun bitmesiyle balık da yok olmuştu. Kaptanlar arasında bir Akbük sözüdür gidiyordu. Mandalya Körfezindeki Akbük'te balığın envai türlü de, pavurya da, ahtapot da varmış. Bunu söyleyen Ali Rıza'ydı, ona güvenmemek olmaz, Cova'da yediğimiz teknil balıkları ona borçluyduk.

«Ne dersin Paluko, var mı?»

«Eh vardır belki, ben bilmem.»

Paluko bizimle Kuşadası'na kadar gelecekti. Torunu sünnet oluyormuş. Hanımı da gidecekmiş düğüne. O da gelsin, ambarda ona yer yaparız di-yince:

«Kavgalı, gelmez,» diye güldü Paluko.

Karı dırdırından başının şiştiğini ikide bir yana yakıla anlatıyordu Balıkçı'ya, bir köşede başbaşa dertleştikleri zaman.

«Akbük'e ne zaman varırız?»

Bu soruya cevap gelmeyeceğini bildiğimiz halde soruyorduk. Akşam yedide limandan çıkıp, Bodrum sığağından kurtulduğumuza sevinecekken, deniz başladı. Herkes dalgalara en rahat karşı koyabildiği yere yerleşti. Deniz kurtları olmuştu biz, ne var ki yolculuğa yeni katılan John ile küçük Aliye'yi fena tutmuştu deniz. Bir saat, iki saat, hep aynı sallantı ve şu minval konuşmalar:

«Akbük'e sabaha karşı varırız.»

«Yok varamayız. Bu gidişle ancak dokuz on-da.»

«Yahu sabah varmazsak, balık tutamayız.»

«İyi ama bu dalga da bütün gece çekilmez. Biz bıktık.»

«Öyleyse bir limana girelim.»

Sıralova yarımadasında liman bol, ne varki gece Çatal adalarının arasından süzülüp de limana girmek mesele. Gümüşlü sözü dolaştı bir ara. Gümüşlü, eski Myndos, geçen yılların birinde karadan gittiğimiz bir kıyı köyüydü. Adı çekiyordu mavi yolcuları. Acaba ne zaman varırdık Gümüşlü'ye? Bir yarım saat daha geçti, sonra Balıkçı birdenbire: «Paluko!» diye seslendi. Paluko geldi, eğildi, bir şeyler konuştular. Sonra bordaya geçip sancağı gösterdi. Eyüboğlu yerinden fırladı:

«Nereye gidiyoruz?»

«Kefaluka'ya, en yakın koy o,» dedi Balıkçı.

Aralarında bir tartışma parlar gibi oldu. Öyle ya, yapılan programlar papaz kâğıdı gibi dökülüyordu. Yorgun yolcular: Bu deniz böyle dalgalı, gemide de bir yerine birkaç kaptan olursa, program da kalmaz, diyerek omuz silktiler.

Ertesi sabah şafakta yola çıktığımız halde, ancak öğleyin varabildik Akbük'e. Gözalabildiğine yamyassı bir koydu.

«Yaradılış burada ishale uğramış,» dedi Balıkçı. Cova büklerini görmüş bizler de katıldık gülmekten. Ağlar atıldı, Paluko pavurya aramağa gitti, birkaç yolcu denize girdi, soğuk ve tatsız diye hemen çıktılar. Birkaç kişi de yemek hazırlamaya koyulduk. Son yumurtalarımız, son makarna paketi, Bodrum'dan aldığımız birkaç patlıcan, birkaç domates. Kimi doyurur bu? Bekle, bekle, balığa gidenler yok ortada, saat ikiye geliyor, sıcaktan, açlıktan bayılacağız nerdeyse. Derken sandal geldi, yanaştı, ağlar bomboştı. Balıkçı kumandayı gene ele aldı:

«Güllük'e gidelim, güzel bir limandır, kıyıda kebabçılar var, çoluğun çocuğun karnı doyar bari. Burada balık malık yok.»

Güllük kaç mil, kaç saatte varılır, gelmişken geri dönülür mü? diye soracak takati kalmamıştı kimsenin. Üstelik şiş kebaplar tütüyordu gözümüzde. Paluko: «Sallar» diye bir şeyler geveledi, ama dinleyen olmadı. Yallah Güllük'e! Meğer 25 mil geri gidiyormuşuz. Yolu üç saatte aldık, Güllük'e geldik ki açık koyda dalgalar kudurmuş, ak köpükler hayalara savruluyor. Yiğitsen, sandalı parçalama-dan iskeleye yanaştır. Karaya çıkmak bir türlü, gemide kalmak bir türlü. Kıyıda kebabçı hak getire! Ama güzel bir şehircik burası, eskiden adı Küllük' müş, değiştirmişler, bahçe içinde evleri var, fenere giden yolda bir plajı var. Milâs'ın limanı, dalya-nında balık bol, balık yumurtası yapılır, ne yazık ki mevsimi değilmiş. Ayağımız yere bassın diye her şeyi göze aldık, ikişer üçer kişi sandala binip karaya çıktık. Yürümek istiyordu canımız, sağlam toprak üstünde alabildiğine yürüyüp gövdemizi sallantıdan kurtarmak. Fenere giden «ambargos» lara katıldım. Ambarda yattıkları için kendilerine ambargos diyen bu dört genç sakal bırakmışlar, buruşmuş pantolonları, açık gömlekleriyle korsan-lara, ya da Paris existentialiste'lerine benziyorlardı. Genç oldukları, Cova'ya ilk defa geldikleri için am-bargoslara en ağır işler yüklenir, su taşımak, gü-verteyi temizlemek, bulaşık yıkamakta hanımlara yardım etmek hep onlara düşerdi.

«Bizim sabrımız tükendi, ayaklanacağız ve idare-yi ele alacağız! –diyordu ambargoslar–. Bizi insan-

dan sayıp da fikrimizi soran yok. Bu dalgada 25 mil geri dönölür mü?»

Leylâ ile Perihan da aralarına katılmışlar, güle oynaya, taştan taşla hoplayarak yürüyorlardı fenere doğru. Geminin marşı oluvermiş bir türküyü çağırıyorlardı:

*«Deniz üstü köpürür
Ah yaley ninnanay ninnananinanay
Kayığa binsem götürür
Ah yaleylom»*

Güllük plajının üstündeki Büyükada'nın Yürükali'sine benziyen kahvede çayla peynir ekmek yedik. Temiz kadehlerle getirilen o demli çayın, o taze ekmeğin, o kaşar peynirinin tadını unutamam. İskeleye döndüğümüzde oradaki arkadaşları pek parlak durumda bulmadık. Tek lokantada 15 yumurta, domates ve hıyardan başka bir şeyler yoktu, çılıbıra ekmek batıra batıra yiyorlardı. Herkes karaya çıkmış, Macera açıkta mendil gibi sallanıyordu. Dalgaların dövdüğü iskeleden bir daha sandala atlamak, geminin merdivenini bulmak, sonra da bütün bir gece sallanmak... Üç kadın yolcu:

«Biz burada otelde kalırız –diye direttik-. Siz şiltelerimizi alın yatın. Sabah sandalı yollar bizi aldırırsınız.»

Otelci bize dört yataklı büyük bir oda açtı. Dokuz gecedir gemide yatıyorduk, sallanmayan temiz çarşafli yatağı yadırgadık. Kıyıdaki palmiyelerin hışırtısı dinmiyordu. Gemidekilerin halini düşünene düşünene uykum kaçtı. Saat dörtte Ali Rıza'nın sesi duyuldu:

«Hanımlar, inin, gidiyoruz.»

Soyunmamıştık, hemen kalkıp aşağıya indik. Karanlıkta otel kapısının sürgüsünü bulup kaldırmak bir mesele oldu. Dışarda nemli bir rüzgâr esiyordu, dalgalar durulmamış, yalnız biraz ağırlaşmıştı. Pantolonun, hırkam gövdeme yapışmış, başımdaki örgü bere içinden tarak geçmeyen keçeleşmiş saçlarımın bir parçası oluvermişti. Gemi merdivenini tırmanırken sandalımın biri de denize düştü. Eh, kılığım kıyafetim tamamdı! Şiltemi almışlar, yorganımı almışlar. Sabahın dördünde ayazda ne yaparsın? Küpeştenin bir köşesine kıvrılıp oturdum. On günlük mavi yolculuk bizi öyle dayanıklı kılmıştı ki, hiç bir şey yıldıramazdı gözümüzü.

Güllük'ten Kuşadası'na yolculuk tam on üç saat sürdü... On üç saat durmadan sallandık, iki üç kere çay pişirelim dedik, dalgayla rüzgâr gazocağını devirdi. Karpuzla galeta, gemici aşısı, nemize yetmezdi. Macera bir göçmen gemisine dönmüştü. Ambargosların sakalı bir karış daha büyümüş, son gün diye hanımlar her türlü süsten vazgeçmişti. Yalnız neşemiz tamamdı, hırkalara, muşambalara, yorganlara sarılmış konuşuyorduk. Gövdelerimiz pislik içindeydi belki, ama düşüncelerimiz hiç bir zaman bu kadar arı olmamıştı.

Samsun dağlarının önünden geçerken Ali Rıza gemiyi yavaşlattı ve sirtiyi attı. Kıyı, Kıranlar'ı ya da Datça yarımadasını hatırlatacak kadar güzel oyuk kayaların arkasındaki yeşil tepelerde Panionion'dan bir iz görülüyor, ama Mykale savaşı canlanıyor gözümüzün önünde. İsa'dan önce 479 yılının ağustos ayı. Salamis yenilgisinden sonra İran-

lılar Anadolu'ya çekilir. Pers ordusunu kovalayan Yunan filosu önce Delos, sonra Samos'a kadar sokulur. Yunanlıların zafer haberini alan İonya Pers boyunduruğuna karşı ayaklanmak üzere. Mykale tepelerinde ordugâh kurmuş Persler nâzik durumdadır. Yunan donanması Mykale'ye 6000 ağır silâhlı asker çıkarınca, arkadan da Miletlilerin saldırısına uğrayan Pers ordusu kısaça düşüp dağılır. Denizden çıkarmalar İkinci Dünya Savaşından bu yana meraklı bir konu olmuştur. Samsun dağlarına baka baka bu ilk çıkarmayı düşünüyorduk ki, «Hoop!» sesleri bir balık tutulduğunu haber verdi bize. Büyük bir sinagrit, mavi yolculukta sirtiyle tutulan ilk ve son balığımız.

Kuşadası'na saat beşte vardık. Uzun zaman güneşli göğe baktıktan sonra loş bir odaya giren insan nasıl şaşalar, gözünde ışıldayan renklerden çevresini göremez olursa, on günlük mavi yolculuktan dönen bizler de öyle şaşkın ve sarhoş gibiydik. Haşmet bey ve Kuşadalılar rengimizi, sağlıklı ve neşeli halimizi öve öve bir otele yerleştirdiler bizi, yıkana-lım diye kapanmış olan hamamı açtirdılar, akşam Kuşadası'nın en güzel lokantasında yemek yedirdiler. Biz anlatıyor, durmadan anlatıyorduk. Mavi yolculuktan bir şey verebilmiş olacağız ki dinleyenlerin gözü parlıyor, yüzü gülüyordu. «Seneye bizi de götürün» diyorlar, «Bu sefer size daha rahat bir gemi hazırlarız, İstanköy'e de, Rodos'a da gidersiniz» diyorlar. Bizim gönlümüz hem sevinç, hem de üzüntüyle çalkanıyor. Biri çıkıp da: «Gemi sizin, haydi Cova'ya dönün» dese, hemen koşacağız.

İçimiz gidiyor ayrılacağız, bu hava dağılacak, mavi yolculuktan bir şey kalmayacak diye. Balıkçıyla ailesi Kuşadası'ndan bir kaptıkaçıya binip gittiler bile. Ambargoslar Priene'yi, Milet'i, Efes'i görmek için can atıyorlar. Gel de gör ki para kalmamış hiç birimizde. Ziya ile Füreya yarın uçakla İstanbul'a dönmek zorundalar. Ama on gün mutluluk içinde hür yaşamış insanların yakınlığı öyle ki, Ziya getirttiği paradan borç verdi her birimize. Ertesi sabah ambargoslar, Leyla, Perihan ve ben Priene, Milet ve Efes'i gezip, İzmir'e gidecek, Fuarı gördükten sonra vapurla dönecektik İstanbul'a. İkiye bölünmek acıydı, ama ne yapalım.

Rahat bir uykudan uyanınca dünyayı tozpembe, masmavi görerek bavullarımızı, pina, testi ve kabuklarımızı kaptıkaçıya yükledik. Kuşadası'nda kalan üç yolcuya:

«Ne olur, siz de gelin,» diye yalvarıyorduk.

«Arabada yer yok ki, nereye gelelim.»

«Siz gelecek olun, biz yer açarız size.»

«Bakalım, hele siz bir gidin, görüşürüz,» diye el sallıyorlardı.

Biz ambargoslar gurur içindeydik: mavi yolculuğu sürdürmeyi başarmıştık. Priene, Milet tiyatrolarına eski yunanca dizeler okuyarak girecektik, ellerimizde narteks sallaya sallaya korolar gibi. Euripides'in Bakkhalar tragedyasında Dionysos korosunun sözlerini ezberliyorduk:

«Asya topraklarından geldim,

Yüce Tmolos'u aştım

Tanrımız Bromios'un yolunda

*Koşuyorum durmadan yorulmadan!
Euhoi! diye bağırarak
Bakkhos'un ardından.»*

Menderes ovası tütüyordu öğle güneşinde. Bu göz alabildiğine düzlük sinsi bir bataklık gibidir, şimdi çamura saplanacağız diye bir korku girer içinize. Ovada serpili kara Yürük çadırları suyun üstünde yüzüyor sanırsınız, ufukta beliren çiftlik evleri gerçeksiz birer seraptır. Söke'den geçmiş, Priene'yi gezmiştik. Düzlüğün ortasında, ıssız bir yolun üzerinde yapayalnızdık. Türkü çağırmak şöyle dursun, konuşamıyorduk bile. Bütün gücümüzü sıcağa karşı koymak için toplamıştık. Derken otomobilin lastiği patladı. Yedek lastik yokmuş, kaynak da yokmuş. Ufukta görülen çiftliğe en azından beş kilometre yol vardı. Kim gidecek? Batur, ambargosların en gürbüzü: «Ben giderim,» deyip yola çıktı. Pamuk tarlalarının içinden yürüyor, yürüyor da, gitgide küçülen imgesi silinmiyordu ufukta. Arabadan inecek olduk, güneş öyle kızgındı ki üç adım attıktan sonra hemen dönüp yerimize sığındık. Bir Yürük çocuğu testi ile su getirdi. Ilık acı bir kuyu suyu. Bir saat kadar geçti. Batur görünürde yok. Uyukluyorduk. Birdenbire şoför «Bir otomobil!» diye bağırdı. Bir taksi yaklaşıyor, yavaşlıyor, durdu. Bir de ne görelim? Daha bakmadan, görmeden başladık bağırmaya, hep bir ağızdan, avaz avaz. Otomobilden inen üç yolcu bizim arkadaşlarımız, sabah ayrıldığımız Cova yolcularıydı. Akşam uçağına yetişmeden, Milet'e bir uğrayalım, tiyatroda bunlara bir sürpriz yapalım demişler. Aç

ve susuzuz düşüncesiyle bir sepet dolusu şeftali de almışlar getirmişler. Dosta sarılmak, dost yanağı öpmek kadar tatlı ne vardır bu dünyada? Mavi yolculuk bitmemişti, mavi yolculuk bitmeyecekti. On yedi mavi yolcu on yedi mavi dost olmuştu.

MAVİ YOLCULUK

1962

1

«Öyle büyük bir komedya ki bu İlyada, yüzyıllardan beri krallar, devletler, imparatorlar sanki ondan aldıkları rolleri oynuyorlar; bütün dünya bu komedyanın sahnesi oluyor.»

Montaigne

«Troya'dan yana mısınız, Yunanlılardan yana mı?»

On beş kişi hep bir ağızdan:

«Troya'dan yanayız!» diye bağıldılar.

«Akhilleus'tan yana mı, Hektor'dan yana mı?»

«Hektor, Hektor, Hektor...» diye parmaklar kalkıyor, Uçarı'nın güvertesi kahkahalarla çınlıyordu.

Eski Assos şehrinin, bugün Sivrice adını taşıyan limanında demir atmıştık. Ağustosun on beşiy-

di, ayın bir gümüş şeridi gibi uzanan ışını ilkçağ limanının sular altında kalmış beyaz mendireğine paralel bir çizgi çiziyordu. Kıyıda kayalara dayalı, çalılıklara karışmış birkaç evin kapkara pencereleri kör gözler gibi bakıyordu bize. Behramkale —Assos'un bugünkü adı— Edremit körfezinde Midilli adasına en yakın köyümüzdür. Limanındaki evlerde kimse oturmaz. Burada görevli iki candarma, sevimli, güler yüzlü iki Mehmetçik, yapayalnız beklerler bu kıyıları. Epey içerde, tepe üstündeki Behrama dik yokuşlu yoldan ancak bir saatte varılır. Candarmalar bekler, ama neyi nasıl beklerler ki bir telefonları bile yoktur olup biteni en yakın köye haber vermek için. Kıyıya çekilmiş kırık dökük iki sandalın dibinde bir manda uyur. Bu akşam gün batısında Uçarı motoruyla biz değil de, bir düşman filosu, bir korsan gemisi girseydi limana, ne yapardı acaba bu iki Mehmetçik? Düşündükleri yok, onlar da güvertemizin bir köşesine ilişmiş, dinliyorlar konuştuklarımızı. Nerdeyse onlar da parmak kaldıracak Trova, ya da Hektor için.

Uçarı'nın güvertesini at nalı gibi çeviren sıralarda mavi yolcular oturmuş dinliyorlar. İlyada okunuyor. Ay ışığına bir de elektrik fenerini katarak dolaştırıyorum okunan mısraların üstüne. Melih okuyor, bir gün önce yamacına çıktığımız Kazdağı'nın İlyada'da anlatılan bir efsanesini okuyor. Bugün Kazdağ dediğimiz İda dağı Çanakkale Boğazı'ndan Edremit körfezine kadar uzanan koca çıkıntının en yüksek dağıdır. Troya efsanelerinin merkezi olan İda, Troya savaşında tanrıların savaşı seyretmek için seçtikleri yerdir. İlyada'da adı

Gargaron diye anılan doruğu 1700 metreyi aşar.

Tanrılar babası Zeus da Hektor'dan yanaymış, ne var ki karısı inek gözlü, kıskanç ve kavgacı Hera, bir kadın kaçırılmasını bahane ederek, koca donanmalar, ordularla Anadolu'ya saldıran Yunanistan'dan gelme Akha'lardan yanaymış. Burada da kadının fendi erkeği yener: Hera bir düzen kurar. Aphrodite'nin bir memeliği vardır, aşk tanrıçası bunu göğsüne sardı mı, hiç bir erkek dayanamaz çekiciliğine. Hera bu memeliği alır takar ve altın arabasıyla göklerden inip İda dağının tepesine konar. Zeus oradan Troya savaşını idare etmektedir. Troyalılarla yiğit önderleri Hektor ağır basmakta, saldırgan Akha'ları püskürtmektedirler. Ama Hera'yı görünce Zeus'un içi allak bullak olur, kırk yıllık karısına büyük bir arzu duyar, onu yanına çağırır, der ki:

*«... Ne olur Hera,
yatalım gel, sarmaşdolaş olalım yatakta,
doyasıya,
bugünedek ne bir tanrıçaya, ne bir kadına karşı
yüreğime akan aşk böyle altüst etmedi beni...»**

Hera biraz naz eder,

*«Bulutları devşiren Zeus karşılık verdi, dedi ki:
Tanrılar, insanlar görecektir diye korkma,
altın gibi bir sisle örterim dört bir yanımızı,
güneş bile onu geçip göremez bizi,
her şeyi keskin ışınlarıyla gören güneş bile.*

*Homeros, *İlyada*, Bölüm XIV, m. 314 vd., Türkçesi: A. Erhat - A. Kadir, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1960.

*Böyle dedi, aldı karısını koynuna, sarıldı,
tanrısal toprak yumuşak bir çimen saldı,
taptaze lotos bir halı serdi toprakla aralarına
safranlardan, sümbüllerden tatlı bir halı,
uzanverdi ikisi de halının üstüne,
sardı onları güzel bir altın bulut,
buluttan çiğ damlaları akıyordu pırıl pırıl.»*

Yolcular bu parçayı bir daha okuttular, koca Homeros sarmıştı onları. Sutüven'e, Hasanboğuldu'ya kadar çıkıp gördüğümüz «çok pınarlı İda» dağına da bayılmışlardı bir gün önce. Kazdağ taşlar arasında şırıldayan suları, kayalardan aşağıya gümbürdeyen çağlayanları, acayip biçimli dev çamları ve yamaçlarında altın sarısı, bal tatlısı incirleriyle unutulmayacak güzellikte bir dağdır.

Ama bu izlemi biz Kazdağın yalnız sularına, doruklarına, ağaçlarına mı borçluyuz? Sanmam. Tabiat güzeldir, yer yer çok güzel olabilir, insan da bu güzellikten hoşlanır, içi açılır, içi yayılır, benliğinin dar çerçevelerinden taşıp da daha engin bir bütüne karışır. Bu eylemde insanı asıl ferahlatan, ölüm duygusunun azalması, belki bir an için yok olmasıdır. Tabiat sevgisinin özü de bu olsa gerek, yoksa ekmeğini bin bir çabayla taştan çıkaran insanoğlunun gözünde tabiat ananın bir hoşluğunu düşünemiyorum. Nitekim en eski çağlardan bu yana tabiatı imgeleyen insanoğlu ona Ana Tanrıça Kybele gibi iri, doğurgan, çok memeli, şişkin karnlı bir yaratık olarak görmüş, ona güzel, hoş ve sevimli olduğundan değil, sadece güçlü, kudretli ve her türlü hayata hakim olduğundan korka korka tapınmış-

tır. Bereket tanrılarına tapınan insanın kendinden geçercesine coşmasının asıl nedenini korkudan ve zaman zaman ölümlülükten, bir de açlıktan kurtulma sevincinde aramalı.

Çağlar döne döne insanlar uygarlığın etkisiyle yumuşayınca, bir karınları doymuşlar sınıfı meydana gelmiş, o, tabiatla hiç cenkleşmediği ve aç kalmak nedir bilmediği için, on sekizinci, on dokuzuncu yüzyılların Avrupa saraylarında unutuvermişti bu korkuyu. Romantik tabiat sevgisi de o sıralarda doğmuş gelişmiştir. Tabiat güzeldir, tabiata açılalım, tabiatta gezelim, diyordu bu insanlar. Zamanımızın motorize turizmi işte bu hevesin zamanımızadək süregelen kalıntısıdır. Turizmde gene Avrupalı bir gelenekle açıklanabilen bir eğilim daha vardır: geçmiş zamanların insanlarını ve yaşayışını günümüze değin kalmış eserlerinden tanımak merakı. Tarih anıtlarını açık havadaki yerlerinde olsun, müzelerde olsun görmek elbette ki Batılı kültürün bir temel öğrenim yolu olarak dünyaya yaydığı bir meraktır. Atina Akropolu'nda Parthenon tapınağını incelemekle, Boğazköy'de Yazılıkaya'nın karşısında birkaç saat geçirmekle, İlkçağ Yunan sanatı, ya da Hitit'lerin dünya görüşü hakkında birçok kitaplarda edinebileceğimiz bilgiden daha çok, daha kesin ve daha canlı bilgi ediniriz. Yüzyılları yenip de günümüze kadar canlılığını yitirmeyen bu kalıntıların bize seslenişi karşısında tarih kitapları ne de olsa soyut kalır.

Bu canlı öğrenim merakına gene Romantik çağların bize aşıladığı bir istek katılır: çağımızın alışılmış, belli yaşayış biçimlerinden kendimizi sı-

yırmak ve bir an için gerçekdışı bir dünyada yaşayarak oyalanmak isteği. Hayalle gerçek arasındaki sınırı yıkmak insana tadına doyumaz bir zevk verir. Bu zevk demin sözünü ettiğim ölümlülüğü yenme duygusuyla birkapıya çıkmaz mı? Bizden üstün güç olan zamanın toz toprak altına gömdüğü insan yapısını gün ışığına çıkarmak, yüzyılları aşarak geçmiş göçmüş insanların yaşantısını yaşamak doğa gücüne üstünlüğümüzün bir belirtisidir. Roman-tikler bu duyguya bir geçmiş zaman özlemi, bir kendisinden çıkma, kendini unutma melankolisi katarlardı. Yıkık şatoların karşısında gözyaşı dökerek şiir âlemine dalarlardı. Ne garip ki sağlıksız duygularla karışık bu eğilim olumlu bir bilim kolunun gelişmesine yol açtı: arkeoloji. Tarih biliminde devrim yaratan arkeoloji insanlığın geçmişini her gün biraz daha aydınlatma umudunu bize veren bilimlerin en somutudur. Bu genç bilim ilkçağın İskenderiye ve Bergama'sında doğup, yüzyıllar boyunca hiç aravermeden gelişen filolojiye, yani yazı anıtlarını araştırma ve yorumlama bilimine katılınca, tarih bilimi gerçekleri aydınlatma yolunda sağlam adımlarla ilerlemeğe koyuldu.

Bizim Türkiye'mizde arkeoloji kaynaklarının ne kadar zengin olduğunu hep biliriz. Topraklarımıza konuk olan uygarlıklardan kalma yazı anıtlarını da hangi dilden, hangi çağdan kalma olurlarsa olsunlar, bugün anladığımız, konuştuğumuz dile aktarmak için azçok bir çabamız var. Bizde izine pek rastlanmayan bir merak varsa, o da yukarda anlatmaya çalıştığım, toprağımızda yer etmiş geçmiş uygarlıklar ve kültürleri benimseme, yaşama me-

rakıdır. Geçmişî günümüze karıştırmayı beceremediğimiz için kültürsüz kalıyoruz. Kültürsüz kalmak ne demek? Bence şudur: gördüğümüz bir yeri yalnız bugün olduğu gibi görmek, onun gözle görünen boyutlarına tarih, arkeoloji ve filoloji bilimlerinin sağlayabileceği derinlik boyutunu katamamak, dile getiremediğimiz bir put karşısında put gibi durmak, bilgisizliğin, kültürsüzlüğün kara duvarını aşmayıp, Romantiklerin övmekle bitiremedikleri geçmişî yaşama zevkine bir türlü varamamak. Birkaç dostla birlikte bizim her yıl yapmaya giriştiğimiz «mavi yolculuklar» bu kültür zevkinitadma içindir.

Dostlar bu yıl çevirisi biten İlyada'nın serüvenini yaşamak, yani Homeros'un İlyada'da anlattığı yerleri görmek istiyorlardı. Çanakkale Boğazı, Troya, Edremit körfezine kadar uzanan Ege kıyıları ve adaları ile İlkçağda da, bugün de binbir efsanenin yatağı olan Kazdağı kolay kolay gezilir yerlerdi. Ama bu kez rahat bir yolculuk yapalım diyorduk. Bavullarımız, denklerimiz, yüzme ve balık tutma araçlarımızı önce vapurlara, otobüslere yüklemeyelim de, doğru İstanbul'dan, giderek Tophane rıhtımından binelim gemimize. İstanbul'da taka mı yok, motor mu yok? Taşıtımızı İstanbul'dan tutacaktık. Ama inanır mısınız: iki ay boyunca aradık taradık, bu yolculuğa bizi götürecek bir tek gemi bulamadık. Yalova'ya, Gemliğe yük taşıyan takalar vardı, bir iki hafta için ticaretlerinden vazgeçip bizi dolaştırmayı bin nazla ve Denizcilik Bankasının vapurları dururken bu işe niçin giriştiğimizi pek anlamayarak göze alıyorlardı, ama öyle yüksek fiyatlar istiyorlardı ki, biz 20 kişi bile olsak, ödeyemezdik istedikleri

parayı. Sonra efendim, taka yük gemisiymiş, kanunlar, nizamnameler varmış, yolcu alamazmış takalar. Hadi İstanbul'dan çıkışta yolcu alsa bile, Çanakkale Boğazındaki formaliteler durdururmuş bizi. Tanıdığım bir yolculuk acentesine açtım bu işi, onlar ne desin beğenirsiniz? Pire'de istediğiniz gibi bir kotra bulabilirmiş bize, ama İstanbul'da böylesi yokmuş! Ya, böyle işte. Akdeniz'in teknil kıyılarını dolaşmak için, Akdeniz'in teknil limanlarında dizi dizi kotralar, yatlar, gezi vapurları bulursunuz, günde en çok elli dolar ödemekle Pire'den olsun, Niçe'den olsun, İskenderiye ya da Beyrut'tan olsun yola çıkar, içinde aşçısı bulunan dayalı döşeli bir motorla istediğiniz yerleri gezebilirsiniz. Yalnız İstanbul'dan olmaz bu iş. Bizde denizcilik, kotracılık, kabotaj Moda koyu ile Adalar'a sınırlı kalır. Kotra veya yatla deniz gezisine çıkmak ya delilik, ya züppelik sayılır, üstelik bir de casusluk gibi kötü niyetler beslemekle suçlandırırılar sizi.

Sözün kısası, İstanbul'da iş yok dedik ve bundan önceki yıllarda tuttuğumuz motorlara baş vurduk. Sevinçle söyleyeyim ki, 1958'de bizi gezdiren UÇARI'dan da, 1961'de götüren MACERA'dan da hemen telgrafla cevap geldi. İkisinin de kaptanları bizi bir daha gezdirmeye can atıyorlar, ikisi de bizim mavi yolculuktan sonra motorlarını bu çeşit gezilere daha elverişli olmak üzere düzenlemişlerdi. Batı Ege'yi dolaşacağımıza göre Ayvalık'ta bulunan Uçarı motorunu seçtik. Sahibi ve kaptanı Hasan Seviğ'in mavi yolculuğun anlam ve tadına vardığını şuradan anladık ki, gemisinde bizim rahatımızı sağlayacak değişiklikler yapmayı göze aldığı gibi,

yol boyunca denizciliğin gerektirdiği uyanıklığı ve tedbiri bizim her türlü isteğimizle bağdaştırmayı bildi. Bir arıza yapmadan bizi on gün dolaştıran Uçarı motoruna ve onun değerli, vefalı mürettebatı Ali, Hasan, Hüsnü ve Güner kaptanlara Merhaba! Mavi yolcudan sayarım bundan böyle onları.

Ayvalığa nasıl gittik? Bir minibüsle Trakya yolundan Eceabat'a, motorla Boğazı geçtikten sonra da, otobüsle Ayvalığa. Trakya yolunu güzel demişlerdi, eh pek bozuk değil, bozuk yerlerini de düzeltiyorlar, ama İstanbul'dan Gelibolu'ya boş düzlük, perişan köy, sağlıksız insan görmekten öyle bir hüznün çöküyor ki üstümüze, Gelibolu'ya yakın bir ormanlık ve ötesinde Saros körfezine açılan deniz manzarası güçbelâ dağıtabiliyor umutsuzluğunuzu. Döndükten sonra gazetelerde okudum: verem bu bölgeyi kasıp kavuruyormuş. Bu haberin gerçekliğine inanmak için, geçtiğimiz kasabalarda kapı önünde, ya da çay bulunmayan kahvelerde oturan insanların yorgun, bitkin duruşlarına bakmaya yeter. Tekirdağ'da bir Namık Kemal heykeli var, çirkinliği yürekler acısı. Yurdumuzda heykel dikme sorunu başlı başına bir sorundur. Atatürk'ün açtığı bu çılgırı biz iyi yolda geliştirmiş sayılamayız. Dikilen her heykelin eğitici bir rolü olduğunu unutuyoruz biz. Beyaz alçıdan bastıracak bir Namık Kemal, Atatürk'e benzemeyen, yüz çizgileri benziyorsa da, O'nun fikir anlamını veremeyen bu sözümona heykelleri yıllar yılı gören halka Atatürk'ü, ya da Namık Kemal'i tanıtabilir mi? Atatürk yurdumuzda heykel dikme geleneğini yerleştirmeye çalıştığı yıllarda kendi heykelticilerimiz olmadığından, heykellerimizi

yabancılara yaptıırırdık. Bugün yetişmiş birçok iyi heykeltraşımız var. İstanbul'da bir de Güzel Sanatlar Akademimiz vardır. Ama yle sanıyorum ki, devletçe tertiplenen birçok büyük anıt projesi dışında bu heykeltraşlarımızdan gereğince faydalanılmaz. Taşra şehirlerinde heykel dikme işi her türlü sanat anlayışından yoksun idarecilerin eline bırakılır. Yurtları için somut, olumlu bir iş göremediklerinden bu sanatçılar kskndr, çalışmalarını yalnız Avrupa görgülü ileri aydının anlayabileceği soyut sanat yoluna dökerler, halkın eğitimi ile ilişkiyi keserler. «Resmi» heykel bir yoldan, gerçek sanat başka bir yoldan yrr. Böylece sanatçı köşesinde kalıp, yapıtlarına alıcı bulamaz, halksa eğitici sanattan yoksun, görüşünü, zevkini bir daha dzeltilememecesine bozacak taştan adamlarla karşı karşıya kalır. Dikilecek her heykelde Akademinin bir rolü olamaz mı, heykel diktiren makamların Akademiye ya da yetişkin heykeltraşlara baş vurmaları sağlanamaz mı? Bu alan yalnız devlet elinde kaldığına, özel sektörden bir zenginin şehir ya da kasabasında bir heykel diktirmeye giriştiğini bugünedek hiç duymadığımıza göre, bu işi bir düzene koymak çaresi elbette bulunabilir. Ama bu sanırım ki ancak meselenin açık açık konuşulması, tartışılması ile olur. Heykeltraşlar anlayışsız halka ve devlete sırt çevirmeyip, devletle alışverişlerini İzmir Fuarının dışına da yaymaya çalışmalı, taşraya uygun ve gerekli yapıtlar tasarlamalı. Aklıma eşme geliyor. Çeşmenin bütün Anadolu'da, hele İstanbul ve Bursa'da uzun bir geleneği var. Bugün de yeni yeni çeşmeler dikiilir. Bunların çoğu çirkin mi çirkin, zevksiz mi zevk-

sizdir. Ama halk bir büyük adam heykeli dikmenin anlamını belki kavrayamaz, çeşmenin lüzumunu bilir ve anlar. Sanatçı çeşme problemini ele alamaz mı? Fayda yapıtı oluşu Tophane ya da Sultan Ahmet çeşmelerini yapan atalarımızı bu çeşit anıttan alıkoymamıştı eski zamanlarda. Bugün sanatçılarımız seramik sanatını masa ya da şömine gibi fayda yapıtlarında kullanıyorlar da, niçin çeşme emrinde kullanmıyorlar? Bana öyle geliyor ki, bu ve bunun gibi bir yoldan giderler, tutunmuş bir geleneğe dayarlarsa sırtlarını, bir gün insan heykeli sorununu da halkla ahenkli bir işbirliği halinde çözebilirler. Örneğin Roma'yı Roma yapan ve en büyük sanat anıtlarıyla boy ölçüşebilen İtalya'nın binbir çeşmesini düşünüyorum. Bizim sanatçılarımız da bu yoldan gitseler, belki çağdaş sanatın gereklerini kolayca ulaştırıp benimsetebilecekler halkımıza. Yoksa heykel gibi bizde geleneği olmayan bir sanat kolunu tutundurmak çok güç olur, buna Atatürk gibi milletçe sevilen büyük bir kurtarıncının desteği bile yetmez de, heykel kırıcı yobazlara karşı yasakçı kanunlar çıkarmak gerekir. Böyle olumsuz yollara sapmak zorunda kalışımızın bir nedeni de sanatçının heykeli halka bildiği, sevdiği bir geleneğe dayandırmadan sunmasıdır.

*«Sarıköz'ın derdiyle çatlamış kayaların;
Sarıköz'ı anarak esiyormuş rüzgârların
Taşında ve suyunda ağlıyor onun sesi,
Zümrüt tepelerinde türkmenlerinkâbesi...»*

Ömer Bedrettin Uşaklı

Çanakkale - Edremit yolu çok güzel. Türkiye'de yol problemi pek kalmadı diyeceksiniz, büyük şehirlerin çevreleri ve memleketin batı ve kıyı kesimleri için pek kalmadı, ama buralarda da asfalt olmayan bölümlerde insanın tozdan çektiği yabana atılacak işkence değildir. Bilmem istatistiği yapıldı mı, ama ben sanırım ki çarpışmaların birçoğu toz yüzünden olur, öndeki taşıtın sanki inadına fışkırttığı toz bulutu direksiyondaki adamın gözüne, burnu-

na, ağzına öylesine dolar ki uğradığı haksızlığa karşı büyük bir öfke ve ne pahasına olursa olsun onu geçerek öc alma isteği kaplar içini. Çanak-kale Edremit yoluysa asfalt değil, ama üstüne katran dökülmüş bir çeşit çakıllı şose, teknik terimi bilmiyorum, ama tozlu değil, önemlisi de o.

Ege'nin en şirin kasabalarından biri olan Ayvacık'ın turistik rehberlerde pek sözü geçmez, oysa yemyeşil bir tepeye bir yuva gibi konmuş bu şehirciğin kendine özgü dengeli bir güzelliği var. Beton yapılı, heykelli parklı sözümona modern şehirciliğe özenmemiş de ondan herhalde. Ayvacık'ın cipleri yamandır, olmayacak yollardan ulaşılacak tepelere çıkarırlar sizi, bir telefonla olduğunuz yere de çağırabilirsiniz onları, gelirler.

Ayvacic'tan Edremit Körfezinin kıyılarına dönemeçli yollardan inerken, dünyanın en güzel manzaralarıyla karşılaşsınız. Kazdağ'dır bu bölgenin ruhu, onun yeşil yamaçlarını ahtapot lamiseleri gibi denize uzatışına göre manzara da değişir. Garip bir dağdır bu Kazdağı, hem var, hem yoktur. Ulu dağ gibi belli bir doruğu gözükmeyen, her an varlığını duyar da kendisini göremezsiniz bir türlü. Gizlenir sanki. Acaba bu göze görünmezliği yüzünden mi bunca efsaneye beşik olmuştur Kazdağ? Dün bugün Kazdağı'ndan doğan efsanelerin hepsi eşine rastlanmayan, sır perdesi ile örtülü efsanelerdir. Troya'ya yıkım getirecek diye kundakta bebekten İda dağına bırakılan Paris'in bir dişi ayı tarafından emzirilmesi öyle, sonra da delikanlı çağına gelince üç tanrıça arasındaki güzellik ödülüne hakem olarak seçilmesi, öyle. Hoş, Homeros'un deyimiyle «cana-

varlar anası» İda aslanından ayısına kadar her türlü vahşî hayvanı konuklardı yanlarında, ama sonraları Romulus'la Remus'un bir dişi kurt tarafından beslenmesini anlatan Roma'nın kuruluş efsanesine örnek olacak bu efsane de, üç güzeller efsanesi de tektir İlkçağda.

Kazdağı'nın en esrarlı efsanesi hiç şüphesiz Sarı Kız'dır. Sarı Kız Alevî'lerin bir haç yeri mi yalnız, yoksa Kazdağı'nın da haritalarda başka adına rastlanamayan doruğu mu? Kazdağ koca bir alan kaplayan bir dağ silsilesidir. Sarı Kız bu dağın neresindedir? Bunu kimse bilmez, bilse de söylemez herhalde. Sarı Kız'a ağustos ayında gidildiğini duymuştum, tam da ağustosun 15'ine doğru bölgede olacaktık. Aca- ba, bir yolunu bulup, bir talih eseri olarak gidemez miydik, yahut hiç olmazsa gidenini göremez miydik? Daha İstanbul'dan başlamıştım meseleyi kurc- lamaya, Ayvalık'ta yaşamış, Altınoluk'ta oturmuş, Kazdağı'nda 600 metredeki çağlayana, göle çıkmış bir doktorla görüştüm. Türkmen'ler çıkar Sarı Kız'a dedi, dayısı Altınoluk'ta epey nüfuzlu bir adammış, Türkmen köylerinde de dostu ahababı varmış, ama anladığıma göre, ne doktor, ne de dayısı çıkabilmiş- ler Sarı Kız'a. Sarı Kız üzerine dergilerde yazı ya- yınlayanlara gelince, yazılarını okudum, şiir yazar gibi coşkunca yazmışlar bu yazıları, gel gelelim Sarı Kız'a gitmişler mi, ne var orda, tören günü ne ya- pılıyor, onu görmüşler, yaşamışlar mı, yoksa ezbere mi konuşuyorlar, başkalarından duyduklarını mı anlatıyorlar? Kestiremezsiniz bir türlü. Yazar da belki yazısının kesin ve açık olmasını istemez.

Sarı Kız efsanesinin, biri Sünnî'ler, öteki Alevî'ler

arasında yaygın iki anlatılışı, benim duyduğuma göre, şöyledir: Edremit bölgesinde, şehirlerin birinde bir ailenin bir kızı doğuyor. Bu kız çocukluğundan beri acayip kadınlık, azgınlık halleri gösteriyor. Ailenin şeref ve namusu berbat olacak diye telâşa düşüyor anası babası ve kızı götürüp Kazdağ'ına bırakıyorlar. Aradan yıllar geçiyor, bir gün Sarı Kız'ın anası babası dağa çıkıp kızlarını aramaya gidiyorlar. Bir de bakıyorlar ki kızları büyümüş, dağda hayvanlarla birlikte yaşıyor, hayvanlara sözünü dinletiyor. Anlıyorlar ki Sarı Kız ermiş, Allah'ın sevgili kulu olmuştur. Sarı Kız anasına babasına erdiğini ispat etmek için dağ doruğundan bir kepçe uzatıp denizden su alıyor. Ama bu mucizeyi yapar yapmaz da yok olup gidiyor. Bir daha kimsecikler Sarı Kız'ın izini bulamıyor.

Alevîlerin benimsedikleri efsane başka: Sarı Kız Fatma ile Hazreti Ali'nin manevî kızıdır. Fatma ile Ali arasında platonik bir birlik vardır, bu ruh birleşmesinden Fatma bir kız çocuk doğuruyor. Kimseler bunu anlamaz diye Ali kızını ihtiyar dostu Selman-ı Farisî'ye emanet ediyor, al çok uzaklara götür diyor. Selman Sarı Kız'ı Kazdağ'ına götürüyor ve orada büyütüyor. Büyüyünce Sarı Kız öyle güzel oluyor ki Selman âşık oluyor ona. Allahtan niyaz ediyor beni gençleştir diye. Allah da Selman'ı gençleştiriyor, onu Sarı Kız'ın yaşına indiriyor. Sarı Kız'la Selman bir defacık sevişiyorlar, hemen sonra da ikisi birden yok oluyorlar. Başka bir anlatışa göre, Selman gençleşiyor, ama Sarı Kız'a kavuşacağı anda Sarı Kız yok oluyor, Selman da eski haline dönüyor.

Birbirinden bu kadar uzak çağlarda, birbirinden bu kadar ayrı din görüşlerinin etkisi altında doğmuş Kazdağ efsanelerinde görülen motif benzerlikleri insanı şaşırtıyor. Sarı Kız da Paris gibi dağa bırakılıyor, ikisi de toplumun koşullarına uymayan varlıklardır. Paris doğmadan, anası Hekabe karnında taşıdığı çocuğun bir gün Troya'nın yanıp yıkılmasına sebep olacağını düşünde görmüştü. Paris'in bir çobana verilip Kazdağı'na bırakılması bu yıkımı önlemek içindi. Her ikisi de vahşi hayvanlarla haşır neşir olur, her ikisinin de aşkla bir ilgisi vardır. Paris altın elmayı aşk tanrıçası Aphrodite'ye verir, Troya'nın yıkılışı da bu aşkın doğurduğu sonuçlar yüzündendir. Yok oluş iki efsanede de var, İlkçağındaki maddî ve gerçek, Müslüman efsanesindeki mistik. Alevîlerin Sarı Kız efsanesine ayrıca bir de Hristiyan kaynaklı, Meryem Ana inancına bağlı bir doğum motifi var. Bütün bu benzerlikler çeşitli din ve efsaneleri karşılaştırmakla görevli bilginleri pek şaşırtmasa gerek, çünkü önünde sonunda çoktanrılı olsun, tektanrılı olsun bütün dinler insanoğlunun zaman ve bölgelere göre pek o kadar değişmeyen hayal gücünden doğmuştur. Nitekim Meryem'in tanrı anası bütün tanrılar anası Artemis-Kybele'ye tapınan Efesliler hiç yadırgamamışlar, olsa olsa bu yeni tanrıçayı kendi tanrıçalarına kıyasla zayıf görmüşler, bunun için de Aziz Paulus'un tiyatrodaki vaazına hep bir ağızdan «Efeslilerin tanrıçası Artemis büyüktür» diye karşılık vererek Hristiyanlığa sırt çevirmişlerdir. Sonra, İlkçağın çoktanrılı dini ile Hristiyanlıkla Müslümanlığın bir dinler potası olan Orta

Doğuda meydana geldiklerini de unutmamalı. Efsanelere gelince, zaman ayırımı ne olursa olsun doğdukları çevreye bağlılıkları gözle görülür. Kazdağ da böyle bir çevre olsa gerek, her çağda, her çeşit dünya görüşlü insanları aynı yolda etkileyen güçlü bir çevre.

Otobüsümüz gidiyordu. Birden arkada bir kıpırdama, bir gülüşme oldu. Döndüm baktım ki başları renk renk yemeniler, salkım salkım oyalarla sarılı, omuzlarında nur topu gibi birer çocuk taşıyan üç dört kadın bir o kadar da kız, hepsi nasıl güzel, nasıl aydın yüzlü! Türkmenlermiş, hani Sarı Kız'a gidip de kendilerinden olmayanı götürmeyen Alevîler. Bergama'nın Etnografya Müzesinde gördüğüm Alevî gelinleri gibi giyinmişlerdi hepsi. Düğünden geliyorlarmış zaten. Biraz önce binmişler de farkına varmamışım ben. Yanlarında bulunan tek erkek konuşuyordu arka sıralardaki arkadaşlarımızla. Kadınlar pek söze karışmadı gibime geldi. Büyülenmiş bakıyorduk kraliçe tacı gibi taşıdıkları o çevreli, yemenili, allı yeşilli, morlu sarılı hotozlara. Çok kalmadılar, biraz sonra otobüsü durdurup indiler, arkadaşlarımız fotoğraf makineleriyle koşuştular arkalarından, ama geyik gibiydi bu kadınlar, bir orman patikasında kayboluverdiler hemen. Sarı Kız Türkmenlerinden görüp göreceğimiz bu kadar-mış.

3

*«Deli eder insanı bu dünya
Bu gece bu yıldızlar bu koku.»*

Orhan Veli

Gece saat dokuzda Ayvalığa çıktığımızda yorgun argın ve sarhoş gibiydik. Uçar'ı bulmak için limana koşarken birden gözlerimi ovaladım: rüya mı görüyordum, Ayvalığa değil de Fransız Rivierasına mı çıkmıştım? Kıyı göz alabildiğine masalarla dolu, kadın erkek çoluk çocuk bir kalabalık, bir eğlence, bir cümbüş. Liman sonu gelmeyen bir gazino gibi uzanıyordu. Hasan Kaptanla merhabalaşma, bir gün önce Ayvalığa gelip motoru bize hazırlayan dostlarla tokalaşma, bavulların gemiye yüklenmesi bir çeyrek saat ya sürdü, ya sürmedi, hadi gidiyoruz dediler ve kapkara bir denizde kırmızı

fenekli şamandıralar arasından fır diye aktık ki, işte gaziolu bir kıyı daha. Burası daha da kalabalık, daha da curcunalı. Alibey Adası'ymış. Karaya çıktık, lokantada bize balık hazırlamışlardı. Bir uzun masa, oturduk, yedik içtik, bir sürü de İstanbullu tanıdığa rastladık. Şaşkına dönmüştüm. Bu sefer de yatmaya gidiyoruz dediler, gene motora bindik, başka bir koya demir attık. Lastik şiltelemiz üfürüldü, güverteye serildi. Yatacak yer bulma, bavul açma, giyinme soyunma patırdısı arasında düşünüyordum: bu Ayvalık bir koy bir liman, bir şehir mi, yoksa binbir koy, bir sürü ada, bir sürü liman mı? Ertesi günü bana Ayvalığın bir haritasını da gösterdiler, koyları, adaları dolaşalım dedik. Birden fırtına çıktığı için pek başaramadık, ben de bu şehrin topografyasını anlayamadım gitti. Öyle kolay anlaşılır topografyalardan değil bu. Bu kadar oynak, bu kadar değişik manzaralı bir kıyı şehri daha yoktur Türkiye'de. Ayvalık'ta uzun bir yaz geçirmeye değer.

Benim yazılarımı okuyanlar bilir: kumanya düzmek, mutfak işlerini düzenlemek ve hesap tutmak bana düşer mavi yolculukta, oysa ne hesap, ne de mutfak işinden anlarım. Kumanyayı Ayvalık'ta düzecektik bu sefer, İstanbul'dan ne olur ne olmaz diye bir teneke beyaz peynir, birkaç kilo da sucuk almıştım sadece, Edirne ve Kayseri Ayvalığa uzak düşer düşüncesiyle. Birkaç tüp hazır mayonez de tutacağımız balıkların tuzu biberi olacaktı. Hep de geçen yıl Macera'da olduğu gibi makarnalı balık çorbası, domatesli balık pilâkisi yenmez ya. Ayvalık'ta her aradığımızı bulduk. Ucuz fiyata da düz-

dük bu sefer kumanyayı, birkaç kutu reçel dışında uzun boylu konservelelere lüzum yoktu. Balığa katık olarak ne varsa o kadar.

Biz mavi yolculara balık vermekte deniz hep nazlı davranmıştır, orfos ararken sinagrit tutmuş, barakuda peşinde koşarken barbunya bulmuş, her yolculukta beklenmedik olaylarla karşılaşmıştık, ama sirti ya da paraketa ile tutamadığımızı ağ ile tutmuş, hiç bir zaman da büsbütün balıksız kalmamıştık. Bu yolculuk için Ayvalık'lı bir dost ağımızı sulandırmıştı: Altınoluk mendireğin dibinde bir orfos tarlası varmış, deniz tüfeği ile orfos'ları vururabildiğin kadar, vuramazsan elini uzat yakala. Şu Altınoluk'tan neler de neler bekliyorduk. Dostumuzun dayısı bizi Kazdağı'nın yamaçlarındaki şelalelere, göllere çıkaracaktı, belki de Sarı Kız'a gitmiş bir Türkmen'le tanıştıracaktı, körfezin neresinde ne balık bulunduğunu söyleyecekti bize. Sarı Kız neyse, güzel adlı Altınoluk da o oldu bizim için: sır perdesini kaldıramadık bir türlü. Otobüsle Körfeze inerken, soruyordum habire şöföre: «Altınoluk nerde?» Bir şeyler mırıldandı, ama Altınoluk'u gösteremedi doğru dürüst. Ayvalık'ta Altınoluk, orfos yatağı dedik, kimse aldırmadı, Altınoluk'ta ne var ki! deyip geçtiler. Sonunda da rüzgâr, deniz, fırtına yüzünden Altınoluk'un ne kendisini, ne de orfosunu görebildik.

Öyledir Türkiye'de, İstanbullu Kadıköy'ü bilmez, bilmediği için hor görür, İzmirli de Foça'ya uğramamıştır, yolu düşmediği için boş verir oraya. Altınoluk hakkındaki olumsuz görüşlere pek aldırış etmedim. Eyüboğlu bize yolculuğumuz bo-

yunca balık tutacak bir balıkçı bulmuştu. Motorlu sandalı da vardı. Motorda takım taklavatının tamam olup olmadığını kontrol eden çıkmadı aramızda. Bir haftalık yolculukta epey yol almak istiyorduk. İlk gününden bir telâşa kapıldık, ikinci günü de fırtına koptu, yola çıkıp çıkamayacağımız belli değil. Balıkçımız çok iyi bir adamdı, balık tutayım diye çırpındı, karada bulsa satın alacak, havada bulsa yakalayacaktı, ama deniz dedi, rüzgâr dedi, dinamit dedi, sekiz günlük yolculuk boyunca bir tek balık tutamadı. Arkadaşlar çok güldüler, balıkçının beceriksizliğine, takımlarının eksikliğine verdiler. Gülünecek şey değil, bizim balıkçı bir yana, öbür balıkçılar da balık tutamıyor. dahası balık yok, balıkçılık diye bir meslek yok bu kıyılarda. Bir tek İmroz'da Çanakkale balık pazarından balık getiren motora rastladık ve dizisi 10 liraya nefis barbunya balıkları aldık, yedik, o kadar. Yeryüzünde çoraklaşan topraklarımız ne haldeyse, denizlerimiz de öyle, karasularına fırlattığımız dinamit bombaları yüzünden Homeros'un deyimiyle «ürün vermez» olmuş. Balıkçılık diye bir meslek de kalmamış, yahut yakında kalmayacak Türkiye'de. Bu yıl Bodrum'a giden bir arkadaş Bodrum'da da balık çıkmadığını söyledi. Ah Mercan, bize adından başka balık sunmamakla alay ettiğimiz zavallı Mercan, boş denizde nasıl balık tutsun! Balık tutsaydı kalın iplikten oltaları, mantarları eskilikten kapkara olmuş pareketesi böyle fakir mi olurdu Mercan'ın? Ağı yokmuş diye kızdık. Binlerce liralık ağ ne gezer Mercan'da? Ürün vermeyen Ege'de ağdan ne fayda? Geçen yıl balık tuttuk,

ama kuş uçmaz kervan geçmez Cova'da tuttuk. Bodrum'dan Kuşadası'na kadar balık yüzü görmedik. Orada da kıyılar bomboş, kurutmuşuz denizleri. Biz yalnız topraktan değil, denizlerin bile hakkından geliyoruz.

Ayvalık'ta Teoman Madra ile İlter Doğan'ı görecektik. Onlar size bölgenin bütün turistik sırlarını açar demişlerdi. Hoş Ayvalık kendi iç turizmini kurmuş geliştirmiş bir şehir. Sayısız plajları, tepelerinde Ruumlardan kalma kilise ve manastır harabeleri ile adacıkları, ünlü Çamlık sayfiyesi ile Ayvalık'ta bir bolluk, bir zenginlik havası esiyor. Zeytinyağ ve zeytinyağcılığın merkezi. Ama Türkiye'nin birçok bolluk bölgelerinde olduğu gibi burada da rahatsızlık veren bir dengesizlik var. Şehrin kendisi çirkin, irili ufaklı yapıları gelişigüzel serpilmiş. Ayvalık zenginleri hep Çamlık'ta oturuyorlar. Çamlık'ın villaları, gazinoları, yolları ve hele kocaman çamları bizim Büyükkada'yı da geride bırakacak gibi, buna karşılık Ruamların Ayvalık'ta oturduğu zamanlar asıl sayfiye yeri olan Cunta, bugünkü adıyla Alibey adası kendi haline bırakılmış, harap ve perişan. Bir turizm derneği kurulmuş, ama şehirde bir karpostal bulamıyorsunuz daha. İyi otelleri varmış, ama Çamlık'ta oturan şık kadınlar Ayvalığın az çeşitli eşya satan dükkânlarında alışveriş etmezler herhalde. Her taşra şehrinde, son zamanlara kadar Ankara'da bile görülen bu hal Türkiye'nin acı gerçeklerinden biridir: taşra şehrinin zengini dışarda yaşar, dışarda eğlenir, dışarda giyinir, kısacası dışarda harcar parasını. Kendi şehrine bu paranın binde birini harcamaz, bu yüzden de şehrinin kalkınması ile kendi varlığının art-

ması arasında gözle görülür hiç bir orantı yoktur. Amerikalarda, Avrupalarda okumuş delikanlıları, Paris'te, ya da İstanbul'da giyinen hanımları şehrin bir bakıma yabancılarıdır, hoş halk bunları yabancı da saymaz, kendisi ile ağaları arasında bu yüzyıllardan beri alışageldiği ayrılığı olağan görür. Oysa bu, Türkiye'de toplumsal dertlerin en büyüğüdür. Ayvalığın zenginleri Çamlık'ta yaptırdıkları güzel villalara bakılırsa Ayvalık'ta yaşıyorlar hiç olmasa. Bu da övülmeye değer.

Akşam güneşinde Çamlığın ağaçları arasında gezerken kara kara düşünüyordu, mavi yolcular. Öğleden sonra öyle bir rüzgâr çıkmıştı ki dalgalar koylara bile yanaşmamıza izin vermiyordu. Ertesi günü nasıl yola çıkacaktık? Uçarı Çamlık iskelesinde bile sallanıyor, Ali Kaptan nargilesini kıyıya almış, bu dünyayı umursamayan haliyle çubuğunu çekiyordu.

«Bu fırtına ne kadar sürer?»

«Belli olmaz, hava belki yarın diner, belki bir hafta on gün böyle gider. Zaten bu sene hep böyle gitti.»

Hasan Kaptan bu sözleri denizcilere has rahatlıkla söylüyordu.

«Aman Kaptan, bir hafta sürerse, biz ne yaparız?»

«Evvel Allah, biz sizi gezdiririz, hiç merak etmeyin. Bir hafta emrinizdeyiz.»

Evet, bir haftalık tutmuştuk motoru, ama o hafta ya Ayvalık'tan çıkamazsak, ne olacaktı pazarlığımız? Çamlar arasında esen yelin uğultusu kıyamete kadar yankılanıyor gibiydi. Hiç iyi başla-

mamıştı bu yolculuk. Teoman Madra o gece bizi Sarmısak plajında yeni açılmış bir gazinoya çağır-
dı. Yolculuğumuzun geleceği hakkındaki kuşkula-
rımızı dağıtmak için bir şiir tartışmasına daldık,
saat ikiyi geçiyordu motora vardığımızda. İlk gece
ambarda yatanlar tahtakurusundan uyuyamamışlar-
dı. Herkes güverteye fırlamış yatağını sermeye
uğraşıyordu. Kimisi iskeleye taşıtı. Üşümek için
yün hırkaları üst üste geçiriyorduk, başımıza atkı-
lar sarıyorduk. İskeleden Nahit hanımın kahkahası
çınladı:

«Herkes yatmak için soyunur, biz giyiniyoruz!»

Bu sözler arka güverteden, ön güverteye ka-
natlandı, epey gülüştük. Ay bir yanı hafif kırılmış
bir tabak gibi kurulmuştu karşımıza.

«Bak, bak –dedi Melih–, ay bu gece sallanıyor,
her gece sallanmaz.»

Daha da yaygın bir kahkaha selâmladı bu şa-
kayı. Kimsenin uykusu yoktu. Konuşmalar küme
küme süregidiyordu. Rüzgârda ses duyurmak için
bağırılıyordu alabildiğine. Açık havada kim kime
dum duma. Güvertenin bir yanından bir horultu
yükseldi, iskeleden de perde perde horultular gel-
meye başladı. Gökte yıldızlar tek tük, güney de-
nizlerinin tatlılığı da yok. Ah ne etmiştik de Co-
va'ya gitmemiştik gene! Homeros, İlyada çelmişti
aklımızı. Ya hiç çıkamazsak Troya kıyılarına ka-
dar, ne olacaktı halimiz? On gün esmeye kararlı
inatçı bir yelin kaba saba uğultusu karşılık verdi
bu düşüncelerime.

Sabahın beşinde gözümü açtığım zaman Hasan
kaptanı çok kararlı gördüm:

«Hadi, kalkın, kahvaltı edecekseniz edin –diyordu–, çünkü Dolap Boğazına kadar bir uzanacağım, çıkıp çıkamayacağımızı orda görürüz.»

Uğultu hiç dinmiş değildi, güvertede neye dokunsan sıırıslıklardı, battaniyelerimizi geçip içimize işleyen nemden uyuşmuş gibiydik. Kötümserlik kaplamıştı yüreğimi: Dolap Boğazından dışarıya çıkamayacaktık besbelli. Denizde gün ağarırken içilen çayın tadı bir başkadır, taze kan gibi akar damarlarınızda. Bir hazırlıktır başladı: büyük serüvene açılıyorduk, Boğazdan dışarı çıkabilirsek, kaç saat sallanacağımız belli değildi. Herkes sağlam bir yer seçti kendine, sırt sırta omuz omuza bir küme insan oluverdik. Uçarı demir aldı, dalgaları yarmaya başladı. Ayvalığın kıyıları doğan günün kızılığında güzeldi, ama güzele bakacak halimiz yoktu bizim, bütün dikkatimizi önümüzdeki ufuğa ve ordan gelen dalgalara dikmiş, dayanıyorduk. Kıyı uzadı, uzadı, bir de iki yanımıza baktık ki kıyı kalmamış: Dolap Boğazından dışarıya çıkmıştık! Aslan yolcular, kiminin rengi biraz solgun, kiminin gözleri kapalı, en yiğitler mayoyla buruna oturmuş, ikide bir başlarından aşağı akan köpüklü suların altında gülüşüyordular. Saatler geçiyordu. Konuşmalar sürekli olamıyordu, buna karşılık bol bol sigara tütürüyordu yolcular.

«Üç kibritle sigaramı yakabileceğime bahse girer misin?»

«Girerim, yakamazsın.»

Derken ilk kibritle yanan sigara alkışlanıyor.

«Ben de yakarım.»

«Ha dene bakalım, dokuz avans veriyorum sana.»

Bir, üç, beş, dokuz, on... sigara kapkara olmuş, yanmıyor. Mercan'ın motoru kuş gibi uçuyor arkamızda. Sancağımızda bir karaltı görülüyor, karşı kıyı diye seviniyoruz, oysa Edremit'ten önceki burunlar bunlar. Akçay'a varacağız, ama ne zaman? Bir ara Edremit'in Ören plajının açığındayız. O ne engin kumsal, güzelim evler, gazinolar. Edremit körfezinde oturanlar denizin tadına varmışlar, denizden faydalanmak için ne yapmak gerekse yapıyorlar. Bu bakımdan İzmir'i geçmiş Edremit.

*«Varınca bol pınarlı İda'nın eteklerine,
Keskin tunç baltalarıyla başladılar kesmeğe,
Yaprakları yüksekte meşe ağaçlarını,
Ağaçlar gürültüyle yıkıldı yere.»*

Homeros

Akçay'a saat birde vardık. Açlıktan gözümüz dönmüştü. Hemen bir pilâv pişirdi Meziyet. Pilâv İstanbul'dan gelme sucuklarla ve kocaman bir domates salatasıyla yendi. Bu yolculukta hanımlar hamaratlıkta rekor kırdılar. Fasulye pilâkileri, piyazlar, köfteler, salçalı makarnalar, menemenler, patlıcan kızartmaları, neler de neler pişmedi. Ambarda motorun yanı başında, cehennem sıcaklığında pişiyordu bu yemekler. Yendikten sonra da temiz pak bulaşık yıkanıyordu. Yapmayın, etmeyin, bu

kadar yorulmayın dedimse de, fayda etmedi. Her yolculuğun yolcuları bir olmuyor!

Akçay'dan Kazdağı'na çıkmak istiyorduk. Akçay'ın kumsalına bir on metre kala denizde arteyen kuyular vardır, buz gibi bir su fışkırır borulardan yukarı. Bu su Kazdağı'ndan gelir, deniz de soğuk, çeşmelerden akan sular da buz gibidir Akçay'da. Yıkandıktan, yemek yedikten sonra, Edremit'ten ısmarladığımız otobüsü beklemeye koyulduk. Akçay'ın denize açılan gazinosu renk renk masa ve koltuklarıyla Kilyos'u andırır. Sutüven'e, Hasanboğuldu'ya gidecektik. Yemeklerimizi alıp da orada yiyelim dendi, otobüs bir türlü gelmeyince, yalnız iki karpuz alıp çağlayanın altında soğutmaktan dem vuruldu. Otobüs geldiğinde saat altı buçuk olmuştu. Bindik, Sutüven yolundaki son köy olan Kızılkeçili'ye yol on dakika ya sürdü ya sürmedi, otobüs bizi köyün geniş meydanında bıraktı. Başladık Kazdağı'na doğru yürümeye.

Hasanboğuldu efsanesini Sabahattin Ali anlatmıştır. Kazdağı'nın damgasını taşıyan aç bir efsane: Hasan bir Türkmen kızına gönül vermiş, Kazdağının bir tepe köyünde oturan Türkmen kızı güzel ama mağrurmuş, benim varacağım erkek güçlü kuvvetli olmalı, bir koca çam kütüğünü köyüme kadar taşıyabilmeli, demiş. Hasan da girişmiş bu işe, omuzlamış kütüğü, yürümüş, çıkmış, saatlerce yürümüş, kendinden ağır olan ağaç her adımda daha çok eziyormuş omuzlarını, iki büklüm gövdesinin gücünü tüketiyormuş. Sutüven şelâlesine vardığında keçi yolu büsbütün dikleşmiş. Şırıl şırıl sular akıyormuş Hasan'ın ayaklarının altında. İnsanla-

rın taştan yollara kapattıkları bu sular baş dön-
dürücü bir hızla çağlar yokuş aşağı. İki yanı uçu-
rum bir tahta köprüyü de geçtiniz mi Hasanboğul-
du'ya varırsınız. Duru bir dağ gölüdür. Hasan işte
burada bir yudum su içeyim demiş, sırtındaki kü-
tüşü yere bırakmadan eğilmiş, elini suya uzatmış
o anda başı dönmüş, olan olmuş, yuvarlanmış düş-
müş gölün içine. Dağın duru gölleri kapkara kefen-
dir, insanı yutunca yüzeyi ürpermez bile.

Kazdağı'na çıkıyorduk iki yanı incir ağaçlı gü-
zelim bir yoldan. Mavi yolcuların hepsi sağlam
ayakkabı giymemişti. Sandallarında yalınayak olan-
lar taşların üstünde sıçrayarak sendeliyorlardı. Da-
ğa çıkmak için de bu kadar geç kalınır mıydı?
Ay ışığında düz yolda yürümek iyi, ama dik yamaç-
lardan nasıl inecektik aşağıya? Karpuzun biri oto-
büsten inerken düşmüş, patlamıştı, ötekini Arif
taşıyordu. Dağılmıştık, ikişer üçer kişi bir arada
kalmış, ötekiler epey ilerlemişti. İncir ağaçlarından
hemen sonra başlayan ilk çamlar dört bir yana fır-
lattıkları koca dallarıyla acayip biçimler çiziyor-
lardı havada. Ama çamlar gitgide dikleşiyor, birer
mum gibi dümdüz yükseliyordu. Gitgide de seyrek-
leşiyorlardı. Dört ağacın üçü kesilmiş, tek kalan
ağaç kararmış bodur gövdeler arasında bir mezar-
da durur gibi duruyordu. Boyları yirmi metreyi ge-
çen bu çamları insan eli nasıl devirebiliyordu? Su-
tüven çağlayanına gelmiştik. İki dev kaya arasında
gümüş madeni akıyordu sanki. Derken karşiki ya-
maçta iki ufacık insan belirdi, önde bir erkek, ar-
kasında bir kadın. Kız kaçırıyor! diye merakla iz-
ledik keçi yollarından atlaya atlaya yürümelerini.

Bizi romantik hülyalarımıza bırakarak kayboldular. Beş on dakika geçmemişti ki, balta sesleri yankılandı dağlarda, bir çamın devrildiğini duyduk. Orman inliyordu. Meğer bu sevimli çift ormanı soyanlardan, ormana kıyanlardanmış. Çok geçmeden bir çam daha devrildi. Dehşet içinde kulak kabartıyorduk: yaradılışın yüzyılda büyüttüğü iki koca çamı iki insan elinin yarım saat içinde yok edebileceğine akıl erdiremiyorduk bir türlü.

O gece hiç keyfimiz gelmedi, öğleden kalan yemeklerimizi iştahsızca yedik. Ben yün hırkaların altında üşüyordum. Kazdağ efsanelerini, Homeros'u, İlyada'yı unutmuştum, bir o acı balta vuruşları yankılanıyordu kulağımda. Bir öfke, bir hınç kaplamıştı içimi, nerdeyse bizi Hasanboğuldu'ya götüren Akçaylı arkadaşlara, gidelim diyen mavi yolculara kızacaktım. Lastik şiltemi aldım, ambarın en kuytu bir köşesine serip yattım uyudum.

Ertesi sabah balık turalım diye uğraştık. Kıyı kıyı giderek sirti çekiyorduk. Hasan Kaptanın sirtisine bir sinagrit vurdu. Ne var ki alkışlarla karşılanan balık iki kişiyi zor doyururdu. Kim yiyecek diye bir tartışma başladı, bir kişi yesin de doysun bari dedik, ama kim?

«Yolculara en çok yararlığı dokunan...»

«Aa, olmaz, herkes yararlıdır.»

«Peki, en büyük yalanı kim söylerse o yesin.»

«Yok yok, ahlâksızlığa mükâfat olmaz.»

Sonunda balığı kimler yedi bilmiyorum, ilgilenmedim. Öğleye doğru Behramkale'ye varınca, Mercan hemen pareketelerini dizmeye gitti. Akşam çekti, gene balık yok. Yılan masalı gibi uzadı gitti bu iş.

5

«*Mor kâküllü, bal gülüşlü arı Sappho.*»

Alkaios

Mavi yolcular deniz gözlüklerini takmış, lastik şilteleri üzerine uzanmış, Assos limanının dibini tarıyorlardı. İlkçağ mermerinin suda bir alacalı parıltısı, yeşil, sarı kahverengi ışınlar saçışı vardır ki doyum olmaz ona bakmaya. Deniz kestaneleri kara püsküller gibi salınır üstlerinde. Sevinç kaplamıştı içimi, karşıımızda karaltısı titreyen Midilli adasına baka baka yüzüyordum.

Assos Aiolya denilen bölgenin en eski şehirlerinden biridir. Hitit metinlerinde Akaya şehirleri birliğinin merkezi Aşuyava'dan söz geçer, Hitit'lere karşı savaşta bu şehir başta geliyormuş. Aşuyava Yunanca Assos adını taşıyan yer mi acaba? Neden

olmasın. Assos bölgesinin en yüksek noktası, arkadan karaya, önden adalara hakim. Anadolu'nun Ege'ye en ileri çıkıntısında İonya sınırınadek uzanan Aiolya ise bir deniz ülkesine benzer. Zeytinliklerle örtülü toprağında bile bir oynaklık var, hep deniz yellerine açık bu topraklar durmadan dalgalanır sanki. Limandan şehire ak taşlarla döşeli bir yol çıkar. Arabalara kolay geçit vermek için iki yanı çukurlaştırılmış bu güzelim yoldan biz'de çıkıyoruz. Gözümüzün önünde açılan eşsiz manzara-ya baka baka. Assos'un Hellenistik çağdan kalma surları Bisans'ın da Osmanlıların da yapılarına destek olmuştur. Topraktan fışkıran kayayla insanın üstüste diktiği taş birbirinden ayırt edilememesine karışmıştır burada. Anadolu'nun taşında toprağında eski uygarlık izlerini bulmağa alışmış Eyüboğlu'nun gözü koca bir kaya üstünde bir çizgiye ilişti: sivri külahlı bir Hitit kabartmasını andırıyor bu biçim. Assos'ta bizi gezdiren bekçi Ali Yılmaz Müzeler Müdürlüğünün verdiği üç dilde yazılmış bir yazıyı okutmuştu bize, Assos üstüne epey bilgi vardı bu yazıda, ama kayadaki figürden bahis yoktu. Assos'ta bugünedek kazı yapılmamıştır. Kalede camiye çevrilmiş bir Bizans kilisesi, bir Athena tapınağı, bir kule, surların dibinde de koca bir nekropolün kalıntıları, çok güzel birkaç lâhit görülür. Bir İngiliz arkeologun çizdiği eski Assos planı da bu şehrin tapınakları, tiyatrosu, pazar yerleri ve gymnasium'ları ile ne kadar büyük ve zengin bir merkez olduğunu gösteriyor. Assos'ta hazineler yatıyor besbelli, bir gün burası elbette açılacak ve İzmir ya da Antalya çevresindeki antik yerler kadar

turistik bir önem kazanacaktır. Arkeolog elinin henüz dokunmadığı Assos bugünkü haliyle Knidos'u andırır, Termessos'u andırır, denize inen yamaçlarında çalılıkların bürüdüğü anıtlar Knidos kadar renklidir, kartal yuvası gibi dik bir tepeye kuruluşu Antalya ovasındaki bütün şehirleri aldığı halde İskender'in birtürlü ele geçiremediği Termessos'a benzer. Ama ne Knidos ne de Termessos'ta olmayan bir açıklığı, bir güzelliği vardır Assos'un, bu büyülü havayı da Aiolya şehri bizde uyandırdığı şiir anılarına borçludur sanırım.

Homeros'la destan türünün Anadolu'da doğup geliştiğini azçok biliyoruz şimdi. Batı şiirinde destan kadar önemli, ilkçağdan bugüne şiirin gelişmesinde daha da etken bir türün şu Assos'un karşısındaki Midilli adasından çıktığını yeterince bilir miyiz acaba? Bugünkü adını başşehri Mitylene'ye borçlu olan Lesbos adası İsa'dan önceki 7 - 6'ncı yüzyıllarda iki büyük şair yetiştirmişti: bu şairlerin biri de kadındı. Alkaios'la Sappho şiirde öyle bir çığır açtılar ki, Alkaios'un izinden, Batı dünyasının binlerce lirik şairi yürüdü, ama Sappho gibi bir kadın şair yetişmedi bir daha. Yunan mucizesinin bir temel taşı kişinin yaradılış karşısında hür olarak düşünme yoluna girmesi ve elde ettiği bu düşünce özgürlüğü ile her gördüğünü akıl ölçülerine vurup tartışması, eleştirmesi, böylelikle geleneksel inançların baskısından kurtularak her alandaki görüş ve davranışını kendine göre yavaş yavaş kurmaya başlaması ise, öbür temel taşı da kişi olarak benliğinin bilincine varması, çevresiyle bir bütün olmaktan çıkıp kendi özelliğini, ayrıntılarını

tanınması ve öbür insanlarla kurduğu alışverişte kendi istek ve eğilimlerini savunmasıdır. Destan kişisel değildir, eskiden kalma bir geleneği dile getirir, ozanın tek amacı atalarından, ustalarından ezberlediği metni olduğu gibi okumaktır, kendinden bir şey katmağa heves etmez, katsa da bunu bile bile yapmaz. Destan adsızdır, ozanın adı geçmez destanda, ozan, Mousa, yani ilham perisinin elinde bir araçtır, okuduğunu, anlattığını ona ilham perisi söyler. İlyada ve Odysseia'nın ozanı üstüne ilkçağdan bugüne dek bu kadar tartışma oluşu, adı Homeros diye bilinen ozanın kırk bine yakın mısraında kendinden bir tek söz etmeyişi-dir.

Alkaios ve Sappho geçmişin kahramanlarından değil de, yalnız kendilerinden, duygularından, dost ve düşmanlarından, yaşantılarından ve çevrelerinden söz açarlar. Bu iki şair bilincine yeni yeni vardıkları duyu ve duygularını coşkunca yaşarlar, coşkunca dile getirirler. Düşmanı ölünce Alkaios şöyle haykırır:

*«Artık sarhoş olmalı,
Zorla olsun içmeli,
Madem Myrsilos öldü.»*

Sappho ise âşıktır, Batı şairleri arasında aşkı ilk yaşayan ve ilk dile getiren şair odur.

*«Gene elimi kolumu çözdü Eros,
O hem tatlı, hem acı,
Karşı gelinmez yaratık,
Zangır zangır titretiyor beni.»*

Lesbos'lu Sappho'nun aşkı üstüne çok söz söylendi; aşk şiirlerini kızlara yazdığına göre, Sappho sevici miydi? Batı dillerinde «lesbienne», «saphique» sevici anlamında kullanılır. Tarihsel gerçek neydi? İyice bilmiyoruz, bildiğimiz Sappho'nun aşk tanrıçası Aphrodite'ye bir çeşit tapınak olan evinde genç kızları şiir eğitimiyle yetiştirdiğidir. Sappho'nun «thiasos» denilen grubu daha sonraları Eflâ-tun'un Atina'da kuracağı «Akademia»ya benzer. Biri bir felsefe akademisiyse, öbürü bir şiir akademisidir. İlkçağ Yunan dünyasında hep tek cinsli topluluklardı bunlar, orada hep birden, sıkı bir dostluk havası içinde yaşayan insanlarsa coşkun duygularla bağlanıyorlardı birbirlerine. İlkçağ bu duygularda bir sapıklık görmüyordu. Ne var ki, Eflâ-tun'un çevresi gibi birçok erkek toplulukları olmuşsa da, Sappho'nun thiasos'u gibi bir kadın topluluğu bir daha görülmemiştir.

Mavi yolcular arasında iki şair vardı: Melih Cevdet'le Arif Damar. Homeros'u tanıyor, seviyordu bu şairlerimiz, ama Sappho ile bir alışveriş kurmamışlardı.

«Siz bugün yazdığınız gibi şiir yazabiliyorsanız, Alkaios'a, Sappho'ya borçlusunuz,» dedim, birkaç da şiir çevirisi okudum, ama inandıramadım şairlerimizi. Yunan lirik şiirinin iyi bir çevirisi yapılmamıştır henüz Türkçeye, üstelik de ilkçağdan elimize geçen lirik şiir çok azdır. İskenderiye kitaplığının yangınından Yunan lirik şiir yazmalarının hemen hepsi yanmış, Sappho'yu, Alkaios'u ve daha bir sürü lirik şairi ortaya çıkarılan ve çoğu fena halde aşınmış papirüs kalıntılarından tanırız. Bun-

ları doğru dürüst bir metin haline getirmek için de bilginler uğraşüyor daha.

Sivrice'den doğru Bozcaada'ya gidecektik. Baba Burunu dönünce açık denize çıkacaktık. Artık ne-reyi tutabileceğimiz pek belli değildi. Anadolu ile Midilli arası epey karantılı bir geçit olduğu halde, rüzgâr ve sallantı dinmemiştir. Sonrast için de kuş-ku duymuyor değildik. Onun için program yapma-yıp kaptanlara bırakmıştık idareyi. Bozcaada ve İmroz'a gitmeyi diliyorduk, o kadar. Sabah erken-den yola çıkacaktık. Saat dörtte Vedat'ı yolcu et-miştik. Behramkale'den Ayvalık otobüsüne binecek, bizden önce İstanbul'a varacaktı. Candarmaların biriyle gün ağarmadan köye çıkmaya koyuldu. Ma-vi Yolcular on beşten on dörde inmişti.

Baba Kale köyünde demir attık, kaptan su ala-caktı. Biz de son bir denize dalmış yüzüyorduk ki, bir kayık Uçarı'yı borda etti, bir genç çıktı güver-temize:

«Köy öğretmeninin akrabasıyım, geleceğinizi bildirdi. Buyrun, sizi köyde bekliyoruz.»

Ayvalık'ta kahvede otururken bir genç öğret-menin yanımıza geldiğini ve köyüne uğramamız için çok ısrar ettiğini hatırlıyordum. Eşini doğum için Ayvalığa getirdiğini söylüyor, bizimle geleme-yeceğine üzülüyordu. Nasıl da tez haber salmış Ba-bakale'ye!

Derken Uçarı'ya bir sandal daha yanaştı, bu se-fer iki delikanlı çıktı güverteye, aralarında bir şeyler konuştular, öğretmenin akrabası bize döndü dedi ki:

«Efendim, köyde düğün var, sizi çağırıyorlar. Düğünümüze katılmadan gidemezsiniz.»

Bu kadar misafirsevenlik karşısında şaşırmış kalmıştık. Karaya çıkalım mı, çıkmayalım mı diye tartışıyorduk ki Hasan Kaptan söze karıştı:

«Maalesef kalamayız –diye kesip attı–, yolumuz uzun, hemen demir almak zorundayım.»

Delikanlılardan özür dilerken, bir de ne bakalım, davullu zurnalı bir kalabalık köyden limana doğru akıyor, bir gümbürtüdür yankılanıyor. Birden çoluk çocuk, davulcular, zurnacı, bütün kalabalık iki motora doldu, motorlar habire yaklaşıyor. Davul zurna da alabildiğine çalıyor. O anda bir coşkunluktur harladı denizin üstünde, alev gibi sardı ortalığı. Heeyy... aslan köylüler... ne yapıp yapıp gönülden kopan bir armağan vereceklerdi bize... gözlerimiz doldu, fotoğraf makinelerimize davrandık. Hanımlarımız ambara koştular, bir tabak dolusu şekerle bisküi getirdiler. Münire Mercan'ın motoruna atladı, şekerini götürüyor, bir yandan da davul zurnaya uyarak çiftetelli oynuyordu. Şekerler, bisküiler bir anda kapışıldı, ama ondan sonra da coşkunluk son hadde geldi, motorlar Uçarı'ya rampa etti, içindekiler sincap gibi tırmandılar motora. Davul zurna Uçarı'nın içinde gümbürdemeye başladı. Delikanlılar daracık güvertede el ele tutuşup halay çektiler, biz kendimizden geçmiş, tempo tutuyor, el çırpıyorduk. Film çekiliyordu habire. Bir ara Hasan Kaptanla göz göze geldik, korku ile bakınıyordu, kırk elli kişi binmişti motora, hababam tepiniyorlardı. Ya motora bir şey olursa. Bir oyun da bizden derken Özcan bir Harmandalı döktürdü. Sonra kalabalık, istemeye istemeye dağıldı, motorlarına binip gerisin geri döndüler.

Açık denizde geçirilecek bir uzun gün vardı önümüzde. Hepimiz rahat bir köşeye yerleştik, Bozcaada üzerine bilgilerimizi tazelemeye koyulduk. Arkeolog Ergun Ataçeri'nin Bozcaada'da kazı yaptığını İstanbul'da duymuş, onu orada aramaya karar vermişken, Ayvalık'ta bulmuştum. Kazısını bitirmiş, çıkardığı eserleri Çanakkale Müzesine bırakmış, dönüyordu. Ergon bizi Ayvalık'ta gezdirmekle kalmamış, Bozcaada ve İmroz'da neler göreceğimizi de bir bir yazmıştı. Ondan edindiğimiz bilgiler hep doğru çıktı ve çok işimize yaradı.

6

*«Bırakma elinden Yunan eserlerini,
Karıştır onları gece gündüz.»*

Horatius

Bozcaada, eski adıyla Tenedos, İlyada'da sık sık geçer. Troya'nın karşısında ve kıyıya çok yakın olan bu adayı Akhalar birkaç defa yağma edip kadınlarını esir aldıktan sonra, Troya'yı yıkmak için kurdukları düzende sığınak olarak kullanırlar. On yıllık savaştan bir sonuç alamayınca Odysseus Akhalara ovada kurdukları kampı kaldırmayı ve bir gece tahta atı Troya kapılarına bırakarak hep birden gemilere binip çekilmeği salık verir. Tahta atın içinde saklanan birkaç asker Troya surlarından içeriye alınınca gece karanlığında Tenedos'tan dönen Akhalara şehir kapılarını açacaklardır. Tro-

yalılar Yunanlıların gittiğini görünce sevinçle ova-ya dökülürler, kıyıda kalmış kocaman at heykelini şehre alıp almayacaklarını tartışırlar. Apollon tanrının rahibi Troyalı Laokoon bu atta bir düzen saklandığını söyler, atı kırıp parçalarını denize dökmeyi salık verir. Giderek kargısını atın karnına savurur ve içi yarılmış tahtanın içinden gari- sesler geldiğini ileri sürer. Ama kimse dinlemez Laokoon'u, Troyalılar bu atı tanrıça Athena'nın bir armağanı sayarak içeriye alınmasını isterler. O sırada korkunç bir olay heyecanı son haddine çıkarır: Akhaların yolu üzerinde fırtına çıkarması için deniz-tanrı Poseidon'a bir boğayı kurban ederken Laokoon ve iki oğlu iki büyük yılanın saldırısına uğrarlar. Bu yılanları Tenedos'tan Apollon göndermektedir Laokoon'a eskiden tanrıya karşı işlediği bir suçun cezası olarak. Laokoon kendini ve oğullarını kurtarmak için boşuna çırpınır. Roma'da Vatikan Müzesindeki heykelinde görüldüğü gibi korkunç acılar içinde kıvrana kıvrana can verir. Troyalılar tanrı belirtisi sayarlar bunu ve tah-ta atı hemen surların içine çekerler. Akşam da kurtulduklarına bayram edip yerler içerler, yorgun argın yatağa yatıp sızarlar. O sırada atın içinde bulunan Akhalar atın karnındaki gizli kapağı açıp yere atlarlar, şehir kapılarını açtıkları gibi geri dö-nen Akha ordusunu içeriye alırlar. Bundan sonra başlayan katliam Latin şairi Vergilius uzun uzadıya anlatır, tüyler ürperticidir. Akhalar ihtiyar Priamos'la sağ kalan bütün oğullarını ve Troyalı erkeklerin hepsini kılıçtan geçirirler, kadınları da aralarında paylaşıp götürürler. Helene ilk kocası

Menelaos'a varır gene. Dardanos soyundan yalnız Aineias kurtulur bu yıkımdan. Tanrıça Aphrodite'nin oğlu Aineias'ı anası sağ salim çıkartır Troya'dan. Aineias babası Ankhises ve oğlu Askanios'la Kazdağının eteğindeki Dardanie şehrine sığınır. Roma'nın kuruluş efsanesine göre, Aineias Anadolu kıyılarından İtalya'ya geçer ve Latium denilen bölgede Roma şehrini kurar, böylece Roma Dardanos soyunun ve ünlü Troya'nın Avrupa kıtasında yeniden canlanmasına, yaşamasına yol açar.

Vergilius Roma'nın kuruluşunu böyle eski bir efsaneye dayandırmakla köksüz ve geleneksiz bilinen yurduna bir tarih derinliği vermiş oluyor. Homeros'un destan dilini latinceye aktarmasını da başaran Vergilius'un büyüklüğü işte buradadır. Uçarı'nın güvertesinde oturmuş, bu konuyu tartışıyorduk: Roma, Troya'da kültürüne bir kaynak bulmuştur. Aineias efsanesi ister gerçek olsun, ister yalan olsun, bir kültür yolu açmış Romalılara; dört elle sarılmışlar bu desteğe, şair Vergilius da çekinmemiş koca Homeros'u örnek olarak alıp, şiirini onun izinde kurmaya. Çömez olarak çıkmış ortaya, bugünse dünya edebiyat tarihinde Vergilius Homeros'un yanı başında anılır, Dante cehennemde kendine daha yakın bir dilin ve bir şiir geleneğinin temsilcisi olan Vergilius'u kendine kılavuz seçiyor. Batı dünyası Vergilius'u Homeros'tan daha iyi tanır, latinceyi okuyan anlayan, eski yunanca bilenden daha çoktur Avrupa'da. Ama biz, şu ufacık Uçarı motoruyla Batı kültürüne ilk ışığı yakmış bölgeleri kıyı kıyı, adım adım dolaşabilen bizler, elimizi uzatıp da niçin koparmıyoruz ham meyveyi,

niçin benimsemiyoruz bizim topraklar üzerinde dal budak sarmış ve bugün bile filiz veren bu geleneği?

«Büyük şiir bir geleneğe dayanıp onu yeniden canlandıran şiirdir, öyle mi?»

«Evet, buna var gücümle inanıyorum. Kültür bir yenilenmedir. Humanizma da geçmişte kendi çağımızın insanlık görüşlerine ve problemlerine en yakın olan görüşleri benimseyip, onları büyük örnek ve kılavuz olarak alıp, onların kurdukları klasik kalıpların içinde yeniyi yaşatmak, yeniyi söylemektir. Bugün kültürün zirvesine varmış Batılı milletlerin hepsi bunu yaptı. Bugün onlar klasikliğe sırt çevirmiş olabilirler ama yapacaklarını yaptıktan sonra, kültür temellerini iyice oturtuktan sonra yapıyorlar bunu. Yoksa yapamazlardı.»

«Ya biz?»

«Biz de aynı şeyi yapmak zorundayız, köklü, yaygın ve ilerisi için ışık tutan bir kültür kurmayı. ancak bu yoldan başarabiliriz.»

«Hem kim demiş ki sırtını köklü bir geleneğe vermekle modern olamazmış sanatçı? Vergilius Homeros'u taklit ederken zamanının en ilerisinde yürüyordu. Dante Ortaçağ karanlıklarını delerek Rönesansa yol açıyordu. İkisi de çağlarının en ilerisinde idiler. Biz bugünkü Avrupa'nın ileri dediğimiz sanatına ayak uyduralım diyoruz, ama aynı yoldan yürümemişiz ki, çekirge gibi yanibaşına atlayalım diyoruz, olmuyor, aradaki boşluk sırtıyor fena halde.»

«Sanatçı çağının dışında kalamaz, başka yoldan gidebilir belki, çağının sanatı hangi aşamaya varmışsa, o da o aşamaya ulaşmalıdır.

«Ulaşmasın diyen kim, o aşamaya varır, belki onu geçer bile, yeter ki kendi yolundan gitsin, kendi milleti memleketi için yeniyi, ileriye, bulsun. Onu bir yarattı mı, yarattığı elbette yeni olacaktır bütün dünya için.»

Bu minval üzere tartıştık durduk.

*«Ruh ruh üst tarafı yalan
 Para mal mülk han hamam yalan
 Şu karşiki koru benimdir ya
 Şu yalı şu çayır şu fabrika
 Ama sonra
 Sonunda fakir zengin bir arada»*

Melih Cevdet Anday

Akşam üstü Bozcaada'nın kalesi göründü, üstü çırılçıplak boz bir ada, bir tepesinde yel değirmenleri, öbür kıyısında Venediklilerden kalma kalesi çizgileniyor. Kale gerçekten güzel, önündeki iskelede koca motorlara üzüm yükleniyor, renkli oynak bir manzara. Üzüm ve şarap adasına ayak basıyoruz. Bozcaada İstanbul'a çavuş üzümünü verir, yediğimiz bütün çavuşu bu adacığa borçluyuz. Şarabını her nedense pek bulamayız İstanbul'da. Ama

bu çıkışımızda şaraptan bol bol faydalanmaya niyetliydik. Adanın da meyhaneleri var biliyorduk. Temiz pak giyindik ve çıktık.

Bozcaada her yıl iki milyon litre şarap çıkarır, 70.000 kasa üzümü gönderir İstanbul'a, her kasada 25 - 27 kilo kadar en nefis çavuş üzümü vardır. Adada 1800 insan yaşar, deniz kıyısında bir tek kasabası var, halkı üzüm mevsiminde adanın arka yamacındaki bağlarına gider ve damlarda oturur. İyi hoş, bunu okuduktan sonra Bozcaada bir cennettir diyecek ve bağlarını bahçelerini ballandıra ballandıra anlatmamı bekleyeceksiniz.

Oysa Bozcaada sevimsiz bir yerdir, neden sevimsiz olduğunu da anlatayım. Bozcaada'da bir kilo çavuş üzümü alamazsınız, hepsi kasalara kapatılmış İstanbul'a gider. Bir kasa alalım dedik, adanın turizmle ilgilenen gençleri İstanbul fiyatına bize bir kasa alabilmek için akla karayı seçtiler. Tavernalar var, ama kapalı yerler, önlerinde taraçalar var, oraya masa çıkarmak yasak. Şarap fabrikaları var, koca fıçıları boş, biraz da geç gelmişiz, bu fabrikaları gezemedik. Şaştık kaldık, nerde bu şarapçılar, üzüm şarap ticareti kimin elinde? Çok geçmeden anlaşıldı: Bozcaada'nın beş altı zengini varmış, bütün üzüm şarap ticareti onların elinde, toprakların büyük çoğunluğu da onların. Bunların hiç biri Bozcaada'da oturmaz, İstanbul'da apartmanları varmış. Bağ bozumuna birkaç gün kala Bozcaada'ya gönderirlermiş adamlarını, bağcı üzümün bu yıl kaçta alınacağını son dakikaya kadar bilmez, ecel teri dökermiş. Beşi de aralarında kavgalı olan bu ağalar ancak bağ bo-

zumunda birleşirlermiş, öyle ya üzüm fiyatını elden geldiği kadar indirip, köylüyü ezmek için. Bu zengin ağalar Bozcaada için bir metelik harcamazlar, bir otel bile yaptırmamışlar adada. Ada için bir çalışan var gene de kim biliyor musunuz? Kemal Pilâvoğlu, Ticanîlerin Şeyhi. Pilâvoğlu üç dört yıldan beri burada sürgün. Böyle sürgün dostlar başına, Pilâvoğlu'nun (adada ve adaya gelmeden yol boyunca duyduklarımı anlatıyorum) Ankara'daki apartmanlarından ayda 40 - 50 bin lira kira gelirmiş, müritleri de ayrıca beşer onar kişi olarak çevresinde dört döner, işini görürlermiş. Şeyhlerinin elini öpmek için ta iç Anadolu'dan gelenler varmış, biri bir gün gelmiş de Pilâvoğlu uykudan kalkmadığı için evinin eşiğini öpmüş gitmiş. Evi de fena değil hani Pilâvoğlu'nun, adanın en güzel, en büyük evini satın almış. Top sakallı kapkara adamlar çalışıyor bahçesinde. Pilâvoğlu bağları bir bir satın alıyormuş, iyi para veriyor, fakir köylü ne yap-sın. Köylülere şirin görünmek için bir de fırın kurmuş evinin yanı başında, sabahları süt dağıtıyor-muş, mandırası da varmış. Müslümanı, Hıristiyanı seviyor Pilâvoğlu'nu, ya da sever görünüyor, Ticanî Şeyhinin bir tehdidini de bıyık altından söylenmi-yorlar değil: şarabın kökünü kurutmaya azmetmiş Pilâvoğlu, bağları bir bir satın alıp şarap yapılma-sını önleyecekmiş. Bu sözleri söylerken korka kor-ka bakınan Bozcaada'lıya sorarsanız:

«He, sen inandın mı bu lafa? Bu kadar üzümü ne yapacak, denize atmak için mi satın alıyor bu bağları?»

«Yok, efendim, hani ne bilelim, bize öyle diyor,»

diye kekeler. Çok iyi bilir ki Pilâvoğlu'nun amacı Bozcaada'da tek ağa olarak kalmaktır, ondan sonra da bağları kurutmak şöyle dursun, şarabı kendi hesabına yaptıracak ve satacak. Kurutacağı bir şey varsa, o da zavallı küçük bağcının varlığıdır. Bozcaada'nın neşesi ise şimdiden kalmamış, keyfi kaçmış. Bizi rıhtımda karşılayıp adanın turizm derneğinin kurucusu olarak kendini tanıtan genç, otel kurmaktan, adanın turistik güzellik ve zenginliklerini değerlendirmekten dem vuruyor, sonra tavernaya bizim hatırimız için geliyor da, ikram ettiğimiz şaraba dudak dokundurmaktan ürküyor. Hiç değerlendirmek yoluna gidemedikleri şarap ve üzüm-den başka değerlendirecek hangi turistik zenginlikleri olduğunu gence sorduğumuz zaman, tarih anıtları ve tabiat güzellikleri diyor. İstanbul'dan Bozcaada'ya turist çekebileceğine inanan bu genç de İstanbul'un bir Fakültesinde talebe!

Arkeolog Ergon Ataçeri'nin Rum okulunun yan- nı başında yaptığı kazı herhalde iyi yapılmış bir kazı: üç mezar odası açılmış, içinden İsa'dan önce 7'nci yüzyıla kadar uzanan eşyalar çıkarılmış. Ataçeri burada başlanılan okul yapımını durdurmuş, kazı yeri bozulmasın diye. İyi mi etmiş, kötü mü? Kazı yerinde görülecek bir şey yok, Bozcaada'da daha çok kazı yapılırsa bile fazla bir şey çıkacak diye ummam. Bizim memlekette anlamazsınız, neden Assos'ta örneğin kazı yapılmaz da, bir parça çamurlu toprağın altında hazine aranır? Bir nedeni Assos'taki kazının çok pahalı, bununsa yalnız birkaç bin liraya mal olacağıdır belki, ama bu birkaç bin liralara biriktirilse de, büyük merkezlerin açıl-

ması hep de yabancı arkeoloji heyetlerine bırakılmasa daha iyi olmaz mıydı? Ama Müzeler Müdürlüğünün mantığına biz bugünedek akıl erdiremedik, bundan sonra da erdiremeyeceğiz.

Bozcaada'da en ilginç olay Pilâvoğlu olayı. Burada ağalığın bir kasabaya nasıl yerleştiğini gözümüzle görebiliyoruz. Anadolu'da her türlü kalkınmaya engel bu feodal sistemi bugün nasıl ortadan kaldıracağımızı düşünürken, burnumuzun dibinde, en verimli adalarımızın birinde ağalık sisteminin yeni yeni yerleşip geliştiğini görüyor ve buna seyirci kalıyoruz. Bu düzeni de kurmaya girişenin kanunlarımıza aykırı hareket ettiği için ceza olarak sürgün edilmiş bir adam oluşu ayrıca dikkate değer.

*«Denizin diplerinde, ta uçurumlarda,
Tenedos'la kayalık İmbros arasında,
Bir mağara vardır, geniş, kocaman.
Durdurdu orda atları Poseidon, yeri sarsan.»*

Homeros

Bozcaada'dan İmroz'a gitmek, hele bizim küçük Uçarı motorumuzla, öyle kolay bir iş değildi. Bozcaada balıkçıları, en iyisi gece yarısı rüzgâr durulduğu zaman yola çıkmaktır diyorlardı. Doğru Sedülbahir'e rota verecek, oradan da poyrazı arkadan alıp İmroz'a geçecektik. Bir aksilik çıkmazsa, beş altı saatlik bir yoldu bu. Ne var ki kaptanımız bilmediği bir denizde gece seyretmekten hoşlanmıyordu. Sabahın dördünü bekledik ve demir aldık.

Akhalar gibi Tenedos'tan doğru Troya ovasına çıkmak ve savaş meydanını yürüyerek aşıp ünlü kaleye çıkmak tasarısından da vazgeçmiştik. Nerede karaya çıkacağımızı bilmiyorduk. Troya'ya kadar beş kilometrelik yolu da yaya alamazdık. Tarih olaylarını yaşamak şöyle dursun, gerçek güçlükleri yenmek bile yeterince zordu.

Uçarı'nın motoru ilk defa olarak aksaklık yaptı. Büyük dalgadan havada kalan pompa motoru sulamaz olmuştu. Pompayı tamir etmek için deniz ortasında demir attık birara, olmadı, biraz karaya yanaşıp, gene attık, gene olmadı, bu sefer kapitanlar denizden kova ile su çekip motoru sulamaktan başka çare bulamadılar. Durum epey nazikti, motor ikide birde duman çıkarıyordu. Yolcular sımsıkı birbirine dayanmış, biraz gergin, bekliyorlardı. Boğaz açıklarında iki büyük gemi kesti yolumuzu, durup yol vermek zorunda kaldık. İki koca karaltı bize metelik bile vermeden geçti. Birazdan Seddülbahir'e sığındık. Biz kahvaltı ederken pompanın da tamiri bitti. Ondan sonraki yolculuk arızasız geçti, saat on iki sularında İmroz limanına girdik.

Hemen tanıdıklar karşıladı bizi: Melih geçen yıl İmroz'da kalmış, ahbablar edinmişti, Edebiyat Fakültesinin bir Alman uzmanı ise plajdaki evlerin birini tutmuş, bizi görünce iskeleyle koşmuştu. İmroz'u dışardan yalçın kayalarla çevrili bir ada olarak görmüştük. Homeros da İlyada'da sarp İmroz'dan dem vurur, denizin dibindeki uçurumlarında Poseidon'un sarayı olduğunu söyler. Limana çıkıp, bir köyceğiz ve iki dağ arasında alabildiğine uza-

nan yemyeşil bir ova görünce şaşırdık. Plaj cıvı cıvıldı, bir otel, kabinler, çardak altında lokantalar, bir de ne görelim: yolcu getirip götüren minibüsler. Öyle bir canlılık ki, Ayvalık'tan beri görmemiştik böylesini. Alman dostumuz da anlatmakla bitiremiyordu. Meğer İmroz'da neler varmış da biz bilmiyormuşuz! Hemen plajdan denize girdik, çardak altındaki lokantaların birine yerleşip yemek yedik, ihtiyar Barba Manol, kahveci Kozma kırk yıllık dostları gelmiş gibi karşıladılar bizi. Kilisenin arkasındaki çeşmede şırıl şırıl ılık su akıyordu. Gittik, bir güzel başımızı yıkadık, İstanbul'dan gelme bir sürü madama ile hoşbeş ettik. Oh, ne rahat yere gelmişiz meğer! O akşam tek başıma Tepeköy'e çıktım, güneşin batışını görmeye. Evet, bir köy ama bizde pek eşine rastlanmayan bir köy, düzenli, temiz; topaç gibi çocukları pembe beyaz, tavukları besili, kedileri bile İstanbul'da göremeyeceğiniz bakımlı kediler. İki genç kız yıkık kalenin dibine oturmuşlar, manzara seyrediyorlar, köy halkı akşam evine dönüyor, kolunda bir mandolinle bir delikanlı, yanındaki kızla şakalaşa şakalaşa tırmanıyor yokuşu.

Akşam Barba Manol'un lokantasına yemeklerimizi serdiğimizde, yanımızdaki masalar doluydu. Kadınlar oturmuş nakış işliyorlar, örgü örüyorlar, şarkı söylüyorlardı. Rumca da Türkçe de ne güzel türkü okuyordu bu kadınlar! Nazlanmak yok, ne diledikse, hepsini söylediler. Biz coşuyor, durmadan alkışlıyorduk. Derken sıra bize geldi, başta Leylâ ve Vartan olmak üzere güzel türkü söyleyen birçok dostlar vardı aramızda.

«Hadi, çocuklar, sıra bizde» dedik. Ama bizde bir tutukluk vardı, ses birliğini kuramıyorduk bir türlü: İlk türkümüz az alkışlandı. Melih:

«Biz de adada tutunamadık, başka adaya gidelim,» deyince bir kahkahadır koptu. Geç vakte kadar türkü söyledik ve yolculuğumuzun en eğlenceli gecesini orada geçirdik.

Günlerden cuma idi, pazar öğlene kadar kaldık İmroz'da. Çınarlı denilen merkez köyü, tepede mağaraların arasına sıkışmış Spilya'yı, Bademli köyü, Zeytinli'yi, Dereköyü'nü, hepsini gezdik. Minibüslerin birine doluyor, bir, bir buçuk lira verip, en uzak köylere kadar gidip geliyorduk. Sabahları kıyıya Çanakkale'den motor geliyor, balığımızı satın alıyoruz, pişirmeleri için bizim kaptanlara bırakıyor, biz de gezmeye gidiyorduk. Ne rahattık, ne de ucuzdu her şey! Otellerin birinde kalmak istersen, tertemiz bir yatağın bir gecesi beş lira, süt var, taze yumurta var. Merkez köyü Fransa'nın güney köylerini andırıyor. Fotoğrafçı var, turistik eşya satan iki dükân var, hem ne güzel şeyler, kartpostallar, badem sütleri, naylon torbalar içinde bademler, tarhana, şeker; tahta oymalar, bilezikler, yerli işlemler, seramik vazolar. Çanakkale'de Troya kazılarında bulunmuş çanak çömleği örnek olarak seramik vazolar yapan dostum Şadiye Erdölen'in eserleri harıl harıl satılıyor burada.

Ağustos ayı İmroz'un panayır ayı, her pazar bir başka köyde şenlik var. Son pazar günümüzü Dereköy'de geçirdik, kilisede âyin yapılırken, girişte kızlar ve oğlanlar yeni yapılacak ortaokul için para topluyorlardı. Bir büyük tepsinin içine gön-

lünüzden koparı atıyorsunuz, kızlar da yakanıza bir çiçek takıyorlar. Tepside onluk, ellilik banknotlar dizi diziymiş. İmroz'da okumak yazmak bilenlerin orantısı yüzde altmış. Dereköy'ün ilkokulu vardı, her köyün olduğu gibi, ama o gün bir ortaokul için para toplanıyordu ve bana öyle geldi ki binlerce lira toplandı. Kilisenin bitişiğinde üstü örtülü bir çeşme vardı, bu çeşmeler mağaraya benzer koca yapılar. Her gün birkaç ev kadını orada çalı çırpıyla su ısıtıp çamaşırını yıkıyor. O gün çeşmenin sekiz ocağında sekiz kazan et kaynıyordu. Dana çorbası, misafirler için. Âyin bitince yerliler evlerine çekildi, misafirler kahvelere, meydandaki lokantalara yerleştirildi, kazanlar dolaştırıldı, çorbası da ekmeği de köyden, yani bedava. Akşam da kalıp oyunları seyretmemiz için çok ısrar ettiler. O gece Uçarı'yı Çanakkale'de bırakmak zorunda olduğumuz için kalamadık, ama göreceğimizi görmüş, anlayacağımızı anlamıştık: İmroz mutlu bir ada, İlkçağ metinlerinde boyuna övülen ama dünyanın neresinde bulunduğu pek belli olmayan «Mutlular adası».

İmroz neden mutlu? Mavi yolcularla bu sorunu tartışıp durduk. İmroz'da Bozcaada'da olduğu gibi sömürücü zengin yok, köylülükten esnaflığa ulaşmış orta halli insanlar var. Bunların çoğu İstanbul'a gidip çalışıyor, adada kalanlar da bağlarına, bahçelerine, tarlalarına bakıyorlar. Toprak başka yerde olduğundan daha verimli değil, ama bu insanlar geçinmenin, insanca yaşamamanın yolunu buluyorlar. Kimisi İstanbul'dan çok daha öteye göçüyor, Amerika'ya, Kongo'ya bile. Gidiyorlar, ama

adalarını vatan biliyorlar, evlenmek için İmroz'a gelip kız alıyorlar, yazın izinlerini adalarında geçiriyorlar. Kongo'ya göçmüş bir aileyle tanıştım, çoluk çocuk beş kişi ta Kongo'dan İmroz'a gelmişlerdi. Fakat gelen, adasına bir şey getirip bırakıyor, adada anası babası varsa, ona para gönderiyor, okul ya da kilise yapılmasına yardım ediyor. Kopmuyor adasından. Kazandığı parayı yalnız kendi lüksüne yaban ellerde harcamıyor, kendi yurdunun kalkınmasına ayırıyor bir parçasını. Bademli köyün papazını anlatayım: Bademli köyün papazı bugün yetmiş yaşında bir adamdır, gençliğinde Amerika'ya göçmüş, mürettip olmuş, epey para yapmış, evlenecek çağa gelince, gelmiş İmroz'dan kız almış, gene gitmiş Amerika'ya, çoluk çocuğa karışmış, daha da zengin olmuş, bir yaz çocuklarını İmroz'a getirmiş, birkaç ay geçirip gene gidecekmiş. Ama köyün papazı ölmüşmüş o yıl. Bademli'de, yeni bir ilkokul kurulmuş da öğretmeni yokmuş. Köylüler toplanmışlar, Amerikalı yurttaşlarına demişler ki: «Bizim aramızda en görmüş geçirmiş, en okumuşu sensin, gel burda kal, kilisemize papaz, okulumuza öğretmen ol.» Adamcağız düşünmüş taşınmış, hayır diyememiş, Amerika'yı, matbaacılığı bırakmış da Fener'e gidip papazlık okumuş, otuz yıldır köy papazlığı ediyor şimdi. Beş dil bilen, ince, sevimli bir adam.

«Papaz efendi, gençler kiliseye pek gelmiyorlarmış» diyor ahababı Melih.

«Eh, gelmezler efendim, ne olacak, gençlik bu. Onlara kızılmaz ki.»

Geldiğimiz zaman papazın eşi çeşmede yıka-

dığı çamaşırını asıyordu. Her işi bırakıp, kızını çeşmeden soğuk su almaya yolladı, bize şerbet yaptı çıkardı. Mavi yolcuların çoğu şortlar giymişti, ne papaz, ne hanımı ters ters bakmadılar bize. Biraz oturduk, sonra vedalaştık gittik.

«Bugün otlar biter Troya'nın olduğu yerde.»

Ovidius

İmroz'dan istemeye istemeye ayrıldık. Nitekim beş mavi yolcuyu orada bıraktık. Onlar çarşamba gecesi İmroz'a uğrayan Ayvalık vapuruyla dönecekti. Çanakkale'ye dönüş yolculuğu rahat, güzel oldu. Deniz dümdüzdü. Pruvaya uzanmış, suyun dibine bakıyordum. Bu mavi yolculuk da bitivermişti. Ertesi gün Çanakkale'den Troya'ya gitmek istiyordu dostlar. Ben hiç de hiç istemiyordum, çünkü Troya'nın ne hale getirildiğini biliyordum. «HELEN OF TROY» ya da «THE WOODEN HORSE» başlıklı yaf-talarıyla bir sürü pis dükkânlar, sözümona turistik, adlarının Türkçesi yok, ama Türkiye'de Konya'dan

İstanbul'a ne kadar zevksiz, kötü, sahte eşya varsa, ateş pahasına satar, üstü aslanlı halılar, Mevlevî dervişli kutular. Bir sürü İngilizce turistik broşür vardır, İlyada çevirisi yoktur. Niye bu İngilizceler diye soracak olsanız, dükkân sahibi cevap veremez, sırtır, Nato'nun Homeros'tan da, Troya'dan da habersiz Amerikalı askerlerine koka-kola satmak için kazı yerinin çevresini yok etmişlerdir. Hisarlığın ötesinde bir motel de kurulmuş, gidip görmedim. Ama sorumlu makamların dikkatini çekerim: TROYA (bu adın TRUVA değil de TROYA olduğunu kaç kere anlattık, bu Fransızca bozmasından vazgeçilse artık, yahut Troya'yı yalnız Amerikalılara göstermelik olarak saklıyorsak bari TROY deyip de çikalım işin içinden) korkunç bir bilgisizliğin ve zevksizliğin sonucu olarak çirkin bir çarşı yerine dönmüş, Amerikan filosunun geldiği günler Dolmabahçe meydanına benzemiş. Türkiye'nin ve dünyanın en eski uygarlık merkezini bu hale getirmeye hakkımız yoktur. Troya'ya yalnız Nato'nun subayları değil, dünyanın her tarafından okumuş, görgülü ve bilgili turistler gelebilir, hele Türk gezginleri de gelir ve gelmelidir. 1953'te ilk Troya'ya gittiğim gün Çanakkale valisi bir grup okul öğrencilerine gezdiriyordu Troya'yı. Ondan sonra Müze kuruldu, temiz pak döşendi, Çanakkale'de bölgenin turizmini kalkındırmak için çabalar gösterildi. Neye vardı bunlar? Bozcaadalı bir tüccarın Türkçe yazısı bulunmayan saçma sapan yaftalı paçavra dükkânlarının açılmasına mı? Kazı yeri gerektiği kadar temiz ve düzenli değildir. Geçen yıl bir Alman turisti burada düşmüş, bacağını kırmış ve cehennem

çekisi çekerek İstanbul'a kadar gelmek zorunda kalmıştır. «TROVA SEFERİ» diye bir minibüs gidiyor Hisarlığa, şöförünün abus çehresi turisti kaçırır, sahibi avans olarak aldığı parayı geri vermez, üstelik de inkâr eder. Troya'nın bugünkü hali yürekler acısıdır vesselâm. Bundan sonra kendim ayak basmak istemediğim gibi, hiç bir turiste de salık veremem.

Mavi yolculuğumuz burada bitti. Vapurumuz Tophane rıhtımına yanaşıyordu ki, biz hâlâ tartışıyorduk Hektor'dan yana mı, Akhilleus'tan yana mı olmalı diye.

«Elbette Hektor'dan ve Troya'dan yana olurum –diyordu Eyüboğlu–, masalı bir yana bırak, Yunanistan'dan gelme bu Akhalar ortada doğru dürüst bir sebep yokken, gelmişler saldırmışlar şu Troya'ya. Neden dersen, herhalde varlıklarını sömürmek için. Sonra da yakıp yıkmışlar, yoketmişler koca bir uygarlığı. Hektor savunuyor, yurdunu, malını, hakkını savunuyor. Homeros'u, destanı, şiiri bırak da, söyle bakalım kimden yana olursun bu durumda?»

Melih'se milliyetçilik, bölgecilik, duygusal hiç bir yargı karışmasın istiyordu geçmişin bu olaylarına, onları yalnız insan olayları gibi yalnız insanlık açısından ele alalım. Eh, Hektor da bir insan, Akhilleus da bütün öfkesi, coşkunuğu ile bir insan, ikisi de insan kaderinin ağır yükünü taşıyan, ikisi de bahtsız, ikisi de serüvenlerini anlatacak Homeros gibi büyük bir şair buldukları için bahtlı insanlar. Kimseden yana olmamalı, daha doğrusu ikisinden de yana olmalıydık. Sevmeliydik Troya'yı da,

Akhaların geldiği Yunanistan'ı da, şu bir parçasını gezdiğimiz Anadolu kadar bütün dünyayı da.

«Sevmiyor muyuz, a Melih? Sevmezsek bu mavi yolculuğa çıkar mıydık?» sözleri üzerine rıhtıma indik, hamal, bavul, taksi, şöför patırdısı gürültüsü içinde ancak bir daha tokalaşıp öpüşmeye vakit bulduk. Sonra da dağıldık.



Azra Erhat «Mavi Anadolu» ile başlayan gezi notlarını «Mavi Yolculuk» la sürdürüyor. «Mavi Yolculuk» yurdumuzu doğa ve tarih zenginlikleri ile tanıtmayı ve sevdirmeyi amaçlıyor. Erhat, bu amacında tam bir başarıya ulaşmış ve «mavi yolculuğu» yazınımıza olduğu kadar kültürümüze de kazandırmıştır. İkinci kez yayımlanan bu kitaptaki bütün öneriler ve özlemler gerçekleşmiş, mavi yolculuk yaşamımıza girmiştir.

kapak tasarımı: pınar KATRAĞOLU 17.2811 - ANKARA